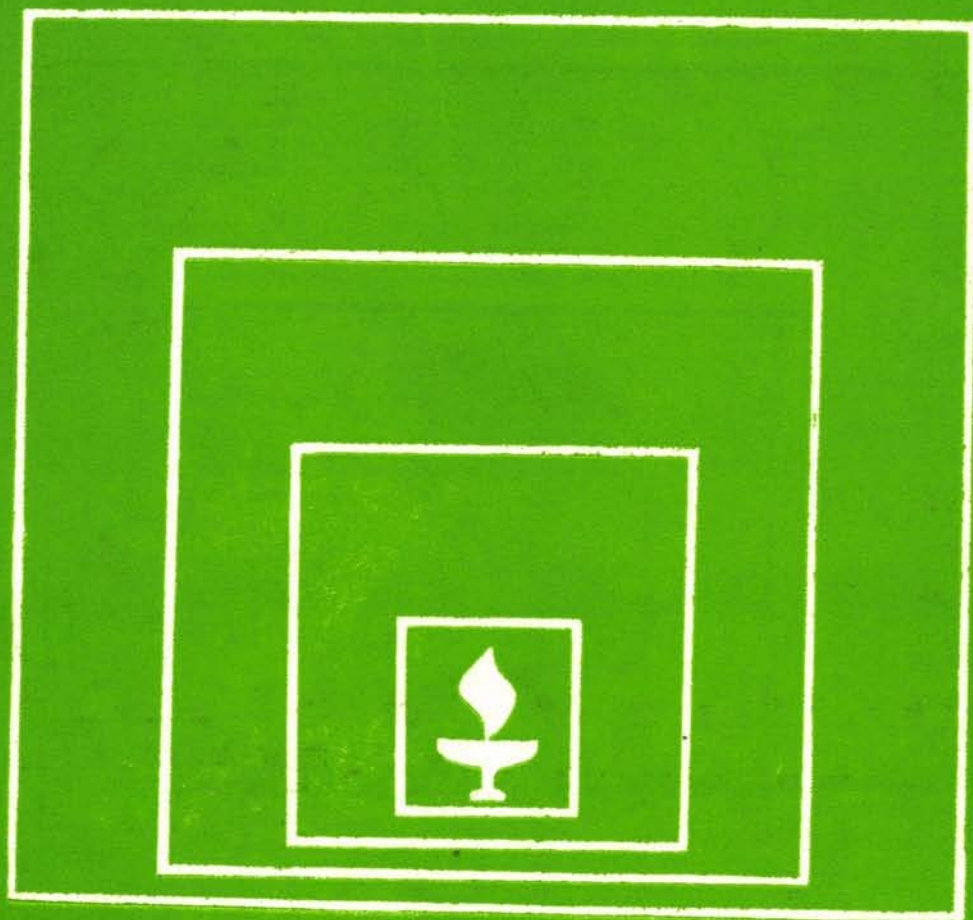

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

91. ÉVFOLYAM ● 1985

4

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

91. évfolyam • 1985 • 4. szám
KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

December 30	197
Dr. Kovács Lajos: A szolgálat jegyében. Püspöki jelentés az 1984. november 15. és 1985. november 15. közötti időszakról	199

TANULMÁNYOK

Unitárius istentiszteleti és szertartási rend	209
Szabó Dezső: A kolozsvár-napocai unitárius templom építésének története	226

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Bíró Lajos: Élő kövek	241
Szász Ferenc: A nagy parancsolat. (1—2)	243
Kedei Mózes és Katona Dénes: Prédikációvázlatok	252
Szabó Sándor: Emlékezzünk Berde Mózsára	257

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	259
--------------------------------	-----

KÖNYVSZEMLE	263
-----------------------	-----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András Lőrinc György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 15 271
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9.

DECEMBER 30.

Az esztendő utolsó napjaiban számvetésünk és tervkészítésünk egyidőben egyéni, személyes és közösségi jellegű: a szeretet, a békeesség karácsonyi szózata, mely az egész földre kiterjed, magától értetődővé teszi a közösségi lét választását és vállalását.

E sajátos, ünnepi lelkeséggel fogadjuk és köszöntjük minden év december 30-án köztársaságunk kikiáltásának napját. Ez a nap újra és újra felszínre hozza lelkünkben azt a megnyugtató és boldogító érzést, hogy szocialista társadalmunk közösségébe való tartozásunk, iránta való hűségünk természetes és szerves alapja életünknek. A köztársasági gondolat életünk alapfogalma: mi köztársaságban gondolkozunk, érzünk, tevénytő akaratumk minden rezdülése hozzákapcsolódik.

A köz dolgaiért való lelkesedés és a közösségért való élés gondolata évezredes jellemzője és programja az emberiségnek. A „republikak“ mindenkor úgy élt az emberi szívben, mint a „szabadság gyermeke, a szabadság anyja“, s az emberiség legjobbjai tették fel eszméjére életüket, míg álomból, vágyból, elképzelésből a társadalmi gyakorlat szintjén valósággá válva a világ „jótévőjének“ bizonyult: ott, ahol megvalósult, a dolgozó nép számára a fejlődés addig nem ismert távlatait nyitotta meg.

Számunkra ez az alkalom 38 évvel ezelőtt jött el, amikor a Népköztársaság kikiáltása betetőzte azokat a népünk életét meghatározó változásokat, amelyeket az 1944. augusztus 23-i antifasiszta és anti-imperialista társadalmi és nemzeti felszabadító forradalom győzelme tett lehetővé.

A nemzetgazdaságot ért háborús károk helyreállítása, a földreform végrehajtása, az államapparátus demokratizálása után a köztársasági államforma a szocialista jövő építésének útjára való rátérését jelentette népünk számára. Egyedül a köztársaság jelenthette a fejlődés zálogát és valóban magában is hordozta a későbbi megvalósításokat, a fő ipari és szállítási termelőeszközök, a bankrendszer államosítását, a mezőgazdasági termelés szocialista alapokon való megszervezését, a kultúra és oktatás új elvekre való fektetését.

1965. augusztus 21-én szocialista államunk építményére új felirat került: Románia Szocialista Köztársaság. Ez azt jelezte, hogy a szocialista termelési viszonyok diadalra jutása után megnyílt az út a sokol-

dalúan fejlett szocialista társadalom építésére. Köztársaságunk életében az azóta eltelt időszakot Ceaușescu-korszakként tartjuk nyilván, hisz államelnökünk fáradhatatlan tevékenysége volt az azóta eltelt több mint húsz esztendő minden kiemelkedő megvalósításának meghatározója. Hazánk ma korszerű iparral, fejlett mezőgazdasággal rendelkező ipari- agrár ország, ugyanakkor erőteljesen fejlődött a tudomány, az oktatás és a kultúra, szüntelenül emelkedett népünk anyagi és szellemi életének színvonala. Eredményeink — mint államelnökünk kidomborította — „a tények, a realitások erejével bizonyítják szocialista társadalmi rendünk felsőbbrendűségét, egy szabad és sorsának urává vált nép erejét, amely tudatosan alakítja szocialista és kommunista jövőjét.“ Hazánk a 2000. év határán olyan sokoldalúan fejlett szocialista állam lesz, ahol megteremtődnek a feltételek a kommunista munka- és életelvek érvényesüléséhez.

Mindennapjainkat a 38 éves, szüntelen fejlődő köztársaság egységéből következő, új, szocialista demokrácia kiteljesítése hatja át. Hazánk minden dolgozójának joga és kötelessége, hogy az állam vezetésének minden fórumán ott legyen, minden közös döntés meghozatalában részt vegyen. A Szocialista Demokrácia és Egység Frontja biztosítja társadalmunk minden rétegének összefogását közös, szebbnek álmódott holnapunk megvalósításában.

Egyházunk hívei és lelkeszei szolgálata által és intézményes állásfoglalásainak minden megnyilvánulásában e holnapot, e jövőt munkálja. Nem is lehetne ez másként: hitelevelünk, haladó hagyományaink köteleznek mindenkor az ember és a közösség szolgálatára.

Hazánk, köztársaságunk iránti szeretetünk és hűségünk önmagunk és gyermekeink iránti hűség és felelősség. Ennek tudatában köszöntjük a költővel együtt a Köztársaságot: „... Köztársaság — / ha egyetlen szívdobbanásnyit / nem lennék Hozzád őszinte, hú, / nem lehetnék hú önmagamhoz.“ (Bokor Katalin: Hazám, köztársaságom).

Dr. KOVÁCS LAJOS

A SZOLGÁLAT JEGYÉBEN

PÜSPÖKI JELENTÉS

az 1984. november 15. és 1985. november 15. közti időszakról

1. Személyi változások, kinevezések

Legutóbbi Zsinati Főtanácsunk óta az egyházi központ személyzetében annyi változás történt, hogy Szekeres Árpádné Halmágyi Enikő tisztviselő augusztus 1-gyel lemondott állásáról és helye jelenleg üresedésben van.

Az alábbi kinevezéseket eszközöltem:

Rüsz Domokos volt brassói gyakorló segédlelkészt 1984. november 1-től segédlelkészi minőségben kineveztem Székelyszentmiklósról, és ugyanettől az időtől kezdődően kirendeltem a székelyudvarhelyi egyházközségbe. Farkas László városfalvi lelkészt december 1-től Korondra, Bíró Barna homoródszentpéteri lelkészt 1985. január 1-től Városfalvára helyeztem át. Rezi Elek bágyoni lelkész 1985. január 17-től október 23-ig az angliai manchesteri unitárius teológiai főiskolán folytatott teológiai tanulmányokat. Távollétének ideje alatt Székely Miklós csegezi gyakorló segédlelkészt kirendeltem Bágyonba. Bálint Imre gyakorló segédlelkészt március 1-től kineveztem Homoródszentpéterre. Nagy Endre gyepesi lelkészt június 1-től áthelyeztem Sárosra. Székely Miklós csegezi segédlelkészt október 1-től rendes lelkésznek kineveztem Kövendre. Farkas Lászlóné Kenyeres Margit okleveles énekvezért 1984. december 1-től Korondra, Nagy Endréné Szecsődi Rozália okleveles énekvezért 1985. szeptember 1-től Sárosra neveztem ki.

2. Nyugalomba vonult lelkészek

Bustya Albert sárosi lelkész, aki a vadadi egyházközségben nyolc hónapig és sárosi egyházközségben közel harmincöt évig szolgált, 1985. április 1-én betegnyugdíjba vonult. Öt hónappal később, augusztus 17-én elhunyt. A gyászjelentés szerint „életcélja a szolgálat volt; tette azt mindvégig hűséggel és odaadással, egészségesen és megrendült egészségi állapotában is.“ Temetésén a lelkészi szolgálatot Nagy Endre végezte. Az egyházkör részéről Inczeffy Károly felügyelőgondnok, a lelkészi kar nevében Benczédi Ferenc dombói lelkész búcsúztatta. Szülőfalujában, Nyárádszentlászlón helyezték végső pihenőhelyére. Itt Csongvay Attila köri jegyző és Kiss Mihály lelkész búcsúztatták. Temetésén az egyházi központot Székely László képviselte. Rövid nyugdíjas időszaka után elhunyt,

atyánkfiának adjon a gondviselő Isten csendes pihenést, lelkének örök üdvösséget.

Kiss Zoltán kövendi lelkész, aki a dicsőszentmártoni egyházközségben másfél évig, Abásfalván közel három évig, Raván öt és fél évig és Kövenden harminchat évig végzett szolgálatot. 70. életévét betöltve, augusztus 1-én nyugdíjba vonult. Lelkész atyánkfia ezutáni életére Isten áldását kérjük.

Mindkét lelkészünk öntudatos hűséggel, evangéliumi lelkülettel végezte nemes hivatását.

3. Püspöki tevékenységem

1985. január 1-én a püspöki lakásban a hagyományos újévi fogadáson kolozsvári gyülekezetünk egyházi és világi vezetői és hívei jelentős része vett részt. A bensőséges hangulatú találkozón dr. Erdő János főjegyző az elmúlt év jelentősebb egyházi tevékenységek ismertetése után az új esztendőben reánk váró feladatokat vázolta. Válaszomban hivatás szerinti munkánk további végzésére Isten áldását kértem.

Január 29-én a kálnoki egyházközség lelkészét, Várady Zoltánt és Szabó Károly gondnokot, az egyházi központ vezető tisztviselőinek jelenlétében kihallgatáson fogadtam.

Február 7—8 napjain részt vettem a Szocialista Demokrácia és Egyiség Frontjának Bukarestben tartott III. kongresszusán.

Február 6—7 napjain részt vettem a Protestáns Teológiai Intézet kétnapos ún. csendes napjain.

Március 7-én Justin Moisescut, az Ortodox Egyház Pátriárkáját 75. születésnapján köszöntöttem.

Március 5—6 napjain részt vettem a kolozs-tordai egyházkör lelkészeinek első negyedévi közérdekű és teológiai értekezletén, mely az alsó-felsőszentmihályi egyházközség újonnan elkészült gyülekezeti termében folyt le.

Március 28—31 napjain részt vettem az Unitárius Világszövetség (IARF) Vezető Tanácsának Frankfurtban tartott rendes évi gyűlésén és beszámoltam egyházunk életének fontosabb tevékenységéről.

Április 14-én a kolozsvár-napocai 3. sz. monostori egyházközség szeretetvendégiségén előadást tartottam.

Április 19—27 napjain püspöki vizsgálatot tartottam a maros-küüllői egyházkör 7 anya- és 4 leányegyházközségében. Ennek állandó tagjai voltak feleségem, András György előadótanácsos, Tana Ferenc főszámvevő és Kolcsár Sándor esperes. Inczeffy Károly felügyelőgondnok egy kivételével minden helyen, dr. Barabássy László főgondnok és dr. Murvay Sámuel felügyelőgondnok több alkalommal jelen voltak a vizsgálaton. Minden egyházközségben meglátogattuk a temetőt, keblitanács gyűlést és ünnepi istentiszteletet tartottunk. Mindenütt András György mondott imát, én egyházi beszédet.

A püspöki vizsgálat első állomása *Adámos* volt, április 19-én. Ez az egyházközség az elmúlt években a hívek nagy áldozatkészségével az egyház egyik legrégebb műemléktemplomát megjavította és az orgonát is használhatóvá tette. A templomban a gyülekezet nőtagjai által készített népi varrottások az ősi hajlékot melegebbé, barátságosabbá teszik. Mint-hogy évekkel ezelőtt a gyenge állapotban levő lelkészi lakás lebontásá-

ról volt szó, az egyházközség 1975-ben a község egyik szép házát megvette és azt Nyitrai Csongor lelkész és felesége kényelmes modern lakássá tették. A még meglévő régi lakás keblitanácsi gyűlések és vallás-erkölcsi nevelés célját szolgálja. A gyülekezetben a lelkész vezetésével férfidalárda működik. A templomlátogatás megfelelő, a hívek áldozatkészsége példaadó. Az istentiszteleten jelen volt és köszöntőt mondott Pátrunjel Dumitru ortodox lelkész. Püspöki vizsgálat meghagyta a szeretetvendégségnek a téli időszakban való megtartását és a lelkészi lakás külső javítását.

Küküllődombón, április 20-án, érkezésünkkor Benczédi Ferenc vezetésével közel 100 főnyi gyülekezet fogadott. A templomba az 1979-ben készített székelykapun belépőt egyetemes egyházunk egyik legmegragadóbb szép népi himzessel ellátott, világos, minden tekintetben kifogástalan Isten-háza fogadja. A püspöki látogatás tiszteletére a templom körül új léckerítést készítettek. A lelkészi lakás és telek jó állapotban vannak. Az egyházközség rendelkezik gyülekezeti teremmel, ahol a keblitanácsi gyűléseket, a vallás-erkölcsi nevelési órákat, a szeretetvendégségeket és a nemes hagyományokkal rendelkező, 1850 óta működő állandó, négyszólamú férfidalárda próbáit tartják. Benczédi Ferencné énekvezér irányításával 1974-től külön női dalárda is működik. Az egyházközségnek temetkezési társulata is van. Istentisztelet után a lelkészi udvaron a fúvószenekar játszott. A rendezett temetőben meglátogattuk a gyülekezet egyházi és világi vezetőinek sírjait. A dombói egyházközség élet-erős gyülekezet, evangéliumi lelkületű lelkésszappárral, öntudatos világi vezetőkkel és buzgó egyháztagokkal. Az ünnepi istentisztelet után Lupşa Simion ortodox lelkész mondott üdvözlő beszédet.

Dicsőszentmártonban április 21-én, vasárnap tartottuk a vizitációt. A gyülekezet lelkésze Fazakas Endre, énekvezére Szász Balázs. A 13. században épült műemlék templom, a lelkészi lakás és környéke példás rendben vannak. Az egyházközség a lelkészi telken levő régi harangozói lakásból gyülekezeti termet épített, minden tekintetben megfelelő berendezéssel. Az egyházközség férfidalárdával rendelkezik. Istentisztelet után a vizitáció meglátogatta Gvidó Béla esperes, Rédiger Árpád lelkész és az egyházközség világi vezetőinek sírjait. Az ünnepélyes istentiszteleten jelen voltak a testvérfelekezetek lelkészei is. Az ortodox egyház részéről Partenie Ion, a református egyház nevében Veress Károly mondtak üdvözlőt. A római katolikus egyház köszöntését Csíki Dénes plébános főesperes tolmácsolta. Az egyházközség élete lüktető, eredményes.

A *szőkefalvi* gyülekezetet és az ahhoz tartozó leányegyházközséget, *Küküllőszéplakot* április 22-én látogattuk meg. Lelkésze a súlyos láb-fájdalma miatt nyugdíjazás előtt álló Adorjáni Rudolf Károly. Délelőtt 11 órakor a küküllőszéplaki, az egyházi központ támogatásával nemrégén megjavított templomban tartottunk istentiszteletet. Erre az alkalomra néhányan eljöttek környékbeli szórványokban lakó híveink közül is. A gyülekezet, amely nemrégén még rendes lelkésszel rendelkezett, lélekszámában nagyon lecsökkent. A vizitáció tagjait a református egyházközség lelkésze, Fejér Endre köszöntötte. A temetőben felkerestük a Petrichovich Horváth család síremlékét. Meghagytuk a művirágoknak a templomból való eltávolítását.

Szőkefalván a keblitanácsi gyűlésen megállapítást nyert, hogy a gyülekezet életében az utóbbi években sok hiányosság adódott, és az egy-

házközség évek óta központi fizetési kötelezettségeivel komoly hátralékban van, amelynek rendezésére a hívek ígéretet tettek. A gyülekezet a vizitáció fogadására a lelkészi lakáson külső és belső javításokat végzett, új kerítést és járdát készített. A templom jó állapotban van. Az egyházközséget felhívtuk megfelelő kapu készítésére a temető bejáratánál. Az istentiszteleten híveink mellett a testvérfelekezetek tagjai is szép számmal voltak jelen. Pop Viorel ortodox, Szabó Géza református és Papp Antal katolikus lelkész mondtak üdvözetet.

A *vámosudvarhelyi* leányegyházközséget április 23-án látogattuk meg. Bálint B. Ferenc lelkész buzgó tevékenysége eredményeképpen az addig stagnáló gyülekezet lendületes fejlődésnek indult, a hívek adakozása és az istentiszteletek látogatása példaadó. A zsúfolásig megtelt imaházban Fejér Júlia református lelkész mondott üdvözetet.

Désfalván az ifjú lelkész néhány év alatt a gyülekezetben elismeréseméltó munkát végzett. Az addig elhanyagolt lelkészi telken sok javítás és rendezés történt. A lelkészi lakás korszerűsítése folyamatban van.

Désfalván meglátogattuk a reformátusokkal és ortodoxokkal közös temetőt, amelynek kintartására és az ott nyugvó jóltevők sírjainak megfelelő gondozására utasítást adtunk. A vizsgálószerk meghagyta szeretetvendégségek szervezését a téli időszakban. Az istentiszteleten Bíró Endre református lelkész mondott üdvözetet.

A *haranglábi* kis lélekszámú gyülekezetet április 24-én látogattuk meg. A templom jó állapotban van, de a lelkészi lakáson és a környező melléképületeken nagyon meglátszik, hogy a több mint 10 éve ott szolgáló lelkésznek nincs családja és állandó jelleggel nem tartózkodik az egyházközségben. A berendezés nélkül álló lelkészi lakás nagyon sivár képet mutat. Az istentisztelet alkalmával a templom teljesen megtelt. A közös férfidalárda két alkalommal énekelt, Szücs Ervin református lelkész vezetésével, aki üdvözlő beszédében örömmel hangoztatta a két felekezet közötti testvéri viszonyt. Püspöki vizsgálószerk meghagyta a lelkészi lakás javításának befejezését és berendezését, a melléképületek rendbetételét, az ügyvitelnek az eddiginél pontosabb végzését, a szeretetvendégségeknek a lelkészi lakásban való tartását.

A Segesvár közelében levő *Küküllőszárdon* április 26-án tartottunk vizsgálatot. Az egyházközségnek már évtizedek óta nincs állandó lelkésze, de Nagy Ferenc segesvári lelkész példaadó, önzetlen, fáradtságot nem ismerő munkája és az istentiszteletek rendszeres tartása eredményeképpen a kis lélekszámú gyülekezet él és virágzik. Lelkész kitartó tevékenységével és a hívek áldozatkészségével a templomot és a lelkészi lakást kijavították. Bíró István református beszolgáló lelkész üdvözlő beszédében hangoztatta, hogy a két egyházközség lelkésze és híveik között teljes az összhang és bensőséges az együttműködés az ortodox gyülekezet tagjaival is.

Este a *fehéregyházi* leányegyházközségben bensőséges istentiszteletet tartottunk. A leányegyházközség lélekszámban állandóan gyarapodik. Az istentiszteleten Krizbai Imre református és Aroneasa Aron ortodox lelkész mondtak üdvözetet.

A püspöki vizsgálószerk utolsó állomása április 27-én *Segesvár* volt, az a gyülekezet, amelyben a hívek száma nő, és lelki gondozásuk nagy buzgósággal folyik. Az istentiszteleten és az azt követő tartalmas ünnepélyen

dr. Dávid László lelkész a reformátusok, Boian Ioan lelkész az ortodoxok, Arai János plébános a katolikusok és Grau Mihály lelkész a szász lutheránusok üdvözetét tolmácsolták. A vizsgálat bensőséges szeretetvendégséggel zárult, amelyen a testvérfelekezetek lelkészei is részt vettek.

Sajnos a tervbevevett vizsgálat megyesi egyházközségünkben a lelkész betegsége miatt elmaradt. Az egyházközségben az őszre tervezett további vizsgálatoknak is jövő tavaszra kell maradniuk.

Megállapíthatjuk, hogy az eddigi püspöki vizsgálatokhoz hasonlóan, a vizsgálatnak ez a része is eredményesnek bizonyult. A gyülekezetek látogatásunkra felkészültek. Az egyházközségekben véghezvitt javítások ezt a célt szolgálták. De ennél sokkal fontosabb az, hogy a vizsgálat során meggyőződésünk szerint sikerült híveinkben a hithűséget, az egyházunkhoz való törhetetlen ragaszkodást és a feltétlen élni akarást erősíteni. Örvendetes, hogy egyetlen eset kivételével a testvéregyházak istentiszteleteinken lelkészeikkel képviseltették magukat, és hitet tettek a közös célok, az evangélium ügyéért való munka szükségessége mellett.

Május 5-én részt vettem az ortodox egyház önállóvá válásának 100-ik évfordulója alkalmából tartott nagyszabású bukaresti ünnepeken, amelyen a külföldi ortodox egyházak is népes küldöttségekkel képviselték magukat.

Május 12-én feleségemmel, dr. Erdő János főjegyzővel és Andrási György tanácsossal együtt Korondon részt vettem Farkas László volt városfalvi lelkész és felesége, Kenyeres Margit énekvezér beköszöntő ünnepségén, amelyen szomszédos egyházközségek számos lelkésze és tagja is jelen volt. Az ünnepi istentisztelet keretében a női dalárda az új énekvezér vezetésével több énekszámot adott elő. Az ünnepi istentisztelet után az egyházkör nevében Báró József esperes, az egyházközség részéről Lukácsi Mózes beszolgáló lelkész, a lelkészi kar és a szülőfalu nevében Bencző Dénes homoródalmási lelkész mondtak üdvözetet. Lukácsi Mózes nyugalmazott lelkész és felesége néhány hónapon át a hívek teljes megelégedésére végezték beszolgáló munkájukat. A római katolikus egyházközség főesperese, Antoni János meleghangú üdvözetet mondott. Az ünnepeken és az azt követő közebeden a római katolikus egyházközség esperesén kívül a fenyőkút-pálpataki plébános is részt vett.

Május 23-án a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja plenáris ülésén vettem részt Bukarestben.

Június 6—26 napjain dr. Eugene Pickett, az észak-amerikai unitárius univerzalista egyházak elnöke és felesége meghívására, feleségemmel együtt részt vettem az ottani egyház Atlantában tartott évi gyűlésén. Ugyanakkor meglátogattam Bostonban az egyházi központot és több egyházközséget.*

Az Egyesült Államokban eltöltött három hét eredményes volt. Összesen mintegy 10 alkalommal adódott lehetőség arra, hogy kisebb vagy nagyobb számú érdeklődő előtt itteni életünkről tájékoztatást adhattunk és a feltett kérdésekre válaszolhattunk. Általában megállapíthattuk, hogy az ottani hívek nagy része a mi viszonyainkról és egyházi életünkről keveset tudnak, de érdeklődésük teljesen pozitív volt.

* A látogatásról a Keresztény Magvető f. é. 3. számában részletes beszámoló jelent meg.

Július 22-én részt vettem lelkészeink 12 napos továbbképző tanfolyamának megnyitó ünnepélyén.

A július 24-én tartott elnökségi értekezlet elhatározta, hogy Balázsi László szentháromság-kisadorjáni lelkész ellen, minősíthetetlen magatartása miatt fegyelmi eljárást indít.

Augusztus 10—11 napjain ment végbe a sinfalvi egyházközség új lelkészi lakásának ünnepélyes felavatása és azt követően a kolozs-tordai egyházkör évi rendes közgyűlése. Legnagyobb sajnálatomra a két nappal korábban fellépett tüdőgyulladásom akadályozott abban, hogy ezeken az ünnepi alkalmakon részt vegyek. Távollétemben az egyházi főhatóságot dr. Gyarmathy Árpád főgondnok képviselte. A lelkészi lakást felavató beszédemet és másnapi ünnepi prédikációmát felkérésemre Andrási György előadótanácsos olvasta fel. Ugyanő helyettesített a kolozs-tordai és maros-küküllői egyházkör lelkészeinek augusztus 13-i Kolozsváron, valamint székelykeresztúr-udvarhelyi és sepsiszentgyörgyi egyházkör lelkészeinek augusztus 15-én Székelyudvarhelyen tartott békegyűlésein.

Szeptember 16—18 napjain az összes romániai egyházak rendezésében fővárosunk București nevű szállodája üléstermeiben nagyszabású békegyűlés volt, amelyen 15 hazai egyházból az alábbiak szerint képviseltették magukat: a román ortodox egyház 230, a római katolikus 35, a szász evangélikus 9, a magyar evangélikus 6, a református 20, az unitárius egyház 8, az óhitű keresztény egyház 4, a gregoriánus örmény 4, a szerb ortodox 2, a baptista 10, az adventista 10, az evangéliumi keresztény egyház 6, a pünkösdista 10, az izraelita 6, a muzulmán 5 résztvevővel, összesen 365 képviselővel vett részt. Az unitárius egyház részéről jelen voltak: dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János egyházi főjegyző, dr. Barabássy László főgondnok helyett Mikó Lőrinc egyházi tanácsos, dr. Szabó Árpád teológiai tanár, valamint Kolcsár Sándor, Benedek Sándor, Báró József és Gál Jenő esperesek. Külföldről mintegy 25-ön vettek részt a gyűlésen. Világszövetségünk képviselőiben jelen volt és általános helyesléssel fogadott beszédet mondott Diether Gehrman főtitkár. Én beszédemben egyházunk békemunkáját ismertettem, a csoportgyűléseken dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád és Kolcsár Sándor egyházunk határozott béketörekvéseit juttatták kifejezésre. A végig magas színvonalú békegyűlés, amelyen záróbeszédet Justin Moiescu pátriárka mondott, teljes egyhangúsággal fogadta el a gyűlés békefelhívását az összes kormányokhoz s a világ minden népéhez, a béke megőrzése és főképpen az atom- és csillagháború megakadályozása és a fokozatos le szerelés megvalósítása érdekében.

Szeptember 20—24 napjain, a bukaresti békegyűlés után közvetlenül került sor az IARF európai békekonferenciájára Hollandiában, az Utrecht melletti Ernst Sillen konferencia központban, amelyen egyházunkat dr. Erdő János főjegyzővel együtt én képviseltem. Ez a békegyűlés, melynek tárgya „A béke — elkötelezettségünk a jövőre“, az évenkénti holland ökumenikus héttel egyidőben folyt le. 11 európai országból, ezen kívül Japánból és az Egyesült Államokból, mintegy 70-en voltak jelen, akikhez a gyűlések során mintegy 200 érdeklődő kapcsolódott. A gyűlést dr. Roy Smith, világszövetségünk elnöke vezette. A fő előadásokat Fockema Frans Andrae Hollandiából, Hiroshi Fuse lelkész Japánból, George Cox és dr. Sheila Crosskey Angliából, dr. Auguste Werner

professzor Svájcból, Stephan Shick az Egyesült Államokból és jómagam tartottuk.

En a romániai egyházakról, a bukaresti békenagygyűlésről, közelebbről egyházunk békemunkájáról és a testvéregyházakkal fennálló ökumenikus kapcsolatokról tartottam előadást.

Szeptember 21-én, az Utrecht melletti Baarn nevű kis városban ünnepi istentisztelet volt, amelyen az egyházi beszédet dr. Erdő János egyházi főjegyző tartotta. A gyűléseket követő két napon több csoportra oszolva a környékbeli remonstráns, liberális református és mennonita gyülekezetekben tartott békegyűléseken vettünk részt. A konferencia békenyilatkozatot fogadott el.

Október 7—11 napjain teológiai szakvizsgán vettem részt. Eredményes vizsgát tett Kovács István IV. éves hallgató.

Október 13-án részt vettem a brassói egyházközség megalapításának 100. évfordulója alkalmával rendezett ünnepi istentiszteleten. Ez alkalomra a Keresztény Magvető legutóbbi számának különnyomataként megjelent Szabó Sámuelnek az egyházközség 100 éves történetét tartalmazó tanulmánya. A bensőséges ünnepségen Gál Jenő köri esperes mondott imát és én tartottam egyházi beszédet. Májay Endre lelkész köszöntője után dr. Fazakas Miklós felolvasta Szabó Sámuelnek erre az alkalomra írt beszámolóját és tolmácsolta az egyházközség üdvözlését. Májay Endrené énekes-zér vezetésével a férfi énekkar több énekszámot adott elő. Jelen volt néhány környékbeli rendes és nyugdíjas lelkészünk. Az istentiszteleten részt vettek Szabó Károly református, Prodea Vasile ortodox esperesek, Hajdú Gyula római katolikus főesperes, Mathias Pelger, a szász evangélikus egyház vezető lelkésze és Raduk Zsolt magyar evangélikus lelkész, akik meglehangú köszöntő beszédet mondtak, s az ünnepséget követő közebeden is részt vettek.

Október 27-én ment végbe a Kiss Zoltán lelkész nyugdíjba menetele miatt megüresedett kövendi lelkészi állásba az egyházközség egyhangú meghívása alapján kinevezett Székely Miklós ifjú lelkész beiktatása. Benedek Sándor esperes beiktató beszéde és az új lelkész beköszöntő egyházi szolgálata után egyházi beszédemben én köszöntöttem az új lelkészt és a gyülekezetet. A lelkészi kar nevében Lőrinczi Károly beszélő lelkész mondott köszöntőt. A szülőfalu, Homoródszentpéter és a Homoród-mente üdvözlését Keresztes Sándor homoródszentpáli lelkész tolmácsolta. A beiktató istentisztelet szeretetvendégséggel zárult.

4. Lelkésznevelés

Teológiai hallgatóink lelkészi szolgálatra való rendszeres felkészítése az 1984—85. tanév második felében is tanáraink lelkiismeretes munkája nyomán, általában a kívánalmaknak megfelelően folyt. A hallgatóink eredményei megnyugtatóak.

Február 6—7 napjain folytak le az intézet két napos ún. csendes napjai. Ez alkalommal az unitárius hallgatók előtt az alábbi előadások hangzottak el: 1. Szabó Zoltán sinfalvi lelkész: „A Biblia, mint hit- és életfelfogásunk forrása“. 2. Kedei Mózes újszékelyi lelkész: „Az örökévaló és időszerű elem szószéki és szertartási szolgálatunkban.“ 3. Fazakas Ferenc tordai lelkész: „A hívek lelki gondozása mint gyülekezet-építés.“ Mindhárom lelkész tartalmas mondanivalójával és színvonalas bibliamagyarázatával járult hozzá a csendes napok sikeréhez.

A reggeli istentiszteletek rendszeresen folytak. A bennlakás felügyelője dr. Szabó Árpád professzor. Hallgatóink mindhárom ünnepen megfelelő eredménnyel legátusi szolgálatokat végeztek. Legátust fogadó egyházközségeknek és lelkészeknek ezúton is hálás köszönetet mondunk. Fegyelmi eljárásra nem került sor. Mindent megtettünk annak érdekében, hogy a jövő tanulmányi évre nagyobb számban vehessünk fel hallgatókat, és hogy a korábban érettségizett ifjak felvételire való jelentkezése is lehetővé váljon.

5. *Békeszolgálatunk*

Az eddigiekben több vonatkozásban beszéltem egyházunk békemunkájáról. Tudatában vagyunk annak, hogy a ma legközpontibb, legdöntőbb jelentőségű ügye a nagy veszélyben levő béke minden rendelkezésünkre álló eszközzel való megvédése. Ennek érdekében az elmúlt nyáron két csoportban, Kolozsváron és Székelyudvarhelyen gyűltek össze lelkészeink békegyűlésre. Ezeken a gyűléseken, nagy meglepedésünkre a lelkészek részéről olyan megnyilatkozások hangzottak el, hogy azoknak nagy része megérdemelné, ha volna reá mód, nyomtatásban való megjelentetésüket. Ezek a megnyilatkozások is egyértelműen bizonyítják milyen nagy fontosságú helyet foglal el lelkészeink szószéki szolgálatában és híveink mindennapi életében a béke megvédésének ügye. Ebben a szellemben juttattuk kifejezésre következetes békeakarátunkat az észak-amerikai látogatás alkalmával, a bukaresti nagy békekongresszuson és a hollandiai békegyűlésen, és nem szűnünk meg ebben a szellemben szolgálni egyházunkat, népünket a jövőben is.

6. *Külföldi kapcsolataink*

Legutóbbi évi főtanácsi gyűlés óta hivatalos minőségben egyházunkat nem látogatta meg senki, de mint turisták többen tettek látogatást az egyházi központban és egyes egyházközségekben. Kapcsolatunk Világszövetségünk tagegyházaival bensőséges. Így dr. Erdő János egyházi főjegyző Prágában vett részt a nagy 16. századi reformátor, Palaeologus Jakab halála 400. évfordulóján tartott emlékgyűlésen, ahol előadást is tartott. Dr. Szabó Árpád professzor a Svájcban tartott IARF európai konferencián képviselte egyházunkat.

Rezi Elek lelkész ebben az esztendőben tíz hónapot a manchesteri unitárius főiskolán töltött. A napokban hazaérkezett, lelkészi tevékenységét egyházközségében újra megkezdte. Angliai tartózkodása az intézet princípálisának igazolása szerint nagyon eredményes volt.

7. *Kiadványaink*

Megjelent az 1985. évi Unitárius falinaptár. A Keresztény Magvető évenként négy alkalommal jelenik meg.

8. *Kapcsolatunk a Vallásügyi Hivatal vezetőivel és helyi megbízottai-
val bensőséges. Jóindulatú támogatásukat az egész év folyamán élveztük,
melyért ezúton is hálás köszönetet mondunk.*

9. Halottaink

Dr. Nagy Jenőné Murvay Júlia ny. tanárnő, Egyházi Főtanácsunk tagja 1985. március 8-án, életének 68. évében Kolozsváron váratlanul elhunyt. Temetésén a gyászszertartást én végeztem, a sírnál dr. Erdő János főjegyző és szülőfaluja, Újszékely nevében Kedei Mózes lelkész búcsúztatták.

Szathmári Géza ny. lelkész 1985. április 17-én életének 78. évében Tordán elhunyt. Temetésén a szolgálatot Fazakas Ferenc lelkész végezte; az egyházi központ részvétét Székely László, a Nyugdíjintézet vezetője tolmácsolta.

Özv. Kiss Jenőné Nyiredi Ilona, volt keményfalvi lelkész özvegye, Kiss Jenő fogarasi lelkész édesanyja 1985. április 29-én Fogarason elhunyt. Temetésén a lelkészi szolgálatot Vass Mózes homoródkőhalmi lelkész végezte.

Özv. Darkó Béláné Gyulai Janka, Darkó Béla marosvásárhelyi esperes lelkész özvegye, június 21-én, 61 éves korában, Marosvásárhelyen elhunyt. Temetésén a gyászszertartást Kolesár Sándor esperes-lelkész végezte.

Ajtay János, hosszú időn át az egyházi központ belső pénzügyi ellenőre és a kolozsvári egyházközség könyvelője, életének 89. évében július 16-án Kolozsváron meghalt. Tartalmas életét Szabó Dezső lelkész méltatta. A gyászoló családnak az egyházi központ és egyházközség képviselői fejezték ki részvétüket.

Özv. Sófalvi Domokosné Osváth Polixénia ny. óvónő, Sófalvi Domokos korán elhunyt csekefalvi lelkész özvegye 89 éves korában, július 19-én elhunyt. Székelykeresztúron búcsúztatták. Temetése Báró József esperes-lelkész szolgálatával Székelyszentmiklóson volt.

Özv. Pálffy Albertné Benedekffi Róza, volt medeséri lelkész özvegye szeptember 16-án, életének 80. évében, Székelyudvarhelyen meghalt. A lelkészi szolgálatot temetésén dr. Szász Dénes lelkész végezte.

Emlékük legyen áldott!

*

Az elmondottakat az alábbiak szerint próbálom összefoglalni:

Az egyházi vezetőség ennek az esztendőnek a folyamán is igyekezett munkáját hivatásszerűen végezni. Ebben nagy segítségünkre volt az egyházi központ tisztviselőinek lelkiismeretes kötelességteljesítése, valamint az egyházkörök egyházi és világi vezetőinek öntudatos tevékenysége, amely lehetővé tette, hogy valláserkölcsi életünk az alkotmány által biztosított feltételek mellett zavartalanul folyjon. Azoknak, akik egyházunk, népünk és országunk iránti hűséggel végezték a reájuk bízottakat, ezért külön köszönet tulajdonképpen nem jár, mert ezt magától értetődő követelménynek tartjuk. Az elismerést mégis megérdemlik mindazok, akiknek szívügye az egyházunk szüntelen előhaladását szolgáló szeretetszolgálat.

Külön hangsúlyozni szeretném azt a nagy felelősséget, amely gyülekezeteink megfelelő, a kor színvonalán álló irányítása tekintetében elsősorban lelkészeinkre hárul. Megelégedéssel állapíthatjuk meg, és ezt

a megállapítást a püspöki vizsgálatok rendjén tapasztaltak csak megerősítik, hogy lelkészeink túlnyomó része a gyülekezetben valóban hivatást teljesít. Köztudomású, hogy a lelkész személye, példaadása, megfelelő fokon álló szellemi felkészültsége és lelki adottsága, családi élete és egész tevékenysége döntő módon befolyásolja a gyülekezet életét. Ha e tényezők bármelyikében hiányosság mutatkozik, az a gyülekezet egységének és eredményes munkájának rovására történik. Ezért a lelkészeink részére felállított mérték nagyon magas és minden lelkész részére kötelező. Ennek alapján mindent megteszünk ennek a követelménynek érvényesítéséért; minden hiányosságot igyekszünk megfelelő szigorral, de evangéliumi lelkülettel kiküszöbölni.

Az egyházunk egy évi tevékenységét bemutató általános jelentés egy egész sor olyan időszerű kérdést érint, amelyek minket mint állandó feladatok évek óta foglalkoztatnak. Egyházi Főtanácsunk hivatása, hogy azokat újra meg újra megvizsgálja, és azoknak lehetőség szerinti megnyugtató megoldásában nyújtson segítséget.

UNITÁRIUS ISTENTISZTELETI ÉS SZERTARTÁSI REND

(Tervezet)

Korunkban magánüggévé lett a vallásgyakorlat. Ez a változás minden egyháztagtól hitből fakadó, személyes döntést vár. Ennek függvényévé vált az istentiszteleten való részvétel is. Mindez azt jelenti, hogy egyházi életünkben megnőtt az istentisztelet fontossága.

A vallásos élet elmélyítésében nagy szerepe van a család mellett az istentiszteletnek. Ezért kell fokozottabb jelentőséggel figyelni arra, hogy istentiszteleteink közvetlenebbek, vonzóbbak és hatásosabbak legyenek. Ha a tanácsra, vigasztalásra, erősítésre vágyó nem kapja meg azt, ami neki segítséget jelent, elmarad az istentiszteleti közösségből. Akinek pedig tele van a szíve örömmel, az az istentiszteleten is örülni akar, de ha az énekből, imádságból és egyházi beszédből hiányzik az Istenre talált szív boldog öröme, akkor ugyancsak távolmarad.

Mindez azt az igényt támasztja alá, hogy istentiszteletünknek meg kell újulnia. Először tartalmában kell a hívó ember lelki igényeihez alkalmazkodnia és kérdéseire megnyugtató választ adnia. Ugyanakkor azonban nem hanyagolható el a forma sem, mint amely a közlés leghatásosabb eszköze.

Ismeretes, hogy már a hetvenes évek teológiai és egyházi érdeklődésének homlokterében az istentisztelet és szertartások egységesítése állott. A lelkeszi értekezletek éveken át foglalkoztak e kérdéssel, elemezték mind hitelvi, mind liturgiai szempontból istentiszteleti és szertartási rendünket. Ez vezette a Szerkesztőséget arra, hogy újból az érdeklődés középpontjába helyezze az istentisztelet kérdését. Az itt közölt tervezetnél figyelembe vettük a Missziói Bizottság javaslata mellett az egyházköri közgyűlések és a körök képviselőiből alakult bizottság szempontjait és észrevételeit. Reméljük, hogy ezzel megtesszük az első lépést az istentiszteleti és szertartási rend egységesítése és korszerűsítése felé.

ISTENTISZTELETI ÉS SZERTARTÁSI REND

I.

ISTENTISZTELET

VASÁRNAPI ISTENTISZTELET

A. Az istentisztelet ideje

Az istentisztelet vasárnap de. 11 órakor, indokolt esetben 10 órakor, három harangszó után kezdődik; a kezdés időpontját önkényesen megváltoztatni nem lehet. Ha a gyülekezeti élet zavartalansága igényli s erre

megvannak a tárgyi feltételek, az istentisztelet más időpontban (délután, este) is tartható.

B. Az istentisztelet rendje

A harmadik harangozás befejezéséig a gyülekezet tagjai elfoglalják helyüket a templomban.

A harangszó befejeztével a lelkész bemegy a templomba és beül a papi székbe; a gyülekezet tagjai bemenetelkor ülve maradnak vagy felállnak, mindenhol a helyi szokás szerint.

1. Kezdőének. A gyülekezet áll.

2. Derekas ének. A gyülekezet ül. Fontos követelmény, hogy a gyülekezet a derekas éneket végig énekelje. A lelkész megvárja az ének befejezését s csak azt követően megy fel a szószékre.

3. Ima. A lelkész által mondott imát a gyülekezet valamennyi tagja állva hallgatja. Időtartama 5—6 perc.

4. Miatyánk. Az Úri imádságot a lelkész mondja vagy olvassa: „Miatyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a te neved; jöjjön el a te országod; legyen meg a te akaratod, mint a mennyben úgy a földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek; És ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg minket a gonosztól. Mert tiéd az ország és a hatalom és a dicsőség, mindörökké. Amen.“ (Mt 6,9—13). Ahol a gyülekezet igényli, a Miatyánkot együtt mondja a lelkésszel.

5. Közének. A gyülekezet áll. A közének nem helyettesíthető énekari, zeneszámmal vagy szólóénekekkel.

6. Textus-felvétel. Kötött szövege a következő: „Istentiszteletre egybegyűlt hívek, kedves testvéreim, atyámfiak! Egyházi beszédem alap gondolata írva található a Máté evangéliuma 5. részének 10. versében (Ha a textus több vers, úgy verseiben); Máté evangéliuma 10. versében a következőképpen: . . .“ A textust minden más kísérő szöveg nélkül a lelkész megismétli. A textus után nem kell „Amen“-t mondani.

7. Egyházi beszéd. Időtartama 20—25 perc.

8. Záró ima. Időtartama 2 perc; lehetőség szerint a gyülekezeti tagok közösségi és egyéni életére tekintsen. A gyülekezet áll, majd az ima befejeztével leül.

9. Csendes ima. Kötött bevezető szövege a következő: „Isten lélek, és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják (Jn 4,24), imádkozzunk csendben, magunkba szállva.“ A lelkész hangos Amen-nel zárja be a csendes imát, amelynek időtartama annyira terjedhet, amennyi idő alatt a lelkész magában elmondaná a Miatyánkot. A gyülekezet ül, mert ez a testtartás alkalmasabb az elmélyedésre és elmélkedésre.

10. Hirdetések. Kihirdetendők elsősorban az előző héten végzett szertartások, valamint az istentisztelet jellegével összeegyeztethető, a gyülekezeti élettel kapcsolatos kérdések és események.

11. Áldás kérés. A lelkész, a gyülekezet életére, Isten áldását kéri. Kötetlen, de mintaként ajánlott szöveg: „A gondviselő Isten Áldása és szeretete legyen és maradjon mindnyájunkkal, Amen.“ — „Az Úr áldjon meg és őrizzen meg titeket. Világosítsa meg az Úr az Ő orcáját rajta-

tok és könyörüljön rajtatok. Fordítsa az Úr az Ő orcáját reátok és adjon békességet nektek. Ámen.“ Ezt követően a lelkész lejön a szószékről, és újból elfoglalja helyét a papi székben.

12. Záróének. A gyülekezet ül.

13. Az istentisztelet befejeztével a lelkész és a gyülekezet a helyi szokás szerint vonul ki a templomból.

ÜNNEPI ISTENTISZTELET

Az ünnepi istentisztelet rendje azonos a vasárnapi istentiszteletével, kiegészítve az úrvacsorai szertartással.

HÉTKÖZNAPI ISTENTISZTELET

A. Reggeli istentisztelet

Ideje a helyi szokásnak megfelelően; az istentisztelet előtti harangozás szintén a helyi szokás szerint történik.

A harangszó befejeztével a lelkész bemegy a templomba és beül a papi székbe.

1. Kezdőének. A gyülekezet áll.

2. Derekas ének. A gyülekezet ül. Itt is érvényes a vasárnapi istentiszteletnél említett szempont. Az ének befejezése után a lelkész felmegy a szószékre.

3. Előfohász. Kötött szövege a következő: „Mutasd meg Uram nekünk a te utadat, hogy járhassunk a te igazságodban és teljes szívvel tiszteljünk téged. Ámen.“

4. Bibliaolvasás. Kötött szövege a következő: „Kedves testvéreim, atyámfiai! Reggeli istentiszteletünk alkalmával felolvasom a Máté evangéliuma 6. részének 1—8-ig terjedő verseit.“ A gyülekezet állva hallgatja.

5. Ima. Időtartama 5—6 perc.

6. Miatyánk. Itt is érvényes a vasárnapi istentiszteletnél említett szempont.

7. Csendes ima, mint a vasárnapi istentiszteleten.

8. Áldás kérés. Mint a vasárnapi istentiszteleten. Ezt követően a lelkész lejön a szószékről és újból elfoglalja helyét a papi székben.

9. Záróének.

B. Esti istentisztelet

Ideje a helyi szokás szerint.

Rendje ugyanaz, mint a reggeli istentiszteleté, azzal a hozzáállással, hogy különösen a nagyheti, úrvacsorára előkészítő istentiszteleten a lelkész egyházi beszédet, ill. bibliamagyarázatot tart.

II.

SZERTARTÁS

KERESZTELÉS

A. A szertartás rendje

1. Ének. (308-as sz.). Az ének befejezése után lelkész Bibliával a kezében kiáll az úrasztala mellé. A gyülekezet ülve marad.

2. Előfohász. Kötetlen, mintaként ajánlott szöveg: „Teremtő és gondviselő Istenünk! Áldásoddal és szeretetteddel légy velünk midőn e kisgyermeket felvesszük egyházunk tagjai közé. Ámen.“

3. Textus-felvétel: kötött szövege a következő: „Kedves szülők, keresztszülők, kedves testvéreim! Keresztelési beszédem alap gondolata írva található Máté 3,17-ben, a következőképpen:...” A bibliai helyet és a textus szövegét nem ismétljük meg.

4. Keresztelési beszéd. Időtartama mintegy 10 perc. Beteg gyermek keresztelésénél a beszéd elmaradhat.

5. Ima.

6. Miatyánk.

7. Keresztelés. A lelkész miközben a gyermek fejére önti a vizet a kehelyből, a következő szöveget mondja: „Én téged N. megkereszteltem az egy igaz élő Isten nevében és felvesszlek az unitárius keresztény egyház tagjai közé, Jézus követésére. Ámen.“

8. Áldás kérés. Kötetlen szöveg, mintaként ajánlott: „Isten áldása legyen veled. Növekedj testben és lélekben, Isten és emberek előtt való kedvességben. Ámen.“

B. Kereszteléssel kapcsolatos szempontok

1. Keresztelés helye a templom. Csak indokolt esetben végezhető máshol is, mint pl. lelkészi irodában, családi otthonokban, kórházban.

2. A keresztelés időpontja: templomban, közvetlenül az istentisztelet után, a záró ének előtt, templomon kívül a nap bármelyik szakában. Ha a keresztelés ünnepen történik, úgy a szertartásra az úrvacsora kiosztása után kerül sor.

3. Egyházi gyakorlatunk szerint kisgyermeket keresztelünk, de rendkívüli esetben felnőttet is.

4. A szertartás befejezése után a lelkész ne csókolja meg a keresztelt kisgyermeket; kezét fog a szülőkkel és keresztszülőkkel és a gyülekezet nevében jókívánságait fejezi ki.

5. Kívánatos, hogy a keresztszülőkkel együtt a szülők is álljanak ki a szertartás végzésekor az úrasztalához.

6. A keresztelő poharat a harangozó vagy egyházfi viszi be a templomba vízzel töltve és hozza ki a szertartás után. A megmaradt vizet a lelkész önti ki a pohárból, lehetőleg virágra.

7. A lelkész a következő vasárnap kihirdeti a szertartást.

KONFIRMÁCIÓ

1. A konfirmáló növendékek istentisztelet előtt a helyi szokás szerint gyülekeznek.

2. Bevonulás a templomba lelkész és gondnok vezetésével. A növendékek öltözete lehetőleg helyi népviselet legyen, ha nem, akkor az alkalomhoz méltó és egyöntetű.

3. A növendékek leülnek az úrasztala körül elhelyezett székekre vagy az első padokba. Ha a körülmények megengedik, a szülők és keresztszülők üljenek a növendékek háta mögötti padokba.

4. Istentisztelet. (Lásd a vasárnapi istentiszteleti rendet.)

5. Hirdetés. A lelkész bejelenti a konfirmációi szertartást és ennek keretében az úrvacsorát.

6. Orgonajáték, miközben a lelkész lejön a szószékről és az úrasztalához megy.

7. A növendékek névszerinti bemutatása.

8. 221-es sz. konfirmációi ének. A növendékek állva éneklük.

9. Ima. A növendékek közösen mondják a következő imát: „Jó Istenünk, szerető édes Atyánk! Szívünk tiszta örömeivel jöttünk ma szent hajlékodbá. Nem most vagyunk itt először, de ezzel az érzéssel még nem imádkoztunk, mint most, amikor először leszünk vendégei a Jézus életére és halálára emlékeztető úrvacsorának.

Köszönjük, hogy megtartottad életünket és erőt adtál jó szüleinknek, hogy felnevelhettek. Köszönjük, hogy növelted hitünket, s így nemcsak testben, de lélekben is naggyá nőhettünk és megismerhettük unitárius vallásunk hitelveit és erkölcsi tanításait.

Kérünk, erősítsd hitünket, növelj bennünk a szeretet készségét, hogy a megismert igazságok mellett hűséggel kitartsunk és felelősséggel vállaljuk emberi hivatásunkat. Segíts, hogy legyünk méltó követői a Názáreti Jézusnak, szerető testvérei embertársainknak, most és mindörökké. Ámen.“

10. A növendékek kikérdezése a konfirmációi kátéból. A 29., 77. és 135. sz. kérdések feleleteit a növendékek közösen mondják. Lelkész a növendékeket nevéen szólítja és mindeniket többször is kérdezi, közben a figyelem felfrissítése érdekében a növendékek énekeket énekelhetnek.

11. 220. sz. konfirmációi ének. A növendékek állva éneklük.

12. Fogadalomtétel. A növendékek szívre tett kézzel felelnek a következő kérdésekre:

Hiszed-e, hogy Isten a világmindenség teremtője, az emberiség gondviselő Atyja, egy Isten?

Hiszem és vallom.

Hiszed-e, hogy bölcs akarata az embert a jóság, igazság és szeretet megvalósítására és megélésére hívta el?

Hiszem és vallom.

Hiszed-e, hogy Jézus Istennek legjobb fia, tanítása számunkra út, igazság és élet?

Hiszem és vallom.

Hiszed-e, hogy az ember Isten lelkétől vezérelve, Jézus példaadása nyomán megvalósíthatja Istenországát?

Hiszem és vallom.

Hiszed-e, hogy unitárius kereszténységed, amely történelme folyamán nagy áldozatokat hozott és kimagasló eredményeket ért el, tisztán hirdeti Jézus evangéliumát, az Isten- és emberszeretet vallását s életünk végcélját, a tökéletességet?

Hiszem és vallom.

Ha hiszed, fogadod-e, hogy Istenhez, Jézus tanításához és unitárius egyházadhoz mindhalálig hű maradsz?

Igérem és fogadom.

Kész vagy-e fogadalmadat az úrvacsora vételével megpecsételni?

Kész vagyok.

13. Úrvacsorai ének, melyet a növendékek a gyülekezettel közösen énekelnek.

14. Úrvacsorai beszéd és az úrvacsora kiosztása a megállapított szer-tartási rend szerint.

15. Ima. A növendékek közösen mondják a következő imát: „Jó Iste-nünk, szerető édes Atyánk! Hálás gyermeki szívvel köszönjük meg ez áldott alkalmat, midőn színed előtt és a gyülekezet közösségében hitünk-ről vallást tettünk, s az úrvacsora vétele által elköteleztük magunkat Isten és embertársaink szeretetére és szolgálatára.

Engedd, hogy ezt az érzést, amellyel most tele a szívünk, vihessük magunkkal ki az életbe és otthonainkba, hogy legyen az erőforrás szá-munkra. Éljük az értelem tisztaságával, a hit hűségével, és a szeretet felelősségével. Légy útmutatónk, állj mellénk, ha a jóban ingadoznánk, segélj, ha erőnk elhagyna. Tarts meg mindig a te szeretetedben, unitá-rius vallásunk és egyházunk iránti hűségben. Áldásod legyen fogadal-munkon és egész életünkön, most és mindörökké. Amen.“

16. 222. sz. konfirmációi ének, a növendékek állva éneklük.

17. Egyháztaggá fogadás. Kötött szövege a következő:

„Unitárius vallásunkról elhangzott bizonyágtevésetek alapján, me-lyet az úrvacsora vételével megerősítettetek, befogadlak titeket az Uni-tárius Egyház . . . . .-i egyházközségének önálló tagjai közé.

Megismertétek egyházunk múltját, legyetek méltók elődeink szelle-mi örökségére; ismeritek a jelen életét, legyetek öntudatos tagjai, cse-lekvő munkatársai a gyülekezetnek; elöttetek a jövő, legyetek hűséges hordozói és továbbfolytatói hit- és életfelfogásunknak, Isten és ember szolgálatában. Amen.“

Az egyháztaggá fogadás idején, ahol erre lehetőség van, a harang vagy az orgona halkán szóljon.

18. Emléklapok kiosztása. Miután a növendékek aláírják a konfir-mációi anyakönyvet, a lelkész átadja az emléklapokat egy-egy bibliai mondás kíséretében.

19. A lelkész megáldja a növendékeket. Ezalatt a növendékek le-hajtott fejjel állnak.

20. Üdvözlések: a gondnok üdvözli a konfirmáltakat, akik bejelen-tik, esetleg átadják az egyházközségnek tett adományukat: egy kisebb növendék, és az előző évben konfirmáltak részéről egy ifjú üdvözlik a növendékeket; a konfirmáltak köszöntik az egyházközség vezetőségét, a szülőket és keresztszülőket.

21. Záróének.

ÚRVACSORA

A. Az úrvacsora előkészítése

1. Az úrvacsoraosztást megelőző vasárnap a lelkész kihirdeti az úrvacsorát az alábbi szöveg szerint: „Jelentem a gyülekezetnek, hogy mához nyolcad napra... ünnepe alkalmából az úrasztalát megterítjük s arra Jézus életére és halálára emlékeztető jegyeket: kenyeret és bort teszünk. A nagyhét folyamán készülünk az úrasztalához bűnbánó lélekkel, keresztyéni alázattal, hogy annak méltó vendégei lehessünk. A nagyhéten minden este... órai kezdettel úrvacsorára előkészítő istentiszteletet tartunk a templomban (ha máshol, megjelölni a helyiséget).“

2. Nagyhéten a lelkész köteles minden nap úrvacsorára előkészítő istentiszteletet tartani egyházi beszéddel vagy biblíamagyarázattal (lásd a hétköznapi istentiszteleti rendet).

3. Az ünnepi istentisztelet befejezése után a lelkész először kihirdeti az előző héten végzett szertartásokat, légátus kiküldését, az ünnepi istentiszteletek rendjének esetleges módosulását és a gyülekezetet érintő közleményeket, végül az úrvacsorát.

Az úrvacsora kihirdetésének szövege: „Amint azt hirdettük... ünnepe alkalmából az úrasztalát megterítettük, s arra Jézus életére és halálára emlékeztető jegyeket: kenyeret és bort tettünk. Kérem híveinket készüljenek és járuljanak az úrasztalához őszinte lelki számvetéssel és keresztyéni alázattal. Jelen alkalomra az úrvacsorai kenyeret és bort X. Y. adományozta.“ Úrvacsorai jegyekre adományokat tettek (ez utóbbit csak ott, ahol szokásban van). A lelkész néhány mondatban megköszöni az adományt.

B. Az úrvacsora vendje

1. Úrvacsorai ének (1. versszak).

Az ének befejezése után a lelkész Bibliával a kezében kiáll az úrasztala mellé. A gyülekezet ülve marad.

2. Textus-felvétel. Kötött szövege a következő: „Kedves testvéreim, atyámfiai! Úrvacsorai beszédem alap gondolata írva található a Máté 26,26 versében, a következőképpen:...“. Nem ismételjük meg sem a helyet, sem a szöveget. A textus-felvétel előtt nincs előfohász.

3. Úrvacsorai beszéd, időtartama mintegy 10 perc.

4. Ima. A gyülekezet áll.

5. Miatyánk. A vasárnapi istentiszteletnél említett szempont itt is **érvényes**.

6. A gyülekezet tagjai a helyi szokás szerint kiállnak az úrasztala köré. Először a szolgálattelvők vesznek úrvacsorát.

7. Az úrvacsora kiosztása. Lelkész a helyi gyakorlat szerint törli a kelyhet. A gyülekezet több csoportban vesz úrvacsorát. Az egyes csoportok úrvacsoravétele után a lelkész bibliai idézettel kezdődő rövid imát mond. Miután a gyülekezet helyre megy, a lelkész visszatakarja az úrasztalát.

8. Záróima. Hálaadó jelleggel, figyelemmel a gyülekezet életére.

9. Áldás kérés. Kötetlen, de mintaként ajánlott szöveg: „Végezetül testvéreim, atyámfiaink, legyetek jó egészségben, épüljétek, vigasztalódjatok, egyértelműen legyetek és békességben éljétek. A békesség és szeretet istene legyen veletek. Ámen.“

C. Az úrvacsorával kapcsolatos szempontok

1. Az úrvacsora kiosztása az ünnepek első napján a délelőtti istentisztelet keretében a záróének előtt történik, de kiosztható első napján délután vagy este és másodnapján délelőtt is.

2. Az úrvacsoraosztás alatt a gyülekezet éneklő az úrvacsorai énekeket.

3. Az úrvacsora feltétele a konfirmáció. Azonban, ha nem konfirmált egyháztag áll ki úrvacsorát venni, a lelkész részére is kiosztja az úrvacsorai jegyeket. Istentisztelet után azonban felvilágosítja és igyekszik meggyőzni, hogy teljesítse az említett feltételt, vagyis konfirmáljon.

4. Az úrvacsora más felekezeti tagok részére is kiszolgáltatható, ha élni akarnak vele.

5. Az úrasztala megterítése ill. előkészítése a helyi szokások szerint történik. Ebben a lelkész hitvese is részt vesz, akinek elsőrendű gondja, hogy a terítők és kelyhek tiszták és rendesek legyenek. Az úrvacsorai kenyeret a lelkész vágja fel, előtte imát mond.

6. A megmaradt kenyér és bor a lelkészi irodában, lakásban, vagy gyülekezeti teremben fogyasztható el az adományozók, a keblői elöljárók és egyházfiak közösségében. Ajánlatos, hogy a megmaradt úrvacsorai jegyekből csak egyszeri kínálás történjék. Már előre félre kell tenni a betegek részére szükséges kenyeret és bort.

D. Betegek úrvacsorája

1. A lelkész az ünnepet megelőző vasárnap a hirdetés alkalmával felhívja a figyelmet arra, hogy az úrvacsorában részesülni akaró betegek kérését a hozzátartozók már a nagyhét folyamán jelentsék be.

2. A szertartás rendje: *a.* előfohász (lásd a hétköznapi istentiszteletnél), *b.* az ünneppel kapcsolatos textus, vagy kimondottan a betegek szóló bibliai szöveg felolvasása, *c.* ima, *d.* Miatyánk, *e.* úrvacsora kiosztása, *f.* áldás. Ha a körülmények erre lehetőséget adnak, a szertartást énekkel kezdjük és zárjuk.

3. Az úrvacsoraosztásnál a gondnok vagy keblitanácsos, ill. egyházfi a lehetőség szerint legyen jelen.

4. Ha a család jelenlevő tagjai igénylik, a lelkész részükre is kiszolgáltassa az úrvacsorát.

5. Ha a betegek úrvacsoravétele az úrvacsorai szertartás után történik, a lelkész és kísérője nem vesznek úrvacsorát, csak a beteg és azok a családtagok, akik előzetesen nem részesültek úrvacsorában. Minden más alkalommal a lelkész maga is úrvacsorát vesz.

6. Az úrvacsora betegek és öregek részére az év bármely napján kiszolgáltatható.

HAZASSÁGKÖTÉS MEGÁLDÁSA

A. A szertartás rendje

1. Egyházi ének (224., 185., 195. stb.).
2. Előfohász. Kötetlen ajánlott szöveg: „Mutasd meg Uram nekünk a te utadat, hogy járhassunk a te igazságodban és teljes szívvel tiszteljünk téged. Ámen.“
3. Textus-felvétel: „Kedves ifjú pár, kedves testvéreim! Esketési beszédem alapgondolata írva található 1Kor 13,13-ban a következőképpen:...” A bibliai helyet és a szöveget nem ismételjük meg.
4. Esketési beszéd. Időtartama mintegy 15—20 perc.
5. A lelkész a beszéd befejezése után a következő felhívást intézi az ifjú párhoz: „Most pedig fogjátok meg egymás jobb kezét és mondjátok utánam a hűségfogadalmat:
„Én N. N. esküszöm az egy igaz Istenre, hogy X. Y.-t, kinek jobb kezét jobb kezemben fogom, mint törvényes hitvestársamat hű és igaz szeretettel kívánom boldogítani. Őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában hűtlenül el nem hagyom. Vele élek, örvendek, tűrök és szenvedek holtomiglan vagy holtáiglan. Isten engem úgy segítjen.“ Az „Áment“ a lelkész mondja. A nő a leánykori nevét mondja.
6. Ima.
7. Miatyánk.
8. Áldás kérés. Kötetlen, ajánlott szöveg: „Isten áldása legyen e házasságkötésen. Legyetek jó egészségben, egyetértésben és békességben éljete. A szeretet és békesség Istene legyen veletek. Ámen.“
9. Záróének (224., 2. versszak; 31. sz.)

B. A házasságkötés megáldásával kapcsolatos szempontok

1. A lelkész csak a törvényesen megkötött és igazolt házasságot részesítheti egyházi megáldásban.
2. A szertartás helye a templom; indokolt esetben a lelkési iroda vagy családi ház. A szertartás rendje ebben az esetben is ugyanaz, az ének itt elmaradhat.
3. A szertartás bejelentésénél a lelkész tisztázza, hogy ha tiszta unitárius párról van szó, mindkét fél, vegyes házasság esetén pedig az unitárius fél megvan-e keresztelve és konfirmált-e. Ha nem, igyekezzék meggyőzni, hogy a házasságkötés megáldása előtt vegye igénybe e szertartásokat.
4. Más felekezettűek esetében, kifejezett kívánságra a lelkész az illető hitfelfogása szerint mondhatja a fogadalmat, a következő módosításban: „Én N. N. fogadom az egy Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes szentháromság egy örök igaz Isten, hogy...“, a szöveg változatlanul folytatódik.
5. A következő vasárnap a lelkész kihirdeti a szertartást. Ha a vőlegény vagy menyasszony más egyházközségből való, értesítendő az illető lelkési hivatal, a szertartás kihirdetése végett.

6. Vegyes házasság esetén igénybe vehető mindkét felekezet szer-
tartása.

7. A házassági megáldást, ha mindkét fél unitárius, semmilyen kö-
rülmények között nem szabad megismételni.

HAZASSÁGI JUBILEUM

1. Ének (199. sz. 1. versszak.)
2. Előfohász.
3. Textus-felvétel.
4. Alkalmi beszéd.

5. A lelkész a beszéd befejezése után a következő felhívást intézi a házaspárhoz: „Most pedig fogjátok meg egymás jobb kezét és mondjátok utánam a hálaadás szavait: „Én N. N. hálat adok Istennek, gondviselő Atyámnak, hogy ... évvel ezelőtt hitvestársat és gyermekeimnek édesanyját (édesapát adott férjem) feleségem X. Y. személyében. Köszönöm az erőt, amelyet általa adott; a hűséget, amelyet benne megtapasztaltam; a hitet, amelyet ő táplált bennem és a szeretetet, amely által életünk célt és értelmet nyert. Fogadom, hogy ezután is hű társa leszek örömben és bánatban, egészségben és betegségben egyaránt, szívem utolsó dobbanásáig. Ámen.“

6. Ima.
7. Miatyánk.
8. Áldás
9. Záróének.

TEMETÉS

A. Háznál

Abban az esetben, ha a szertartást a templomban végzik.

1. Egyházi ének
2. Rövid ima
3. Ének, majd utána a temetési menet megalakulása
4. Temetési menet, közben egyházi ének.

B. Templomban vagy háznál

1. Kezdőének (9, 10, 12, 22 sz.)
2. Derekas ének (57, 58, 59, 189, 199, 279 sz.)
3. Ima
4. Miatyánk
5. Közének (297, 298, 303 sz.)
6. Textus-felvétel: „Gyászoló gyülekezet, kedves testvéreim! Temetési beszédem alapgondolata írva található 1Kor 13,8-ban a következőképpen: ...“ A bibliai helyet és szöveget nem ismétljük meg.
7. Temetési beszéd. Időtartama 20—25 perc.
3. Utóima

9. Búcsúztató. A hozzátartozók kifejezett kívánságára (csak próza lehet). Elvi szempont: az élők búcsúznak a halottól.

10. Áldás.

11. Záróének (304, 296 sz.)

C. Temetői kápolnában

1. Előfohász

2. Egyházi ének (199. sz. 1. versszak)

3. Textus-felvétel (lásd fentebb)

4. Temetési beszéd. Időtartama 15—20 perc.

5. Ima

6. Miatyánk

7. Búcsúztató (lásd fentebb)

8. Áldás

9. Záróének (57. sz. lehetőség szerint végig énekelni)

D. A sírnál

1. Bibliaolvasás

2. Beszéd fejezze ki a halállal és örökélettel kapcsolatos hitfelfogásunkat, időtartama 5 perc.

3. Miatyánk

4. Ének (a hantolás alatt)

5. Áldás (a hantolás befejezése után)

A sírnál végzett szertartás a helyi szokás szerint a hantolás előtt vagy után történik. A lelkész csak a hantolás után fejezheti be a szertartást és hagyhatja el a sírt.

E. A temetéssel kapcsolatos szempontok

1. A haláleset bejelentése megfelelő kérdőív ill. bejelentő lap segítségével történik.

2. Harangozás a helyi szokás szerint

3. Az anyagi kérdések intézése a gondnokra tartozik.

4. A temetést megelőző virrasztáson, ahol ez szokásban van, a lelkész ne vegyen részt, az egyházi énekek éneklését az énekvezér vagy megbízott egyháztags vezesse. Az egyházközség elöljárósága hasson oda, hogy a virrasztás jellegével nem egyező mozzanatok (ívás, kártyázás stb.) maradjanak el.

5. A temetés ideje a helyi szokás szerint.

6. A temetési szertartás csak lezárt koporsóval történhetik.

7. A templomból való temetés esetén a koporsó a portikusban helyezendő el.

8. Népszerűsíteni kell az egyházközség javára történő koszorúmegváltást.

9. A torozás mint vallásunkkal meg nem egyező szokás, a Szervezeti Szabályzat 68. szakasza értelmében mellőzendő.

10. Következő vasárnap a lelkész kihirdeti a szertartást.

III.

ALKALMI ISTENTISZTELET

KARÁCSONYI ISTENTISZTELET

1. Az istentisztelet rendje azonos a hétköznapi istentisztelet rendjével. Bibliaolvasás kötelezően (Lukács 2,1—20 és Máté 2,1—12).
2. Ének.
3. Karácsonyfa-gyertyák meggyújtása
4. Karácsonyi énekek, versek és énekkari vagy zeneszámok, tetszés szerinti összeállításban.
5. Rövid bezáró beszéd.
6. Záróének. A karácsonyi ajándécsomagok a záróének után osztandók ki, hogy ne zavarjuk meg az istentiszteletet.
7. Ezt követően még egy alkalmi karácsonyi ének énekelhető.

NAGYPÉNTEKI ISTENTISZTELET

A. Délelőtt: rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

B. Délután vagy este, a helyi szokás szerint. Az istentisztelet rendje:

1. Kezdőének.
2. Derekas ének (1 versszak)
3. Passió (egyéni előadás vagy énekkar)
4. Ima.
5. Miatyánk
6. Csendes ima.
7. Áldás
8. Záróének

ANYAKNAPI ISTENTISZTELET

1. Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

2. Kiegészítő rész: előadás, énekkari és zeneszámok, egyéni énekek, anyáknapi és alkalmi vallásos versek.

3. Záróének.

REFORMACIÓI ISTENTISZTELET

Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

HALOTTAKNAPI ISTENTISZTELET

Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

DAVID FERENC EMLÉKISTENTISZTELET

1. Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

2. Kiegészítő rész: énekkari számok, zeneszámok, egyéni énekek, az alkalmi vallásos versek, előadás Dávid Ferenc életéről és munkásságáról.

3. Záróének.

JÓTEVŐK EMLÉKISTENTISZTELETE

1. Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel.

2. Kiegészítő rész: előadás a jótévközlőkről (lehet egy személyről is), énekkari és zeneszámok, egyéni énekek, megfelelő vallásos versek.

3. Záróének.

SZERETETVENDEGSEGI ISTENTISZTELET

1. Előfohász (lásd a hétköznapi istentiszteletnél)

2. Ének (lehetőség szerint derekas ének)

3. Bibliaolvasás

4. Bibliamagyarázat

5. Ima

6. Miatyánk

7. Áldás

8. Záróének.

Szeretetvendégséggel kapcsolatos szempontok

1. A szeretetvendégség (agapé), mint az őskereszténység jelentős vallásos cselekménye, evangéliumi alapon álló unitárius istentiszteleti rendünk szerves része, amelynek keretében helyet kaphatnak a vallásos és az egyházi élet, egyháztörténelem tárgykörét felölelő előadások is.

2. A szeretetvendégség szerves részét képezi a hívek adományából származó tészta és tea közös elfogyasztása is. A tea elkészítésénél szesz ital nem szabad használni.

3. A szeretetvendégség a hívek közösségi tudatának és egymás iránti testvéri szeretetének fejlesztésére és ezen keresztül a szekták egyház- és társadalomellenes munkájának megfékezésére irányul.

4. A szeretetvendégség időpontja vasárnap délután a helyi szokás szerint.

LELKÉSZAVATÁSI ISTENTISZTELET

A. Zsinati főtanácsi ülés

Az Egyházi Képviselő Tanács előadója előterjeszti a Tanács jelenését a Zsinati Főtanács istentiszteletének keretében tartandó lelkészavatásról.

1. Rendes vasárnapi istentisztelet a megállapított rend szerint a szolgálattevő szószékről való lejtöveleig.

2. Ének (193. sz.)

3. Püspök felhívására főjegyző felolvassa a felavatandó lelkészek névsorát kinevezésük sorrendjében, akik nevük hallatára felállnak.

4. Püspök az úrasztala mellől a következő kérdéseket intézi a felavatandó lelkészekhez:

„a) Készek vagytok-e az unitárius lelkészi hivatás vállalására, Isten és ember szolgálatára?

Készek vagyunk.

b) Fogadjátok-e, hogy Jézus evangéliumán alapuló unitárius keresztény vallásunk hitelveit megtartjátok és hirdetitek, híveiteket is vallásos és erkölcsös életre vezetitek, anyaszentegyházunk épülésére és Istenországa megvalósulására?

Fogadjuk.

c) Készek vagytok-e fogadástételeteket a lelkészi eskü letételével megpecsételni?

Készek vagyunk.“

5. Püspök felhívására főjegyző beveszi az esküt.

6. Eskütétel után az esperesek, teológiai tanárok és felkért lelkészek a felavatandók fejére teszik kezüket és egy-egy bibliai idézetet mondanak. Ezután — a kézrátétel alatt — a püspök Isten áldását kéri a felavatott lelkészekre.

7. Ezt követően a főjegyző kinyitja a felavatott lelkészek anyakönyvét és felhívja őket, hogy kinevezésük sorrendjében írják be nevüket.

8. Püspök átadja a lelkészi oklevelet egy-egy bibliai mondás kíséretében.

9. A felavatott lelkészek egyike köszönetet mond a Zsinati Főtanácsnak.

10. Záróének (199. vagy 214. sz.)

PÜSPÖKBEIKTATÓ ISTENTISZTELET

E. K. Tanács előadója, utalva a püspökválasztó Zsinati Főtanács határozatára, bejelenti, hogy az Államtanács (államelnök) ... számú Törvényerejű Rendeletével elismerte főtisztelendő ... püspökké választását, melynek alapján az ünnepélyes beiktatásra minden előkészület megtörtént.

Főgondnok-elnök felhívja a Zsinati Főtanács tagjait, hogy a püspökbeiktató istentiszteletre vonuljanak a templomba.

Az istentisztelet és szertartás rendje

1. Kezdőének
2. Derekas ének
3. Ima
4. Miatyánk
5. Ének (1 versszak)

6. Főgondnok-elnök felolvassa a püspökválasztó Zsinati Főtanács határozatát. Ugyancsak felolvassa az állam részéről történt elismerés és megerősítés iratát és felkéri a főjegyzőt és az espereseket, hogy a beiktatási szertartást végezzék el.

7. Az úrasztala mellett a főjegyző és esperesek jobb kezüknek a püspök fejére tételével egy-egy bibliai idézet elmondásával végzik a beiktatási szertartást, melyet a főjegyző vagy rangidős esperes áldással fejez be. (Ez alatt csendes orgonaszó.)

8. Főgondnok-elnök a beiktatott főpásztort felkéri, hogy mint az Unitárius Egyház ...-ik püspöke, foglalja el Dávid Ferenc székét.

9. Ének (193. sz., miközben a püspök felmegy a szószékre).

10. Ima

11. Miatyánk

12. Közének

13. Textus-felvétel

14. Egyházi beszéd

15. Utóima

16. Áldás

17. A beiktatott püspök üdvözlése

18. Záróének (199, 213 vagy 214 sz.)

LELKÉSZBEIKTATÓ ISTENTISZTELET

1. Kezdőének

2. Derekas ének

3. Esperes és a beiktatandó lelkész az úrasztalához vonulnak. Esperes köszönti a gyülekezetet és felhívja a köri jegyzőt, hogy olvassa fel a püspöki kinevezést. Ennek megtörténte után esperes felszólítja a lelkészt, hogy tartsa meg beköszöntő szolgálatát.

4. Ének (1 versszak, miközben a lelkész felmegy a szószékre).

5. Ima

6. Miatyánk

7. Közének

8. Textus-felvétel

9. Egyházi beszéd

10. Utóima (ezt követően a lelkész lejön a szószékről).

11. Ének (1 versszak, miközben a beiktatást végző püspök, esperes vagy megbizottjuk felmegy a szószékre).

12. Textus-felvétel

13. Beiktató beszéd

14. Áldás

15. Ének (1 versszak). Itt szerepet kaphat az egyházközség énekkara vagy más jelenlevő énekkar is.

16. Esperes és az új lelkész megállnak a templom piacán; a tulajdonképpeni beiktatás itt történik.

17. Esperes a következőket mondja: „Én, mint a... egyházkör esperese, a Szervezeti Szabályzatban biztosított jogomnál fogva, ezennel beiktatlak a... egyházközség rendes lelkészi állásába.

Átadom a templom kulcsát. Nyisd meg a templom ajtaját és tárd szélesre, hadd jöjjön minden hívő ember imádkozni, megpihenni és új erőt nyerni Isten házában.

Atadom a Bibliát. Hirdesd az evangéliumot, prédikáld és példázd életteddel a szeretet kettős jézusi parancsát.

Atadom a kelyhet. Oszdad a kenyeret és a bort, életünk örök erőforrásait, a Jézus asztaláról mindazoknak, akik éheznek és szomjuhozhatnak az áldottabb emberi életet.

Atadom az egyházközség pecsétjét. Végezd a munkád hűséggel és hivatástudattal, hogy mindenek ékesen és szép rendben legyenek. Az evangélium szellemében légy őrállója és pásztora a rád bízott gyülekezetnek Isten és ember szolgálatában.“

18. Püspök üdvözlése. Ha a püspök jelen van a beiktató istentiszteleten, szószéki szolgálata után az esperes vagy helyettese köszönti, amire a püspök válaszol. A többi köszöntő kizárólag a beiktatott lelkészhez intézendő.

19. A beiktatott lelkész üdvözlése: a) egyházközség, b) egyházkör, c) egyházi főhatóság, d) helybeli felekezetek képviselői részéről.

Beiktatott lelkész válaszol valamennyi üdvözlésre, amelyet áldással fejez be.

20. Záróének.

LELKÉSZ-KIBÚCSÚZÓ ISTENTISZTELET

1. Kezdőének
2. Derekas ének
3. Főhatósági irat felolvasása. Ezt követően az esperes vagy helyettese felszólítja a lelkészt a kibúcsúzó szolgálat megtartására.
4. Ének (1 versszak, miközben a lelkész felmegy a szószékre).
5. Ima
6. Miatyánk
7. Közének
8. Textus-felvétel
9. Egyházi beszéd
10. Utóima (Ezt követően a lelkész lejön a szószékről).
11. Ének (1 versszak, miközben az egyházi főhatóság, vagy az egyházkör képviselője felmegy a szószékre.)
12. Textus-felvétel és beszéd.
13. Áldás
14. Ének (1 versszak vagy egyházközségi énekkar)
15. Ha a püspök jelen van, az egyházkör esperese köszönti.
16. A kibúcsúzó lelkész köszöntése: a) egyházközség, b) egyházkör, c) egyházi főhatóság, d) helybeli felekezetek képviselői részéről.
A kibúcsúzó lelkész válasza, amelyet áldással fejez be.
17. Záróének.

FÖTANÁCSI ÉS ZSINATI ISTENTISZTELET

1. Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel, amelyet a püspök által felkért szolgálattelvő végez.

2. Zsinati Főtanács alkalmával az istentiszteletet úrvacsoraosztás egészíti ki a megállapított szertartási rend szerint.

Megjegyzés: az énekvezéri teendőket a püspök felkérése alapján végzik. A résztvevő lelkészek valamennyien kötelesek palástosan megjelenni az istentiszteleten.

TEMPLOMAVATÁSI ISTENTISZTELET

A templomavatást a püspök vagy megbízottja végzi.

A bevonuló püspököt a gondnok üdvözli a templom piacán és felkéri a templom felavatására.

1. Kezdőének
2. Derekas ének
3. Ima
4. Miatyánk
5. Közének
6. Textus-felvétel
7. Avató egyházi beszéd
8. Utóima
9. Áldás
10. Ének vagy énekkar
11. A lelkész megfelelő és rövid beszámolója a templom javításáról, építéséről.
12. Úrvacsorai ének
13. Úrvacsoraosztás a megállapított rend szerint.
14. Záróének.

HARANGAVATÁSI ISTENTISZTELET

Rendes vasárnapi istentisztelet, alkalmi imával és egyházi beszéddel. Az egyházi beszéd végén a harang megszólaltatása, miközben a harangavató (püspök, esperes, lelkész) a következő kötött szöveget mondja, amelyet a gyülekezet felállva hallgat: „És most szólaljon meg a harang. Hívogassa az élőket, sirassa el a megholtakat, űzze el a veszedelmet. Hirdesse messzezengő hangon Isten dicsőségét, békességet a földön és jóakaratot az emberek között. Ámen.“ (Harang megszólaltatása 1 perc)

Aldás.

ORGONAAVATÁSI ISTENTISZTELET

Sorrendje azonos a harangavatási istentiszteletével. Az egyházi beszéd végén az orgona megszólaltatása, miközben az avató a következő kötött szöveget mondja, melyet a gyülekezet felállva hallgat: „És most szólaljon meg az orgona. Zengő hangja mellett szárnyaljon az ajkáról és a szívekből a zoltár: énekeljete az Úrnak új éneket; vígan énekelj az Úrnak te egész föld. Ámen.“ (Orgonajáték 1 perc)

Aldás.

HÁZAVATASI ISTENTISZTELET

1. Ének
2. Előfohász: kötetlen, ajánlott szöveg: „A kő, amelyet az építők megvetettek szegletkövé lett. Az Úrtól lett ez, csodálatos ez a mi szemünk előtt. Ez a nap az, amelyet az Úr rendelt; örvendjünk és vigadjunk ezen. Ó Uram, segíts most, ó Uram, adj most jó előmenetelt“ (Zsolt 118, 22—25). Ámen.
3. Textus-felvétel
4. Alkalmi beszéd
5. Ima
6. Miatyánk
7. Áldás. Ajánlott szöveg: „Isten áldása legyen e hajlékon, hogy lehessen otthona a családnak. Az ő békessége és szeretete lakozzék benne és lakóinak szívében. Ámen.“

SÍRKÖ-, SÍREMLÉK-AVATAS

1. Ének
2. Előfohász
3. Rövid megemlékezés
4. Ima
5. Miatyánk
6. Áldás
7. Ének.

SZABÓ DEZSŐ

A KOLOZSVAR-NAPOCA-I UNITÁRIUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

A kolozsvári unitárius templom az Egyház legnagyobb temploma országunkban. Hossza 43,15 m, szélessége 21,25 m, alapterülete 917 négyzetméter. A templomhajó legmagasabb pontja 15,70 m, a torony magassága 48,50 m. Ülőhelyeinek száma ezren felül van. Építészeti sajátosságát, stílusát és szépségét nézve a város és az ország egyik legszebb későbarokk műemléké.¹

A templom építésének történetét a 19. és 20. századi unitárius írók mind megemlítik, de adatszerűen nem dolgozták fel.² Az utóbbi évtizedekben számos művészettörténész foglalkozott a templom történetével. Nyomtatásban megjelent dolgozataik értékes megállapításokat tartalmaznak a templom építéséről, ugyanakkor azonban újabb hiányosságokat is tárnak fel.³ Indokoltnak látszik, hogy a templomot építtető

egyházközség is megszólaljon és a rendelkezésre álló levéltári adatok alapján mutassa be a templom építésének történetét.

Az ellenreformáció 1712 után, az államhatalom támogatásával, megkezdte a volt katolikus templomok visszavételét a protestánsoktól. 1716. március 30-án a kolozsvári unitáriusoktól elveszik a 150 éve használt főtéri templomot. 1718-ban pedig a főiskolát és a szentpéteri külvárosban levő templomot is. Új templom építését nem engedélyezték. Nyolcvan éven át az imaházzá alakított magánlakásokban tartották az istentiszteletet a város különböző pontjain. (Belső és Középső, Belső Monostor, Belső és Külső Magyar utcákban.) A kolozsvári templom és főiskola elvétele után az ellenreformáció részint a „maior pars“ címén, részint erőszakkal számos egyházközség templomát foglalta el (Torda (1721), Sepsiszentiván és Laborfalva (1725), Szőkefalva (1745), Szentháromság (1764), Sinfalva (1772), Brassó (1777), Abrudbánya (1778), Bordos (1779) Köröspatak (1781), Csöb (1788)).⁴

A jogfosztottság, elnyomás és türelmetlenség sötét korszakában érlelődik a felvilágosodás, melynek egyik gyümölcse II. József Türelmi Rendelete 1781-ben. Az ezt követő egy emberöltő alatt az unitárius egyházban közel félszáz templom és három iskola épült fel.⁵ Ezek közé tartozik a kolozsvári templom is.

A kolozsvári egyházközséget ebben az időben „Mater Ecclesia“-nak, „Anyae ekléziának“ nevezték. Ez nemcsak a szellemi forrásra utal, hanem arra a teherhordozásra is, melyet részben a főiskola, részben az egyház egyetemével szemben anyagiakban is hordozott. A külföldi akadémiákra menő ifjakat rendszeres segéllyel, kölcsönrel támogatta; Szentábrahámi L. Mihály hittani könyve kiadási költségeinek fedezésére 1787-ben 650 magyar forintot adott.⁶ Nemcsak lelkészeinek, de a főiskola tanárainak lakásáról is gondoskodott.⁷

Az egyházközség gazdasági ügyeinek intézésére és a szellemiekre való felügyelet a „curatoratus“ kezében volt. Tagjai két kurátor⁸, két egyházi, jegyző, valamint a városi szenátorságot viselő tekintélyesebb egyháztagok. Az utóbbiak helyzetét tisztázni kívánva, 1782-ben meghatározták 12 konszisztornak (tanácsos) választását⁹. A templomépítés idején ezeknek számát bővítették.¹⁰

Az egyházközség lélekszáma ebben az időben megközelítette az 1000 lelket, ha a templomépítésre adakozó 290 unitárius családot¹¹ hármashányadossal megszorozzuk. Gál Kelemen szerint a lélekszám 850 volt.¹²

A templomépítés évtizedének jellemzője az általános elszegényesedés, pénzhiány, de ugyanakkor lelkesedés és erőnfeletti áldozatkészség is. A gyülekezet anyagi helyzete nem volt gondtalan. Azzal a vagyontöréddel, mely a századeleji veszteség után még megmaradt, a „curatoratus“ jól gazdálkodott. A számadó gondnok minden esztendő végén egy bizottságnak beszámolt az előző évi vagyoni helyzetéről¹³. Dersi Bartha Mózes gondnok 1783-as bécsi útján ígéretet kapott, hogy az 1716-os templomfoglalásért 5000 forint kártérítést fizetnek az egyházközségnek. „Lőn, hogy hosszas útja szorgalmatossága után azon ötezer M(agyar) forintokat, melyeket a 1716-dik esztendőben a nemes ország in bonificationem Templi forensis az ecclesianak ígért vala a Felsőes Ud-vartól megnyerte“¹⁴.

A Szébenben székelő Erdélyi Kamarától Pápai István és Agoston István vették fel a pénzt¹⁵, és amint nyomon lehet követni azt egy té-

telben tartották 1785 végeig, amikor határozatot hoztak, hogy a meglévő 5000 forintot gyümölcsöztetni fogják¹⁶.

A templom nélkül maradt gyülekezet legtermészetesebb vágya, hogy templomot építsen. Erre kilátás engedély hiányában csak a Türelmi Rendelet megjelenése után nyílt. Az evangélium tanítása így hangzott: „Közületek valaki tornyot akar építeni nemde először leülvén felszámítja a költséget, hogy van-e mivel elvégezze?“ (Lk 14,28). Ez tűnik ki azon intézkedésből, mely a rendelkezésre álló pénzt gyümölcsöztetni kívánja. 1786. júniusában „az Ecclesia földeinek eladatása elvégeztetett“¹⁷.

A templomépítés történetét tárgyaló irások kivétel nélkül 1791. július 10-én, az Unitárius Kollégium auditoriumában tartott közgyűléstől számítják az előkészületek kezdetét.¹⁸ Levéltári adataink azonban mást mutatnak. Az egyház beadott kérésben a hívek — „középszerű gazdák“ — a templomépítés vágyáról ezt írják: „Eddigelé törekedtünk s mai napon is törekedünk“¹⁹. Ez a törekvés régi lehetett, mert „a Templom építésére való szent célnak előmozdításában már régen fektett buzgóság kibekiben nagyon megszűnt“²⁰. Az előkészület nem egy gyűlés lelkes hangulatának fellángolása, hanem hosszú évek komoly készülete. A levéltárban elfekvő három okmány igazolja ezt.²¹ Az első egy német nyelvű költségvetés 1790. június 6. keltezéssel, melynek végösszege 20 021 német forint és 8 dénár. Stekkel József²² 1790. június 7-ről keltezett tervrajza barokk stílusú, egyhajós, kis méretű szentéllyel és sekrestyével tervezett temploma, melynek költségvetése 26 246 német forint. A harmadik rajz nincs keltezve és aláírva, így készítőjét nem tudjuk azonosítani. Az előkészület komolyságát támasztja alá az az esemény is 1790 tavaszán²³, amikor Rákos Nagy Ferenc számadói tisztségéről öregségére való hivatkozással lemond és helyébe pénztárosnak, a gazdasági ügyek vitelére, Sombori Jánost választották. Ez időtől válik külön a számadó gondnoki és pénztárosi tisztség. Az átadási jegyzőkönyvben 18.678 magyar forint és 4 dénár szerepel.²⁴ Ennek ismeretében válik érthetővé „néhány atyafiak“ lelkes öröme az 1791. júliusi gyűlésen Petrichevich Horváth Ferenc főgondnok bejelentésével kapcsolatban, hogy számítása szerint a templomhoz szükséges anyag költsége 5.987 német forint „ha négy annyi menne is rája, mégis kitelnék az előmutatott summából“.²⁵ Ezen a nevezetes gyűlésen határozták meg azt is, hogy az építendő templom a Szappan utcára menő sikátor (ma Dávid Ferenc utca) mellett levő kántori és lelkesi lakás helyére épüljön²⁶, amennyiben a város vagy ország más telket nem jelölne ki. A meglévő telkek mellé 1792-ben kelet felől megvették még a Füsüs Kováts házat, északi felén pedig Mikó András telkéből 3 öl földet, amiért a város határában „hosszas egyezkedés után más földet kapott“²⁷.

A templomépítés mozgató lelke P. Horváth Ferenc főgondnok 1791. augusztus 7-re újabb közgyűlést hív egybe a kollégium auditoriumába, ahol a gyülekezet tagjai mellett az egyház vezetői is jelen voltak²⁸. Ezen a gyűlésen hosszas vita után elhatározták, hogy a templomhoz szükséges építési anyagokat az egyházközség szerzi be. Gazdaságosabbnak ítélték ezt a megoldást, minthogy a vállalkozóra bízzák. Ugyanekkor kijelölték az építés és beszerzés munkálataiért felelős személyeket.²⁹ Egy hónap múlva, szeptemberben eladják a Monostor utcai „Pálfi-házat“ Torma Józsefnek 5.000 magyar forintért. A pénzt már a templomépítető pénztáros, Joó Diénes kezéhez fizetik be.³⁰

Az egyházközség újabb számbajöhető kőműveseket keres meg, akik alaprajzot ill. költségvetést nyújtanak be³¹. Sajnos ezek nincsenek névjeggyel ellátva, így szerzőiket azonosítani nem tudjuk.

Az 1791. augusztusi közgyűlés, mely irányt szabott a templomépítés menetének, meghatározva a felelős személyek munkakörét, még egy nagyon lényeges esemény indulása lett. Bár a jegyzőkönyv nem rögzíti, de az események ezt igazolják, hogy döntöttek az építő kőműves személyéről is. B. Nagy Margit kutatásainak megfelelően állíthatjuk, hogy a marosvásárhelyi Türk (Tirk-Török) Antal, akinek munkássága Beszterce, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Erzsébetváros és környékére terjedt ki, P. Horváth Ferenc ajánlhatta a kolozsvári gyülekezetnek. A főgondnok levelezésében talán megtalálhatjuk ennek igazolását. Tény az, hogy a következő 1792. február 21-én az egyházközség levelet írt „Kőműves pallér Tirk Antalnak“, melyben jelzi, hogy a beadott tervezete megnyerte a gyülekezet tetszését és hajlandó vele szerződést kötni.³² A szerződést 1792. május 21-én kötik meg, írják alá és pecséttel látják el. Az egyházközség részéről kilenc megbízott személy van jelen, a vállalkozó Türk Antal³³, valamint három városi személy³⁴.

Figyelemmel a szerződés alapokmány jellegére, pontjait kivonatoltan az alábbiakban foglalom össze³⁵.

1. Az új templom a pallér által készített terv szerint 4 év alatt építendő fel a szerződés aláírásának napjától számítva.

2. Az építéshez szükséges anyagot a költségvetésben kiírt mennyiség szerint az egyházközség adja.

3. A mesterembereket a vállalkozó fogadja fel és fizeti.

4. A fundamentum a templomnál 2 öl, a toronynál 3,5 öl.

5. Allásanyagot az egyházközség ad, de a mesterembereknek szármokot a vállalkozó köteles adni.

6. Mindezek vonatkoznak a toronyra is.

7. A templom és torony felépítése után köteles a vállalkozó azt kerítéssel körülvétni.

8. Mindezen munkáért Türk Antalnak 9 300 német forintot fizetnek; a pallér jótállásképpen leköti marosvásárhelyi házáat és minden vagyonát. Valamint „pallér ökgyelmének édes Anyja ezen Kolozsvár várososa Hostadjában lakó Lomann Anna asszony nekünk lett jobb kezének beadása által említett pallér fiáért jót állá“.³⁶

9. A munkálat folyamán pallér köteles mindig jelen lenni

10. Az építés befejeztével az átvevő bizottság, ha eltérést talál a tervrajztól, pallér azt köteles kiigazítani.

11. A pallér hat évi jótállást vállal munkájáért.

12. Ha a kész munkában olyan hiba jelentkezne, mely bár nem tér el a tervrajztól, de dísztelen és a pallér azt időben nem jelentette, köteles azt kiigazítani.

13. Ha az egyházközség kívánja, pallér köteles mindenféle mesterembert szerződtetni a költségvetésben jelzett árak mellett.

14. Ha a tervrajz szerinti munkán változtatást eszközölné az egyházközség s így a költségek szaporodnak, azt az egyházközség hordozza. Ha pedig a változtatás nyomán munkája kevesebbedné, fizetése is arányosan kevesebb lesz.

Türk Antal költségvetése a teljes építési költségek összegét 36 789 német forintban állapítja meg, mely 44 147 magyar forintnak felel meg.

A szerződésben megállapított ártól lényeges eltérés az építés folyamán nem történt.

1792. május 30-án ténylegesen megkezdődött a templom építése. Az egyházközség tagjai közül 23-an hozzáfogtak a lelkészi és kántori lakások lebontásához.³⁷ Ezt a munkálatot június 27-ig végezték el: összesen 228-an dolgoztak önkéntesen a bontáson. A munkához alig fogtak hozzá, máris jelentkezett az első akadály. Valószínűleg a szerződés megkötése után a két gondnok, Rákosi Nagy Ferenc és Dersi Bartha Mózes, kérést nyújtottak be a városi tanácshoz, hogy engedélyezze a terv szerint a toronynak az utca felé való kinnebb hozatalát, „mely a Privátusok tekintetire nézve ártatlan, azonban a városnak ékességére szolgáló”³⁸. A Belső Magyar utcai gazdákat a város megkérdezte, akik június 15-én a kérésnek ellene mondtak³⁹, hivatkozva azon felsőbb rendeletre, mely „a pince gádoroknak kinnebb építését a házak falánál nem engedélyezi”, valamint a piaristák (régebb jezsuita) templom tornyára is, mely hasonlóképpen egy szintben van az utcával⁴⁰. Az utca lakóinak elmentmondása következtében a városi tanács az egyházközség kérését nem teljesítette⁴¹. A terv szerint kimért alap kiásását, a megkezdett munkálatokat be kellett szüntetni. A két gondnok mégis csak eredményes lépéseket tett, mert már június 25-ről kelteződött Fischer Máté építészeti igazgató (aedilis director) latin nyelvű levele⁴², melyben mint illetékes szakértő az alábbiakban fejtette ki, hogy az egyházközség kérése jogos.

1. Az építés törvényei nem mind egyformák. A város szépsége nem az azonosságban van. Példa a Közép utcai minorita templom és a Bánffy György kormányzó palotája.

2. Bár az építendő templom a házsoron kívül esik, nem lehet tekintetbe nem venni a célt, mivel egyetlen kivétel lesz.

3. Tárgyilagosan nem zavarhatjuk az épület arculatát, előkelőségét anélkül, hogy megzavarnók az egészet.

1792. július 3-án a két gondnok újabb kérést nyújtott be a városi tanácshoz, csatolva a Fischer Máté levelét, és indokolva azt, hogy a templom a többi házhoz képest kivételes épület, a Belső Magyar utca a város legszelesebb utcája, „nagyobb tekintetet érdemel egy közösség, mint egykét különös személy, akik ablakukból a piacig kívánnak látni”. Vegyék figyelembe, írják, hogy a világi épületek esetében is kinnebb épültek a gr. Rédei, br. Alvinczi, br. Bornemissza és gr. Haller János házai. A városi tanács július 4-én újra tárgyalta az egyházközség kérését és figyelembe véve a szakvéleményt, valamint a kérés indokait, az építést eredeti terv szerint engedélyezte.⁴⁴

A következő napok az alap és kriptá helyének kiásásával teltek el. Türk Antal egy keltezés nélküli leveléből tudjuk, hogy a kiásott fundamentum beomlott és azt az eredeti költség több, mint felével kellett túlfizetnie⁴⁵. A kezdeti munka rendjének nyomán 1792. július 16-án megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel.⁴⁶ Lázár István püspök beszéde és imádsága után a torony délnyugati sarkában helyezték el azt a köladát, melyben az egyház történetét latin nyelven, az egyházközség vezetőinek névsorát pedig latin és magyar nyelven örökítették meg, valamint a forgalomban levő fémpénzekből egy-egy darabot helyeztek el.⁴⁷

A szerződés értelmében az eredeti tervhez mind az egyházközség, mind a pallér köteles volt ragaszkodni. Az egyházközség azonban több

alkalommal kért kisebb módosítást. Az első 1793. április 1-én történt, amikor elhatározták, hogy „a cinterem felől való oldalon egy ajtó, a síkátor felől pedig nem lézen ajtó”⁴⁸. 1793. június 29-én „végeztetett, hogy a templom oldalaihoz megkívánható és a Delineació szerint elmaradt 6 párkányoszlopok a Pallér által készíttessenek meg”⁴⁹. 1795-ben a tervezett deszkapadlózat helyett jobbnak látta az egyházközség, hogy „a templom pádimentuma kövel csináltassék”⁵⁰. A templom már közel készen volt, amikor 1796. augusztus 16-án elrendelték „a templomgomb levéttessék és a toronyra tétessék, helyibe más sima gomb készíttessék”⁵¹. Ugyanakkor határozták meg, hogy „a torony delineacio szerinti szarvazata boldogabb időre halasztassék”, valamint azt is, hogy „a templom pádimentuma a székek alatt deszkából légyen”²⁵. E kisebb változásokkal az eredeti tervet valósította meg az építőmester.

1796. szeptember 11-én aggodalommal vette tudomásul az egyházközség vezetősége, hogy a szerződésbe lefektetett 4 év eltelt és a templom még mindig nem készült el annak ellenére, hogy az „Ecclesia eleitől fogva mind a materialéknak a kegyelme (Türk Antal) keze alá szolgáltatásában, mind pedig a stipulált pénzeknek kiadatásában oly szorgalmatos volt, hogy soha amiatt a munka késedelmet nem szenvedett”⁵³. A késedelem okát abban látták, hogy mind a városban, mind a környékén Türk Antal sok munkát vállalt és idejét a templomépítéstől távol töltötte. A vezetőséget aggasztotta az is, hogy a mester távolléte miatt „a legények rosszul dolgoznak. Az eklézsia nem szívesen eszközli a törvényes utat”⁵⁴. E felszólításra írhatta sajátkezűleg az építőmester azt a keltezés nélküli levelet, melyet a templomépítés iratcsomójában megőriztek. E levélben kérte, hogy ne siettessék a templom építésében, mert ő mindent megtesz, hogy az a lehető legjobb legyen. „Nem nyereségnek okáért, hanem becületért inkább és munkámból, mint remekből lehető megismertetésemért cselekedtem, melyet világosan tapasztalhat a nemes ecclesia”⁵⁵.

Az építés első nagy szükséglete a kő volt. 1792. július 22-én kötöttek szerződést Sindler Mihály⁵⁶ kőfaragó mesterrel az alaphoz szükséges vízvezető kövek kifaragására. A szerződés utolsó, 9. pontja biztosította a kőfaragót, ha jó munkát végez a többi kőfaragói munkát is rábízzák. Az ajtóoszlopok és a templom frontján levő két kő urna kifaragásánál Hartmann Antal kőfaragó nevével is találkozunk.⁵⁷ Az *S* és *H* mesterjegyek több faragott kővön megtalálható.

1792. szeptember 13-án kötötték meg a szerződést Kertsedi Dániel téglavetővel⁵⁸ az első 6 000 darabról. A következő évben, 1793. május 30-án már 600 000 téglát szerződnek, eszerint 4 német forintban; a cserepet ugyancsak Kertsedi vállalja később 8 német forintért ezer darabot.⁵⁹ Téglavetésre helyet egy 16 vékás (1 Ha) földet Joó Dénes pénztáros adott a város tulajdonát képező „téglacsűr” közelében jó minőségű agyagkitermelésére. 1795-ben az egyházközség vezetői úgy értesültek, hogy a téglacsűr rossz minőségű. Felszólították a szerződés alapján Kertsedi Dánielt, hogy vigyázzon a téglák minőségére, egyben Türk Antalt is figyelmeztették, hogy rossz anyagból ne dolgozzék.

A szükséges meszet 1792. szeptember 30-án Gorbórol vásárolták gr. Toldalagi Lászlótól.⁶⁰ A következő évtől kezdve pedig Türei László Márton és Abrudán Dumitruval kötöttek egyezséget mészt szállítására.⁶¹

A faanyagot több helyről szerezték be. Így az öt és hét öles gerendákat az állásokhoz és tetőszerkezethez Tordáról, mint „tutajfát“ vásárolták, de vettek még Körösfőről, Nyárszoról és Kolozsmonostorról is.⁶²

A vasat Torockóról hozták. Ez iránt a lépéseket még a szerződés megkötése előtt megtették. Az 1792. április 29-én írt levél másolata, valamint a torockóiak arra adott válasza megőrződött.⁶³

A templom fedele és tornya ács munkáira 1794. október 31-én kötötték szerződést a város akkori híres mesterével Überlacher Antallal⁶⁴, aki vállalta, hogy mihelyt a munka annyira elkészül, a fedelet felállítja „nehogy annak hálásztása miatt a kőfalakban vagy a faanyagokban az esős idő kárt okozzon“.

Ungvári István a lakatos munkát vállalta, zárakat, ajtók vasalását készítette el. Szép barokk mintájú pántjai, ma is használatos zárjai és kulcsai valódi mesterművek.⁶⁵ Neve a vaspántokon is megőrződött.

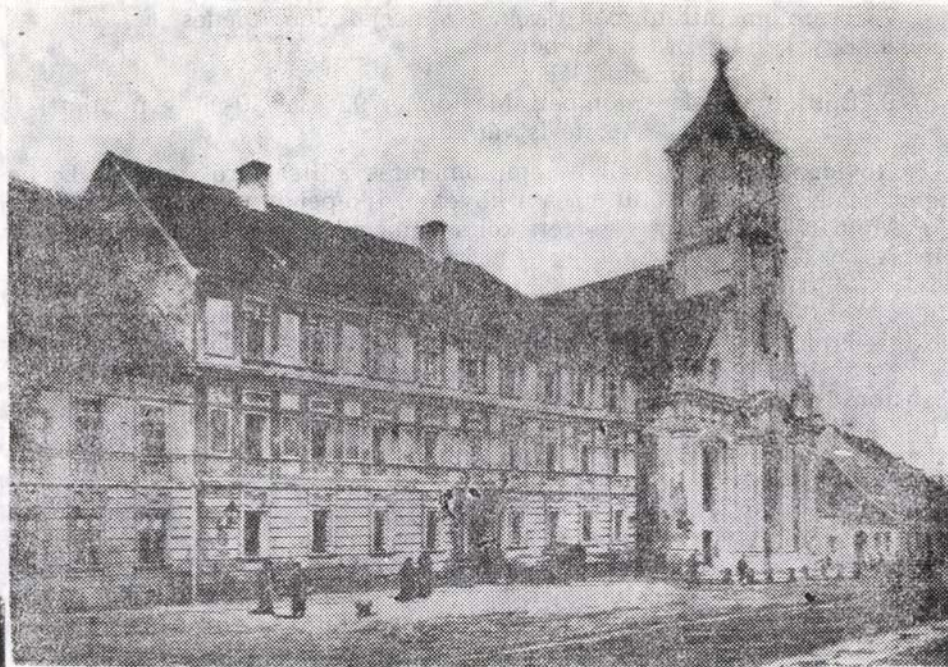
Az 1795. december 27-i gyűlés megbízta Joó Diénes pénztárost, hogy egyezzen meg Vass István (József)⁶⁶ asztalosmesterrel a templompadok elkészítéséről. Felhasználták a régi padokat a Közép utcai imaházból és csak azokon kívül készítettek újakat. A templompadok elkészítése 1796. szeptemberében befejezéshez közeledett, amikor a mester a kialakult munkadíj megjobbítását kérte, mert rájött, hogy ráfizetéssel dolgozik.⁶⁷

Az ablakrámak készítésére Gustin János brassói asztalossal állapodtak meg 1795. május 6-án⁶⁸. A 16 000 darab hatszögű üveget a bükk-szádi hutából szerezték be 1795. december végén⁶⁹ és Herman Péterné kolozsvári üveges helyezte foglalatra⁷⁰.

A templomépítés már közeledett a vége felé, amikor megállapodtak Andrásovszki János harangöntővel három harang készítéséről. Ezek tiz, öt és két és fél mázsások voltak. A harangokra öntött címer: egy vitorlás hajót ábrázol mindkét felén horgonyokkal a következő felirással: *fides* és *spes*⁷¹. Ma már csak az ötmázsás harang van meg.

Az építőanyag behordása sok gondot okozott. Az egyházközség tagjai önként, szekerekkel segítettek. Ugyanakkor tizenkét darab béres ökröt is vásárolt.⁷² Késmárki Péter 1792. június 12-i gyűlésben vállalta, hogy amíg az építés tart, az egyházközség ökreit tartja és a béresek részére egy-ik házat átadja.⁷³ P. Horváth Ferenc főgondnok is két bivalyat tartott a városon teher hordásra.⁷⁴ Mindezek mellett pénzzel is fogadtak fuvarosokat⁷⁵.

A Türk Antallal 1792. május 21-én kötött szerződés alapján, négy év és hét hónap elteltével 1796. december 4-én tartott közgyűlésen Dersi Bartha Mózes gondnok bejelentette, hogy „Isten kegyelmességéből a templom elkészült“⁷⁶. A gyülekezet december 14-én Lázár István püspök vezetésével lépte át az új templom küszöbét. A szöszékről elhangzott az első szó: „Békesség ez háznak!“ „Ama mi mennyei Fő Mesterünk, az Úr Jézus Krisztus parancsolatja maga tanítványaihoz: valamely házban mendetek legelőször annak ezt mondjátok: Békesség ez háznak! Melyhez képest minthogy mi is egyen-egyen legelőször jöttünk mostan e Szent Házban, ennek Urának imádása végett, nem hibáztam, úgy ítélem én is azon Fő Mesterünk méltatlan tanítványa, amidőn ezen béjövétel alkalmatosságával azt mondám legelőször néktek, ezen lelki ház cselédjeinek: Békesség ez háznak. Annnyival is inkább pedig, mint hogy e világ minden javai között legfőbb jó a békesség legyen. Ezt azért, hogy meg-

nyerhessük, jertek szerelmeseim az Úrban a békesség Istene, s ezen ház Felséges Ura imáadására⁷⁷.

Az új templomon a következő feliratok találhatók:

Kívülről, a nagy ablak felett, a kőpárkány hajlása alatt, réz betűkkel:

In honorem Solius Dei. MDCCXCVI

A templom belsejében, észak felől való végében a közbelső ablak felett aranyozott festett betűkkel ez olvasható:

Az Egyetlen Egy Isten Tiszteletére Építette a Kolosvári Unitaria Ekklésia 1796-ban.

A templomépítés történetének képe hiányos lenne, ha fel nem idéznők azok neveit, akik azt szorgalmazták és véghezvitték, valamint a terheket és áldozatokat vállalták. Az alapkő letétele alkalmával készített emlékeztető tábla és a befejezéskor ónba vésett emléktábla közt kevés név változását találjuk. 1792. július 16. és 1796. december 14. között az említett okmányokon az alábbi nevek szerepelnek:

1. Püspök: Lázár István
2. Főgondnokok: P. Horváth Ferenc és Toroczka Mihály
3. Lelkészek: Almási Ádám (meghalt 1793. augusztus 23-án)
Ferenczi János (lelkésznek választották 1793. szeptember 22-én)

Márkos György

4. Gondnokok: Rákosi Nagy Ferenc
Dersi Bartha Mózes
5. Jegyző: Pákei János
6. Pénztáros: Sombori János

7. Templomépítető pénztáros: Szemerjai Joó Diénes
8. Egyháziak: Brassai Gábor
Sintzki Gábor
9. Építető gazda: Szombati Márton (1792. dec. 9-én lemondott)
Fekete István

Röviden szólnunk kell a templomépítés költségeiről is. Joó Diénes pénztárnok összesítő kimutatása a következő képet mutatja:⁷⁸

„in Anno 1792 mindenfelére tett költségünk mégyen	9 569 Mfirt,	52 dénár
in Anno 1793	7 563	„ 63 „
1794	6 459	„ 91 „
1795	8 960	„ 48 „
1796	6 658	„ 36 „
1797	711	„ 73 „
Agoston István kifizetései	1 077	„ — „
Sintzki Gábor kifizetései	1 326	„ 43 „
Közmunka és természetbeni kiadások	533	„ 32 „
Lázár István püspök „prédikáló szék“ költségére	240	„ — „
Összesen:	43 120 Mfirt.	38 dénár“

A fenti kimutatásban szereplő összeg csak a számadásokon átment pénzforgalmat tükrözi, nincsenek benne a templomtelkek költségei, valamint a hívek különböző természetű szolgálatainak pénzürtéke (élelem, jogos fizetés benthagyása stb.). Az építés ideje alatt nem volt fennakadás a kiadások kifizetésében. Ez elsősorban a kölcsönöknek köszönhető. Sombori János számadásaiból tudjuk, hogy a négy év alatt közel 26 000 forintot kölcsönöztek és részben fizettek vissza⁷⁹. Időközben a Főkörmányszékhez is kérték nyújtottak be általános gyűjtés engedélyezése céljából.⁸⁰ 1796. március 28-án a kért engedélyt megkapták, ez azonban csak egy félévre szól, így gyorsan kellett a gyűjtők kiküldetéséről intézkedni.⁸¹

Joó Diénes pénztáros idézett kimutatásának pénzbeli fedezetét az alábbi bevételek képezték:⁸²

1. Az egyházközségtől készpénz	10 041 Mfirt	
2. Gyűjtések, adományok	5 010	„ 63 dénár
3. Kölcsönök	16 040	„
4. Az egyházzal felcserélt tanári, püspöki ház	3 044	„
5. A Pálfi ház (Monostor utca) árából	5 115	„
6. A Berei ház árából	1 000	„
7. A rektori ház árából visszafizetés	500	„
8. Eladott szántóföldek árából	120	„
9. A Békás-pataki szőlő árából	130	„
10. Sintzki Gábor befizetése eladott bontott anyagok árából	1 326	„ 43 dénár
11. Lázár István püspök prédikáló székre	240	„
12. „Atyafiak segedelmé“	553	„ 32 dénár
Összesen:	43 120 Mfirt	38 dénár

Kifizetendő adósság címen 16 040 Mfirt állt fenn. Az 1798. április 29-én tartott egyházközségi közgyűlésen Lázár István püspök az adósságot 17 500 forint kerek összegben jelentette be.⁸³ A küzdelem az adósság kifizetésére a templom felépítése utáni időre esik. Ekkor adták el

a Közép utcai püspöki házat 7 200 Mfрт-ért, a Belső Monostor utcai lengyel imaházat 5 000 Mfрт-ért. Tizennégy év telt el, míg az adósságot kamataival együtt kifizethették. 1810-ben „az Ecclesiának némely heverő ezüstjei eladatván úm. 401 Latot nyomó, melyből jött be 2 375 német forint és 44 krajcár, melyből az Ecclesiának bizonyos adósságai lefizettetek.“⁸⁴ Az eladott ezüst tárgyak nem tartoztak a klenodiumok közé.

A templom felépítése után 1805-ben repedések keletkeztek a boltozatban. A javítást Léder József építészre bízták.⁸⁵ A közép boltozat azonban tovább romlott annyira, hogy életveszélyesnek minősítették és az Egyházi Képviselő Tanács 1830-ban szakvélemény alapján engedélyt adott a boltozat lebontására. Az egyházközség vezetősége nem nyugodott bele a templom boltozat lebontásának gondolatába és 1831-ben anyagi felelőség vállalása mellett megegyezett Alföldi Antal kőműves mesterrel, aki 1831. április 6-tól október 31-ig a boltozat javítását elvégezte⁸⁶; az oszlopkötegek közt az oldalfolyosókat befalazta, a templom keleti és északi oldalához támpilléreket épített, a nyugati oldalt pedig két ívvel a szomszédos kollégium épületéhez kapcsolta. Ennek köszönhetően a templom ma is eredeti épségében áll.

1908-ban Pákei Lajos mérnök irányításával a torony egyszerű sátor-tetejét, minden valószínűség szerint, az eredeti tervnek megfelelően hagymakupolás tetővel cserélték ki⁸⁷. 1968-ban az Egyház megalapításának 400 éves jubileumi ünnepségére a templomot kívül-belül újra javították.

„Az Isten seculumokról seculumokig tartsa ezen maga ditsőségére épített templomunkat az unitáriusok birtokában és őrizze minden veszedelemtől vallásunkkal egyetemben.“⁸⁸

JEGYZETEK

¹ A templom 585 sz. alatt nyilvántartott építészeti műemlék.

² Aranyosrákosi Székely Sándor: *Unitaria vallás története Erdélyben*, Kolozsvár 1839; Ferencz József: *Unitárius kis tükr.* Kolozsvár, 1875; dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története*. I—II. Kolozsvár, 1935.

³ Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Cluj. 1935; Toca, Mircea: *Biserica Unitariana din Cluj, opera arhitectului Anton Türk*. (Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Historia 1970.); B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest 1970. Uő: *Stílusok, művek, mesterek*. Bukarest 1977; Toca Mircea: *Clujul Baroc*. Cluj-Napoca 1983.

⁴ Ferencz J.: i. m. 77.

⁵ 1781—1811 között az alábbi 40 egyházközség épített új templomot:

Homorodalmás, Kadács, Mészkö, Székelykeresztúr, Városfalva, Abrudbánya, Alsoboldogfalva, Alsórákos, Búzaháza, Csokfalva, Felsőrákos, Firtosmartonos, Gyepes, Homoródújfalva, Kolozsvár, Sinfalva, Székelyszentmiklós, Szentháromság, Torda, Verespatak, Abásfalva, Bágyon, Bencéd, Bözöd, Fiatfalva, Firtosvár-alja, Kede, Kide, Kissolyos, Kobátfalva, Komjászeg, Kőrispatak, Lókod, Medesér, Rava, Sepsikőröspatak, Siménfalva, Szabéd, Szentábrahám és Székelymuzsna.

Templomot bővített, tornyot épített vagy magasított 9 egyházközség: Kövend, Olthévíz, Torockó, Úrmös, Küküllőszéplak, Szentgerice, Székelykál, Tordatur, Várfalva. Három iskola épült Tordán, Kolozsváron és Székelykeresztúron. (Lásd: Szabó Dezső: *Templomépítés az unitárius egyházban a Türelmi*

Rendeletet követő 30 esztendő alatt. Keresztény Magvető 87. évfolyam (1981/157—177).

⁶ Rákosi Nagy Ferenc számadásai: 303/88. sz. tétel: „650 Mfрт. Lázár István püspöknek a Theológia nyomtatására“.

⁷ A kolozsvári Unitar[ia] Ekk[lesi]a] jegyzőkönyve, 1767—1792. (a továbbiakban: Jkv. X.); ápr. 30—1792, 192 l.

⁸ „A régi praxis szerint pedig, minthogy mindenkor két Curator szokott volt adminisztrálni, mostan is azon második curatoria vacantiait supleálni kívánván az Eccl[esi]a), unanimitati voto válassza Tiszt. Sombori Ferentz Uramot“: Jkv. X. 116. A kettős gondnokság gyakorlata valószínűleg a magyar-szász gyülekezetek örökségeként maradt meg.

⁹ „Végezteték az is, hogy az Eccl[esi]ában a sok ellenkezéseknek s visszavonásoknak eltávoztatásáért, ellenben pedig a közjónak s Eccl[esi]a dolgainak jobb móddal lehető előmozdításáért, tizenkét Consistor választassék“: Jkv. X. 183.

¹⁰ 1795. december 27: „Végeztetett, hogy a Centumpaterek minden személyválogatás nélkül Domesticus Consistorok legyenek“: Kolos(vári) Unitar(ia) Ekk[lesi]a] Jegyz(ő)könyve, 1778—1805 (a továbbiakban: Jkv. Z.), 58. l.

¹¹ A templomépítésre adakozó családok száma körzetek szerint:

a) Belső Monostor, Szén és Buza utca	30 család
b) Óvári fertály	41 „
c) Magyar utcai fertály	39 „
d) Közép- és Szentegyház utca	16 „
e) Külső Monostor és Szén utcai fertály	58 „
f) Külső Magyar utcai fertály	64 „
g) Kétvízköz	14 „
h) Hídelve	28 „

Összesen: . . . . . 290 család

Fasciculus XXXIII—9/A. (a továbbiakban: Fasc.)

¹² Gál K.: i. m. I. k. 342.

¹³ 1768-tól évenként tartottak vagyonvizsgálatot; legtöbbször a püspök is részt vett azon: Jkv. X. 111.

¹⁴ Jkv. X. 185.

¹⁵ Jkv. X. 196.

¹⁶ 1785. december 27: „Heverőben lévén a T. Ecclesiának 5 000 forintja, hogy valamit fructificalna concludalták, hogy annak bizonyos része borral, a más része pedig búzával való kereskedésre fordítottassék“: Jkv. X. 206.

¹⁷ Jkv. X. 214.

¹⁸ „Eodem anno Mensis Julii a Collegium Auditoriumában egyben gyűlvén az egész Eccl[esi]a a Mlgs Főcurator P. Horváth Ferencz úr és több más Mlgs és Tek(inte)tes Uraknak jelenlétében elő adá a Curator Bartha Mojzes Ur, hogy az Eccl[esi]abéli Atjafiak mind közönségesen törekednének arra, hogy templomot építtessenek, mely végre felolvastaték azon cél iránt a G(ene)rale Repr(ezentativum) Consistoriumhoz némely buzgó Atjafiak által bényújtott s ottan 9a Mensis majii felolvastatott instantiájok, melyeknek felolvasása után az Eccl[esi]a) a fenn tisztelt Mlgs Urakkal tanácskozániak azon, hogy mi módon lehet hamarabb és legjobb móddal a templom építéséhez fogni, mely végre számban vévék egy Sombori János Perceptor Atjankfia által bé adott Specificatio szerént az Eccl[esi]ának Capitalisait s a szerént szollának közelebből arról, hogy mennyiben kerülne a templom építése, erre nézve Mlgs Főcurator Úr maga opinioja és jedzése szerént számban véve, hogy mennyiben kerülhetne könnyű szerrel felvetvén a templomhoz megkívántató Materiale és könnyű számvetés szerént számítás

a maga jegyzése szerint 5987 R[henus]forintokra, melyre az Ecclesiabeli némely atjafiak felkiáltván mondának, hogy ha négy annyi menne is reája, mégis kitelnék az elé mutatott Sumából, sőt ha nem telnék más módon is azt kipótolni ügyeszenek, ezek után még bővebben is tanácskoznak s meg is állíták azt, hogy az Ecclesiabeli Atjánkfiai is úgy gondolván, mintha az Ecclesiának nem is volna arra fundusa ki ki Istenéhez, Vallásához és Ecclesiájához való jóindulatja és buzgósága által mozdíttatván, maga tetszése szerint adakozzék. Melyre nézve végeztetett, hogy a templom a Magyar utzában a Pap és Cantor házok helljére építtessék, ha tsak más fundus nem fog adatni az Országtól, vagy eo felségétől, hogy peng annál tágasabb lehessen az építés a füsüs Kováts Mihályné eo Kglme háza megvásároltassék, mely végre kirendeltetének Fekete Ferentz, Joó Dienes és Nagy Josef Atjánkfiai“: Jkv. X. 240—241.

¹⁹ Fasc. XXXIII. Nr. 2.

²⁰ Uo.

²¹ Fasc. XXXIII. Nr. 48/A, B, C.

²² A tervrajzon nevének gótbetűs aláírása: Joseph Stöckel; 1790. június 1: Fasc. XXXIII/B. Életére vonatkozóan lásd: B. Nagy Margit: Reneszánsz és Barokk Erdélyben, 323.

²³ Jkv. X. 222.

²⁴ „Adaték Sombori János számadása alá Capitalis Hungaræ Eccle(sia) Hfirt. 16 309 készpénzül.“ Titulo capi(talia) Polonor(um) összesen: 18 678 Hfirt: Jkv. X. 229.

²⁵ Jkv. X. 240.

²⁶ Uo.

²⁷ Jkv. Z. 29, 65, 73.

²⁸ „A M(éltósá)g(o)s Főcurator Úr újabban öszve szólítván a Collegium Auditoriumában mind a Mlgs és Tekintetes mostanában Kolosvárat levő Patronus Urakat, mind peng ezen Sz(ent) Ecclesiának minden igaz híveit.“: Jkv. X. 241.

²⁹ „1791 augusztus 7. Egész bizodalommal communi voto választásának építető Inspectorok Tiszt. Püspök Urunk, T. Curator Bartha Mojzes Ur és Ágoston Márton Ur, Vice inspector(nak) Szombati Márton.

Perceptorok s Erogatorok T. Pákei József és Joó Dienes Úr. Téglavettők Sombori János, Nagy Mihály és Fekete István Úr. Kővásárlók s hordatók Mátéffi Daniel és Szigeti Ferenc Úr. Porond hordatók Stamp János, Szilágyi István és Nagy György Úr. Mész vásárlók Komjátszegi János, Gyergyai Mihály és Mikó András Úr. Fa és vas materiale szerződők Fekete Ferenc és Ágoston István uraiméket“.: Jkv. X. 242—243.

³⁰ Jkv. X. 246—247.

³¹ Fasc. XXXIII. Nr. 44.

³² „Alább írtak, ez Irásunk által bizonyossá tesszük Kőmives Pallér Tirk Antal ő keg(ye)lmét affelől, hogy tetszésünk szerént lévén az ő keg(ye)lme által készítettet Delineatio, mihent azon akadályokat melyek a Templom építéséhez valo kérdést még mostan is akadályozzák el fordíthatyuk amire szorgalmasan törekedünk is, azonnal ő keg(ye)lmével illendő módon törvényes alkúra lépünk, minden igyekeztünket arra fordítván, hogy Isten segedelméből, az ő ke(gye)lme szorgalmatossága által ezen Esztendőben a fundamentumot meg vethessük, oly reménsséggel lévén, hogy nevezett Pallér Uramis maga dolgait úgy fogja igazítani, hogy ő keg(y)lme miatt szándékunkban hátramaradást ne szenvedgyünk. Kolosvárt 21 febr 1792.“: Fasc. XXXIII. Nr. 3.

³³ Tirk Antal neve az írásokban különbözőképpen fordul elő. Sajátkezű aláírása a levéltárban található iratokban „Tirk“; az egyházközség jegyzője

legtöbbször a „Török“ nevet használja, de előfordul a „Türk“ név is. B. Nagy Margit és Toca Mircea idézett munkáiban, valamint Deé Nagy Anikó a „Türk“ nevet használják. (Lásd: Teleki Sámuel és a Teleki Téka. Bukarest, 1976.)

³⁴ „Gyergyai László mp. Kolosvár városa hites Szolgabírája, Bayer László mp. és Szathmári György mp. szenátorok“ írják alá és pecsétükkel látják el az okmányt.

³⁵ Fasc. XXXIII. Nr. 4./B.

³⁶ Uo.

³⁷ Fasc. XXXIII. Nr. 7/A.

³⁸ Fasc. XXXIII. Nr. 5/A.

³⁹ Az ellentmondó aláírások nevei: Bayer László, Ketskeméti József, Vass Pál, Gelner Josef, Kotcsis Ábrahám, Gelei Gábor, Matoltsi Mihály, Kertsedí Dániel, Michael Ungar, Begardt János, Schrin Josef, Ötves Dezső János, Sükösd Sámuel, Hatházi János, Lányi István. Fasc. XXXIII. Nr. 5/B.

⁴⁰ Ma az Egyetem utca 5 sz.

⁴¹ 1792. június 18. Fasc. XXXIII. Nr. 5/A.

⁴² Fasc. XXXIII. Nr. 5/C.

⁴³ Fasc. XXXIII. Nr. 5/D.

⁴⁴ „Mivel az aedilis Directio Főigazgatójának Fischer Mátyásnak, ezen folyó 1792-dik esztendőben júniusnak 25-dik napján a Venerabilis Unitaria Valláson levő közönség által a C. betű alatt, kérések mellett beadott bizonyosság leveléből világos az, hogy az elintézett Építés az építés mesterségének regulái szerint vagyon intézve, kimérve s határozva, és a Publicumnak praejudiciumára mintsem, sőt egész Magyar uttzának és az egész városnak díszire és ékességére leszen, azért, minthogy a mostani környülállásokban költ rendeléseket mégis az elintézett szándék szerint való azon építést helyben hagyta, tehát a Venerabilis Unitaria Ecclesia részén levő közönségnek kérések szerint a belső Magyar utzában építendő Templom előtt a Torony fundamentumának az utzára három suchgal leendő kijebb vitelét a Comunitas meg engedí és nem ellenzi“: Fasc. XXXIII. Nr. 6.

⁴⁵ Fasc. XXXIII. Nr. 49/A.

⁴⁶ Fasc. XXXIII. Nr. 11.

⁴⁷ Az elhelyezett magyar nyelvű szöveg az alábbi:

„Isten segedelmeből (...) az Unitaria ekklesiák Fő-Gondviselői P. Horváth Ferencz és Toroczka Mihály urak, püspökje Lázár István; Főnotariussa Pákei Josef; a kolosvári unitaria Ekklesia papjai: Almási Ádám és Márkos György; Gondviselő: Senator Bartha Mózes és Rákosi Nagy Ferencz, Consistorai: Ágoston Márton, Sala Mihály, Sikó István, Ágoston István, Notarius Pákei János, Kovatsi Lőrincz, Szakáll János, Ketskeméti Dániel, Gyergyai Mihály és László, Komjátszegi János, üdösb Szombati Márton, Mikó András, Hints Sámuel és Stamp János; Sz: Egyház-fiai: Udösb Brassai Mihály és Sintzki Gábor; Kántorai: Siménfalvi Mózes és Bartok Mihály lévén. Ez helyen a nevezett Ekklesia költ-séggel kőműves Pallér Török Antal által az egy igaz Isten dítsőségére építendő Templom Tornyanak fundamentumául e követ a fenn írt T. Püspök maga kezeivel tette. Sz. Jakab havának XVI. napján az MDCCXCII. Esztendőben. Amidőn ezen építendő templom nap-nyugati szomszédtságában levő Nemes Unitarium Kollégiumban Professori hivatalt TT. Lázár István, Pákei Josef, Márkos György és Nagy Sigmond viselének“: Fasc. XXXIII. Nr. 12.

⁴⁸ Jkv. Z. 38.

⁴⁹ Jkv. Z. 39.

⁵⁰ „A templom padimentuma kövel csináltassék, újjabban meghatározottatott és sok okból jobbnak látta az Eccla a deszkával csinálendő padimentumot megváltoztatni“: Jkv. Z. 58.

⁵¹ Az 1908. évben emelt új torony szarvazat építése alkalmával a tornyon levő gomb visszatétt eredeti helyére, a templomtető északi felére. Jkv. Z. 62.

⁵² Jkv. Z. 62—63.

⁵³ Jkv. Z. 63—64.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Fasc. XXXIII. Nr. 18.

⁵⁶ Fasc. XXXIII. Nr. 48/9.; lásd még: B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben c. művét, 321. 1.

⁵⁷ Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

⁵⁸ Fasc. XXXIII. Nr. 13.

⁵⁹ Fasc. XXXIII. 14; Jkv. Z. 48.

⁶⁰ Jkv. X. 256.

⁶¹ Jkv. Z. 35.

⁶² „Agoston István Demonstratioja a Templomhoz vásárolt gerendák, deszkák és ökrök iránt 1000 német forintokból“: Fasc. XXXIII. Nr. 16.

⁶³ Fasc. XXXIII. Nr. 47.

⁶⁴ „En Iberlacher Antal magam mesterségemet folytatni megszűnvn, vagy meghalnék a torony fedele meg tsináltatására ne szoríttatassam a feleségem is ne szoríttathassék... Költ Kolosvárott Októbernek 31-ik napján 1794-ik Esztendőben. Bartha Mojzes mp. Agoston Márton mp., Antony Überlacher simmer Pallir mp. Pecsét.“: Fasc. XXXIII. Nr. 15.

⁶⁵ Fasc. XXXIII. 26/B.

⁶⁶ A jegyzőkönyvben István néven szerepel, míg levelében Józsefnek írja alá: Jkv. Z. 58.; Joó Dénes is „Józsefnek“ írja: Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

⁶⁷ Fasc. XXXIII. Nr. 49/B.

⁶⁸ „A May 1795. Brassai Kasztin János asztalossal alkudott meg az Ekklésia a templomhoz kívántató ablakok iránt: 1. az Ekklésia ad ahoz való tölgyfákat annyit, amennyit 18 ablakhoz kívántatik, melyből 2. tartozik tsinálni ablak ráamákat gombolyég párkányokkal az elibe sorma szerént. 3. minden ablak ráamákat ára lészen 7 Rforint, melyből 26 Forintokat mikor munkához fog tartozik az Ekklésia az asztalosnak kifizetni a 100 Rforintokat pedig mikor a munka készen lészen. 4. A munka úgy készüljen, hogy mikor a kőmives Pallér kívánni fogja dolgozhassék véle és hátramaradása miatta ne légyen. Johanes Gustin“: Fasc. XXXIII. Nr. 20.

⁶⁹ Fasc. XXXIII. Nr. 48/10.

⁷⁰ Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

⁷¹ Jkv. Z. 61.

⁷² Fasc. XXXIII. Nr. 16.

⁷³ Jkv. X. 257.

⁷⁴ P. Horváth Ferenc levele: „Séplak 1793. április 3. [...] A templom építése is mint és hogy foly, mi az oka, hogy a Pallér eddigis hozzá nem fogott? Hogy ha tudjátok valamibe segítséggel lenni, lelkem ismerete szerint minden erőmet, arra szántam fordítani, láttya az Ūr Isten, lássa más akár mit mongyon, amint hogy ugyanazon lelkem ismeretével nem javasolhatom s teljeséggel nem is jallom az Sukon egybe hordott s még az fedél alatt is magában porlani kezdett, útra való rossz követ, azon drága épületbe rakni, melynek behordásába való akadéktételemet Levélből is láttom némelyek hidegségemnek tartják, s bár magok égnének annak meg építése szerelme tüzetől, de ám ők lássák, mindenikünket lát az Isten. Hogyha mindazon által az én építésbe való próbátságom hibás és azon kövek az

építésre elmeretelesek, nézessék meg az Pallérral, hogy találja én magam a Suki Gazdaság romlása tetézése nélkül behordatom. Az Tavaly ott volt két Bivalt azhéten bé indított innen Kolosvárra“: Fasc. XXXIII. Nr. 45/A.

⁷⁵ Jkv. Z. 55.

⁷⁶ Jkv. Z. 65.

⁷⁷ Fasc. XXXIII. Nr. 28/A.

⁷⁸ Fasc. XXXIII. Nr. 29.

⁷⁹ Sombori János számadásai 1790—1799. évekről.

⁸⁰ Jkv. Z. 54.

⁸¹ „A templomépítésére kívántató felebaráti segedelemnek bé szedésére engedtetett fél Esztendei szabadság engetettvén a F. K. Fő Tanátstól: az Eccla kévánsága szerént 17 Passusokis adattattanak; mellyet Curator Atyánkfia a végre jelent, hogy a kéregetés módjáról tégyen rendelést az Eccla, mikor induljanak el a választott Személyek s minémü Helyeken kellessék sietőbben kezdeni a kéregetést. Végezetett:

1. Hogy itten Kolosváratt legelsőbben is kerestessenek meg az itten lakó Uraságok és Városi Gazdák s minthogy Rákosi Boldisár Atyánkfia nem érkezik most közelebről erre, helyette rendeltetik Ágoston István; Pakey János Atyánkfia pedig csupán csak a főbb Uraságok meg keresésére“: Jkv. Z. 60.

A székelyföldi gyűjtést Lázár István püspök felszólítására az ott lakó belső emberek végezték. A Fasc. XXXIII. Nr. 50 szám alatt található Márkos András kőrispataki és Vitális Mihály homoródszentmártoni lelkészek közös levele, mely bepillantást enged mind a gyűjtés módjára, mind a gyűjtőkkel szembeni magatartásra. Kiemelendő a csíki római katolikus papság segítő készsége.

⁸² Kolosvári Unitaria Eccla leveleinek Registruma 222—223.

⁸³ Jkv. Z. 77.

⁸⁴ Jkv. 3,48.

⁸⁵ Fasc. XXXIII. Nr. 51.

⁸⁶ Újabb levéltár XI. csomó, 40, 30; Jkv. 1830—1837. 63.

⁸⁷ A torony tető átalakításának költsége 13 306 korona volt: Jkv. 1908—1915 évekről, 33/35—1908.

⁸⁸ Szakáli János „onba metszett emlékeztető táblája“ melyről Pákei Lajos építész 1913-ban gipsz másolatot készített, jelenleg az Egyházi Képviselő Tanács termében van elhelyezve. Az eredeti táblát a templom klenodiumai között őrizzük.

BIRÓ LAJOS

ÉLŐ KÖVEK

1Pt 2,5

A Péter apostol nevéhez kapcsolódó levél az elszórta élő zsidó-keresztényekhez íródott. Célja és tartalma: buzdítás és intés. Buzdítani akar állhatatosságra és hűségre az üldöztetések és szenvedések között: inteni a feddhetetlen életre és arra, hogy gyakorolni kell a keresztény erényeket.

Hogy ki e levél tulajdonképpeni szerzője végérvényesen még nincs eldöntve. Vannak, akik a Jézus tanítványát, Pétert tartják a levél szerzőjének, mások ezzel ellentétben azt a nézetet vallják, hogy, nem a Jézus tanítvány a szerző, csak azért írták oda a tanítvány nevét, hogy a levél értékét emelje és bekerülhessen a Bibliába.

Ez alkalommal nem áll szándékunkban eldönteni, hogy ki a szerző, hanem figyelmünk inkább azok felé az egyszerű, érthető, egyszeri hallásra is könnyen megjegyzendő sorok felé fordul, amelyeket beszédem alapjául választottam: „Ti magatok is mint élő kövek épüljete fel lelki házzá...”

Akik a Bibliát olvassák, észre vehették, hogy abban több helyen előfordul ez a kifejezés: *kő*.

Az élet könyvének már az első lapjain az egyik történet arról szól, hogy Jákóbnak, a kisebbik testvérnek menekülnie kell bátyja, Ézsau haragja elől. Az est beálltával egy hideg, kemény köre hajtja fejét. Elalszik és álmod lát. Álomképén át összekapcsolódik az ég a földdel s hallja az Úr szavát, ki így szól: „Ezt a földet, amelyen fekszel neked adom... én veled vagyok, megőrizlek téged akárhová mégy, és visszahozlak erre a földre“ (1 Móz 26,13—15). Álmából felébred s azt a követ, amelyen pihent olajjal keni meg, áldozatot mutat be rajta Istennek és fogadalmat tesz, hogyha békében visszatérhet, ez a hely számára Isten háza lesz s fölállította a követ: *emlékoszlopnak!*

A Sinai hegyen nehéz gondokba merülve áll az őszhajú próféta: Mózes. Mélyen gondolkodik. Néha egy-egy szót vés a kemény kőlapokra. Hosszú idő telik el míg kész a munkája s végig néz a törvénytáblákon, a kőbe vésett tizparancsolaton. Megnyugvással viszi művét népe elé és áldozatok között mutatja fel a parancsolatokkal tele írt köveket. Ezek a kövek egy nép számára *a bizonyság táblái és az összetartó erő lesz!*

Több évtizedes pusztai vándorlás után a nép Józsué vezetésével átkel a Jordán folyón. A vezérhez szólott Isten: jelölj ki minden törzsből

egy-egy férfit s a folyó közepéből válasszanak köveket emlékeztetőül. (Józs. 4,7). Ezek a kövek Isten tettének beszédes bizonyítékai lettek.

A keresztfán meghalt a Mester. Követői engedélyt kérnek s kapnak, hogy a keresztfáról a holttestet levehessék. Bebalzsamozzák, fehér gyolcsba fogják, egy sziklasírba helyezik el, a sírra követ hengerítenek. Ez a nehéz kő védője lesz a jézusi eszméknek.

Négyszáztizenhét évvel ezelőtt (1568. március 8—17.) a gyulafehérvári vitagyűlésről győztesen tér haza szülővárosába, Kolozsvárra, Dávid Ferenc. Hívei a város szélére vonulnak ki: Úgy fogadják a győztes prédikátort. A hagyomány szerint egy kerek köre áll, lelkesítő beszédet mond s beszéde hatására a város lakóinak nagy többsége áttér az ő vallására. Ez a kerek kő alapja, szegletköve lett az unitárius keresztény hitnek, vallásnak.

A „kerek kövön“ tartott beszéd után 11 évre egy ködös, hideg novemberi napon a dévai várbörtön kőfalára reszkető kezekkel karcolja fel Dávid Ferenc: „az igazságot útjában semmi sem fogja feltartóztatni...“

Többször volt alkalmam, hogy amikor valamelyik hívem új családi ház építésébe fogott, elmentem segíteni. Elcsodálkoztam a kőfalat rakó mesteremberen, hogy milyen különös gonddal választja meg a követ, melyeket az alapba rak. Miért nem rakja úgy egymásután, ahogyan jönnek? — kérdeztem az egyik mestert? A válasza nagyon egyszerű volt, tiszta és világos: megvan minden kőnek a helye, a nagynak éppúgy, mint a kicsinek. Azokat a helyükre kell tenni, mert a ház erőssége, élettartama ettől függ.

A kő akkor válik értékesé, ha valami összeköti, összefogja s épületté lesz. Ez a valami a malter, ami a követ a kővel összeköti.

Minket keresztényeket, „élő köveket“ össze kell, hogy kössön a közös múlt, a közös út, a közös cél, a közös szándék, az egyetakarás, az együvértartozás: más szóval: a szeretet, a jézusi lelkület.

Nem szabad megfélemedkeznünk arról sem, hogy a kőnek lehet egy fékező, akadályozó, káros szerepe is.

Jézus korában s utána is a Bibliában olvashatunk arról a büntetési eljárásról, amelyiknek ez volt a neve: „megkövezés“. A bűnöst középre állították, s addig dobálták kövekkel, míg a szerencsétlen belehalt. Ilyen eset az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben István vértanú megkövezése (ApCsel 7,54—60).

Egy evezős versenyen két csapat vett részt. Az egyik, amelyik a különböző versenyeken sokszor győzött, a diadalát már előre biztosra vette. A verhetetlennek hitt csapat mégis csúfos vereséget szenvedett. Az egyik titkos ellenfél észrevétlenül a csónak aljára, a padlózat alá súlyos köveket rakott, s a csónak emiatt nem tudott a megszokott gyorsasággal haladni. A súlyos kövek visszatartották, fékeztek az előrehaladásban.

Íme van a kőnek káros hatása is. Minket is, „élő köveket“, sokszor visszatartottak és visszatartanak, fékeznek, akadályoznak, a gyűlölet, a bűnök, a gyarlóságok nehéz kövei.

Az elmondottak után könnyű leszűrni, megfogalmazni a tanulságokat és a tennivalókat:

Mindenekelőtt az első tanulság a Biblia szavaival szólva: rá kell ébrednünk arra, hogy mi mindannyian „élő kövek“ vagyunk. Kicsik

és nagyok, felnöttek és gyermekek, férfiak és nők, vezetők és beosztottak egyaránt „élő kövek“! Az ember, mint Isten teremtménye és munkatársa „élő kő“, nem holt anyag: van helye és tennivalója.

Ebből következik a második tanulság, az hogy célunk nem lehet más, szebb, magasztosabb, emberibb, mint felépülni „lelki házzá.“ Ez annyit jelent, mint önmegvalósítás, önkifejtés.

Gyűlölet, harag, széthúzás, gyarlóság ne verjen éket ember és ember, szív és szív közé, hanem minket „élő köveket“ a szeretet áldott, összekötő „malterje“ fogjon össze, hogy lelki házzá“ épülhessünk. Ott ahol élünk, dolgozunk, ahová állítottunk, eszünkkel, kezünkkel, szívünkkel, tetteinkkel „élő kövek“-ként épüljünk fel „lelki házzá“. Ugyanezeket a gondolatokat faragta rimbe a költő is, amikor sorain keresztül így üzen: „Mélységből — magasba, mi vagyunk a lépcső, / Mi vagyunk a bástya, márvány és az ék-kő; / Velünk zengő vihar, tenger vívnak harcot, / Belőlünk az Isten farag Jézus-arcot! /“ Ámen.

SZÁSZ FERENC

A NAGY PARANCSOLAT (1.)

Mk 12,28—34

Arra a mindnyájunkat érintő kérdésre próbálok feleletet adni, hogy mit jelent ma unitárius kereszténynek lenni? Hit- és életfelfogásunk tartalmát szeretném felmérni, feleleveníteni. Úgy érzem, ez a feladat kötelesség és nem túr halogatást: a ma, amely azzá teszi, a jövő évezred hajnala. Létünkéről van szó: van-e, lesz-e helyünk a szellemi élet eljövendő évezredében? Ha a hívő ember a végső, a nagy kérdésekre akar választ találni, óhatatlanul ismét fel kell fedeznie a gondolkodásnak azt a régi ismert törvényszerűségét, hogy a világ és az ember létének titka csak úgy fejthető fel, ha egy olyan igazságból indulunk ki, amely annyira nyilvánvaló, hogy nem férhet hozzá kétség, nem kíván bizonyítást. Hogy „kimozdíthassuk“ sarkából a világot, előbb meg kell találnunk annak legszilárdabb pontját. A legismertebb ilyen „szilárd pont“ a descartes-i „gondolkodom, tehát vagyok“ axióma. Amit értelmünk és hitünk számára Descartes tételénél is nyilvánvalóbbnak és egyértelműbbnek érzek, az az, hogy ember voltunkban részei vagyunk a világnak. Ennél nyilvánvalóbb és egyszerűbb igazságot nem ismerek. Arra, hogy e világ részei vagyunk, határaink korlátozottsága, az az érzékeny és állandóan változó tapadási felület, melyen át a világgal érintkezünk, már azelőtt ráebreszt, mielőtt gondolkodni tudnánk. Az önmaga és a világ közti határ az élettelen világban néma; az élő világban azonban az ösztön, majd a tudatosság nyelvén megszólal, beszélni kezd. Az ember, tudomásunk szerint, az egyetlen lény, akiben a világ megosztottsága tudatosodott, s aki rész mivoltából kiindulva az egész sejtelmén át annak valóságáig is eljutott s ezt hitével és értelmével elfogadja és

vallja. Ez az emberi gondolkodás legnagyobb felfedezése, az egységes, összefüggő világ és világrend feltételezésénél termékenyebb gondolat aligha van. Csak a rész, a részek és az egész összefüggéseinek alapján ismerhetjük, érthetjük és határozhatjuk meg önmagunkat.

A vallás világában az egész, az egység, az egy nem veletlenül jelent meg és azonosult a tökéletességgel, Isten eszméjével, amely a rész végességével, függőségével, gyengeségével szemben a végtelent, a magátólvalót, a mindenhatót jelentette és jelenti. Ez az ősrégi felismerés az egész világon otthonra talált: a nagy világvallások monoteizmusának bölcsőjét évezredek tudása és hite ringatta, Afrikától Ázsiáig.

A beszédem alap gondolatát képező bibliai vers első fele is két világvallás, a judaizmus és a kereszténység legfontosabb tanítását képezi. Nem véletlen, hogy az Ó- és Újszövetségben szinte betű szerinti egyezéssel egyaránt megtalálható.

Isten egységének eszméje, megvallása, amely nekünk központi hitelvünk, jelmondatunk s amelytől nevünket kaptuk, adja a mi unitárius voltunkat. A nagy parancsolatot mégse azért fogadjuk el, mert a Bibliában „meg van írva“, mert Mózes és Jézus nevének tekintélye fémljelzi. Igazságaért érték számunkra: az unitáriusság személyes hit- és értelmi meggyőződés, magunknak kell eljutnunk felismeréséig és megvallásáig. Természetesen igénybe vesszük a segítséget, és hálásak vagyunk minden hívő és gondolkozó elődünknek, aki azt felismerte, vallotta s így számunkra megőrizte. Ezek sorából mint csúcs emelkedik ki Jézus, s ez természetes és magától értetődő: vallásunk evangéliumi gyökere és történelmi fejlődése hordozza a neki tulajdonított, megkülönböztetett jelentőség magyarázatát. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy az istenegység biztos eszmei alapjáról kiindulva kereshetjük a választ a lét titkaira, örök kérdéseinkre.

E titkok közt az első kétségtelenül a teremtés. A teremtés kérdése többes tagolódású, mert ha felvetjük, nemcsak arra kell válaszolnunk, hogy ki teremtette a világot, hanem arra is, hogy mikor, hogyan, miért? Az első kérdésre egyszerű a válasz: az egységes, összefüggő rendszert képező világ, a részek összessége egyetlen teremtőre utal. A rész függőségi viszonyait a legvégsőig gondolva, az összes közvetettségekben túllépve a végső tökéletességig, az egy Isten eszméjéig jutunk.

A „mikor“ kérdése az örökkévaló Istenre vonatkoztatva a Biblia első szavát adja válaszként: „kezdetben“. A teremtő akarat az örökkévalóságban, az időn kívül döntötte el és mondta ki a „legyen!“ teremtő szavát és az, amit létrehívott, már az időben állott elő. A teremtés mikéntje titok és rejtelem még számunkra, bár egyre közelebb jutunk hozzá. Mégis, mikor elméleteinkkel a legvégső fátylat is fel szeretnénk lebenteni róla, mintha a madáchi tragédia Istene szólalna meg: „ne kérd a titkot!“, s ez a titok a mi védelmünket szolgálja.

A „miért“ kérdését azért hagytam utoljára, mert ez a legizgalmasabb és a legmerészebb. Minden ettől függ. Olyan nagy kérdés, hogy a teremtmény vakmerősége kell ahhoz, hogy feltegyük: a porszem a Teremtő helyébe képzele magát, bár jól tudja, hogy Isten gondolata nem lehet a mi gondolatunk. Isten útja a mi utunk. Ezért joggal tűnhetnek merésznek, ha most azt állítom, hogy Isten azért teremtette a világot, hogy igazolja, bebizonyítsa önmagának az Ő egyetlen és tökéletes voltát, azt, hogy Ő az Isten s nincs hozzá hasonlatos. Mi szüksége

van erre a bizonyításra a Tökéletesnek? — kérdezhetjük, hisz ezzel inkább cáfolja önmagát és nem igazolja. A teremtés nem Isten szükségéből fakad, nem kényszerből, hanem az Ő szabadságából. A tökéletesség belső jegye, tartalma az, hogy önmagát önmaga mércéjével méri. Ez a teremtés s a világ úgy fogható fel, mint egy kísérlet ennek igazolására. A világ Isten útja, amelyen önmagával keresi a találkozást az Ő tökéletesedésében. Csak ez a feltevés, hit magyarázhatja meg, bármilyen emberi is legyen ez a magyarázat, hogy Isten miért tépte fel önmaga, a „vagyok, aki vagyok!“ titkos létéről a pecsétet, miért teremtett és teremt állandóan. Mert Isten ezt teszi: az Ő lényében, tökéletességében az alfa és az omega, a kezdet és a vég ugyanaz a láncszem, s a teremtésben Isten ezt töri meg, felbuzogtatva eképpen a lét örök kútfejét.

A teremtés célja teszi érthetővé a világ milyenségét és rendeltetését is.

Milyen a világ? A Bibliában az ember magával Istennel mondhatja el a maga véleményét a teremtésről: „látá Isten, hogy jó.“ Nem is lehetett ez másként: a világ csak jó lehet, mert a tökéletesség adta létét. Nagyon szépen fogalmazza meg ezt Roger Martin du Gard, amikor azt írja, hogy a világ nem olyan, amilyennek mi látjuk, hanem amilyennek Isten tekinti. Kétségtelen: annak a kis tér- és időszelőnek az alapján, amelyet mi ismerünk, nem ítélnél meg úgy meg a világot, mint Isten, aki az egész alapján és teremtő akarata csak előtte ismert szándékával ítélnél meg művét. A teremtés különben is nincs lezárva, folyamat, a világ még nem önmaga, rendeltetés betöltetlen. E rendeltetés pedig világosan felismerhető, szervesen kapcsolódik az elmondottakhoz. A világnak nemcsak oka a teremtő tökéletesség, célja is: Isten nemcsak elindul önmaga felé, találkozni is akar önmagával: az Ő egységéből ez következik. A világ állapota, a célirányos fejlődés e rendeltetés következménye. A világ azonban nemcsak a szándék, a megvalósulás szintjén is „jó“. Szerkezete megfelel rendeltetésének és annak szellemében „működik“. A teológia úgy fogalmazta ezt meg, hogy Isten kétféleképpen van jelen a világban, kettős a vele való viszonya. Isten egyidőben kívül van a világon, de benne is van, egyidőben transzcendens és immanens valóság. Természetesen naív spekuláció, de talán nem egészen elvetendő az a gondolat, hogy szerintem a világ egyenletében Isten egysége fog majd megfogalmazódni: a nagy képlet transzcendenciájának és immanenciájának a viszonyát fogja felfedni. A világ szerintem e kettő egyensúlyán nyugszik, érintkezési pontjukon születik a tér és az idő, mint a teremtéskor kezdetét vevő mozgás formája, e két erő kölcsönhatásából születik az anyag. A világ teremtéséhez Isten teljes transzcendenciájának fogalmát társíthatjuk, célbajutásához, finalitásához immanenciájának teljességre jutását. A teremtett világ Isten egyetlen valóságának, jelenlétének e két függvényében hol determinálnak, hol autonomnak tűnik fel s gondolkodásunk dialektikája, melyben az állítás és tagadás egymástól elválaszthatatlan, híven jelzi ezt. A világ kezdete és vége ugyanaz: az a tűz, amelyet Isten gyújtott, amelyet Ő táplál és tart fenn: ebben születik és pusztul egyidőben a világ. Az egész és a rész, a makro- és mikrokozmosz Isten teremtői munkájának örök műhelye.

Az ember e világ része, s mert az egyetlen tudatos lény, a legcsodálatosabb. „Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb,“ — Szophoklész óta kivitelezettségünk tudata szerves része

kultúránknak. Az ember világ a világban, Isten kivételes, legfontosabb találkozási helye önmagával. A világ, a lét kérdéseit egyedül mi teszünk fel magunknak, s lényegében azért, hogy megtudjuk, kik vagyunk s mivégre vagyunk a világon. Az ember a „jó“ világában „jóra“ teremtett lény, aki a világ rendeltetését, a fejlődést önmagára vonatkoztatva, tökéletesedésének nyelvére fordítva hivatásként éli meg. Ez az emberiség fokmérője. Mivel egyetlen tudatos résztvevője a világ fejlődésében Isten munkájának, az ember az egyetlen, aki Isten munkatársává válhat. Csak így igazolhatjuk létünk jogosultságát és életünkben minden erre néz.

Amit eddig elmondottam, nem új. Kölcsönvett gondolatok egymás mellé illesztése, annak a kísérlete, hogy az unitárius hit- és életfelfogás lényegét megértsem, magam számára megfogalmazzam, s ha már a gondviselés esélye úgy hozta, hogy unitáriusnak születünk, bennetek is felébredszem az unitárius gondolat iránti kíváncsiságot.

Tartozom még azzal a magyarázattal, hogy miért vagyunk keresztények.

E kérdésre lényegében már válaszoltam is. Keresztények azért vagyunk, mert a názáreti Jézust, aki 2000 évvel ezelőtt élt és tanított, népe Messiásnak hitte, Szabadítónak, Megváltónak. E név görög fordítása nevéhez társult, így nevezi őt követőinek legnagyobb része: Jézus Krisztus. Mint Jézus tanítványai, tanításával együtt követőinek nevét is örököltük. Jézus vallása a mi vallásunk, s mert ez a szeretet vallása, mi nem zárjuk ki magunkat a keresztény világból. A szeretet vallását valló Jézus-követők neve mellé, sajnos, az egyház történelmi fejlődése folyamán különböző jelzők kerültek, s ez a keresztény világ felekezetekre való megosztottságát eredményezte. A keresztény mivolt éppen ezért kiszajátítás tárgya volt és nem a bizonyítás.

Amikor mi unitárius keresztényeknek valljuk magunkat, éppen ezért, el kell gondolkoznunk azon, hogy a nagy parancsolatban miért kerül egymás mellé Jézus ajkán Isten egységének megvallása és az követelmény, hogy Őt szeretni kell. Véletlenül aligha lehet szó, s ha nyilvánvalónak érezzük, hogy Istent azért kell szeretni, mert Ő szeretet, egyszerűen megvilágosodik előttünk, hogy Isten egysége és szeretet-volta ugyanazt a dolgot jelenti, ugyanannak az igazságnak a megfogalmazása. Az egység szeretet és a szeretet egység. Isten egysége az Ő külső, formai megismerését fejezi ki, szeretet-volta ennek a belső felismerés nyelvére való fordítása. Isten szeretet-volta az Ő személyiségének felfedezését jelenti. Amikor Jézus Istent Atyjának nevezte, új vallást alapított s tanításában minden arra néz, hogy az Atyával való viszonyunkat megfogalmazza. Jézus vallásának neve: etikai monoteizmus, s ezt azért említem meg, hogy a szeretet parancsolatát megértsük: az ember egységre törekvő lény, s Isten szeretet-voltából következően egységét csak a szeretet által érheti el. Isten szeretete megköveteli felebarátaink s a világ szeretetét, ezért Jézus vallása erkölcsi vallás. Rendeltetésünk és hivatásunk: a szeretet. A szeretet életet ajándékoz, teremt, a szeretet rabságában élni szabadság, a szeretetben az elmúlás élet, benne minden életöt kiegészítődik, elsimul.

Isten egységének tudása és hite, és az Ő szeretet-voltának erkölcsi kicsengése, unitárius kereszténységünk, azért fontos, mert a világot megértve élni segít minket. Jézus tanítása ezért evangélium, örömmüzenet.

A nagy parancsolat felhívás arra, hogy értelmesen, üdvösségünket keresve vállaljuk az életet Isten és ember előtt.

Hitem szerint a nagy parancsolat alapján életünk minden kérdését meg tudjuk érteni és oldani. Az unitárius kereszténység, hit- és életfelfogás alkalmas és hatékony útja önmagunk megértésének és hivatásunk betöltésének Útravalóul és emlékeztetőül idézzük fel még egyszer a nagy parancsolatot. Halljátok hát: „Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. ... Szeresd felebarátodat, mint magadat.“ Ámen.

A NAGY PARANCSOLAT (2.)

Eléggé önkényesen a szerelmet, a szabadságot és a halált minősítem az élet három alapvető kérdésének. Önkényes ez a rangsorolás, és magam is fel tudnék sorolni legalább még egy féltucat „nagy“ kérdést, ezért úgy érzem magyarázattal tartozom.

Rangsorolásom helyességén sokat töprengtem, főleg amikor néhány évvel ezelőtt, abból a meggondolásból, hogy az élet rövid, el kellett döntenem, hogy milyen kérdésekkel érdemes foglalkozni. Akkor úgy éreztem, hogy e három megkerülhetetlen, mindenképpen szembe kell néznem kihívásukkal. Azóta kétségeim sokat oldódtak, egyrészt azért, mert minden újabb kérdésem valamilyen módon kapcsolódott hozzájuk, másrészt mert időközben nem kisebb tekintély hagyta jóvá döntésemet, mint Petőfi Sándor. Hadd idézzem most, bár mindnyájan jól ismeritek költői és emberi hitvallását: „Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem. / Szerelmemért fölláldozom / Az életet, / Szabadságéért fölláldozom / Szerelmemet.“

Szerelem ... szabadság ... halál ...

A gondolkodók, de főleg a megérzéseikre hallgató költők régóta sejtik, hogy az emberi élet e három nagy eseménye és élménye szorosan összefügg, hogy ezer szál kapcsolja őket egymáshoz. A szerelem, szabadság és halál alapvető összefüggését és kapcsolatát abban látom, hogy szerintem mindhárom kétségtelenül Istenre utal: Isten nagy ajándékai, gondviselésének bizonyítékai, s ebben minőségükben azt célozzák, hogy a tökéletesedésünket elősegítve hivatásunk ne maradjon betöltetlenül. Attól, hogy hogyan válaszolunk kihívásukra, életünk üdvössége függ, s jaj annak, aki az élet e három nagy vizsgája közül valamelyiken elbukik: lelkének teljessége csorbul meg. Isten, ha szükségét látja, szigorúságával is segítségre siet.

Vegyük hát sorra e kérdéseket és vizsgáljuk meg együtt, hogy az unitárius hit- és életfelfogás alkalmas-e arra, hogy rájuk nézve hatékonyan igazítson el bennünket? Meg kell vizsgálnunk, hogy mi e kérdések lényege, s megválaszolásukban eredményesen támaszkodhatunk-e a szeretet Istenébe vetett hitünkre?

A szerelemmel való első találkozásunkat mindnyájan számon tartjuk: varázsa gyermekkorunkban érintett meg, s elkísér egész életünk-

ben. Mégis azt mondom, hogy nem ez az első találkozásunk a szerelemmel: mielőtt mi megismernénk, akárcsak Istent, ő már ismer minket, meghatározó köze van hozzánk, egyáltalán: neki köszönhetjük életünket. Az ember, mint Isten teremtménye, a szerelem gyümölcse: Isten a szerelem parancsával indítja el egymás felé szüleinket, hogy teremtő akaratának érvényt szerezzen. Mécs László szép megfogalmazásában azért születünk, mert Isten reánk gondol: „Az Isten rád gondolt: és elkezdte gyökerezni, / piros talajt kerestél: vérpiros szíveket.“ Két fél emberből Isten a szerelem által egységet és új embert teremtett, a szeretet a magából szakadt léleknek a szerelem által ad helyet és nyújt otthont az érzéki világban. Az új emberben, az emberpalántában, Isten a szülők testi és lelki tulajdonságait egyesíti, újraötvözi. A szerelem örök misztérium, a teremtés földi képe.

Az új ember Isten tökéletességének jegyében fogan és születik. Igaz, e tökéletesség elsősorban biológiai, az újszülött erkölcsileg még nem ember, de benne van ennek képessége, isteni szikrája s születéséig érkező már egy sok millió éves utat tud maga mögött, az ember törzse fejlődésének egész emlékezete ott szunnyad benne. Hatalmas lendülettel érkezik az élet kapujához, hogy öntudatos lényé válva, kijárja az erkölcsi fejlődés iskoláját is, s bár fejlődésének lendülete lassan alábbhagy, majd megszűnik, a tökéletesedés valóságát mindez nem cáfolja.

Ezért nem tudunk egyetérteni azzal, hogy a szerelem, a nemiség bűn, s a születésben minden emberhez eredendően hozzátartozik. Az örök Adám és Eva egymásratalálásából születő élet tiszta, ártatlan és sokra hivatott, korlátozottsága és földi végessége ellenére is. A test valóban börtön a lélek számára, de Platon e tanítását csak az vallhatja, aki szép és jó otthonát is börtönnek érzi. Testünk, a testiség nem a bűn fészke: a lélek fényes és meleg csillaga, kényes és drága szerszám (Ady), emberi létünk gyönyörű csodája. A teremtés fájáról gyümölcsöt szakítani nem Isten teremtő akaratának a megsértését jelenti, nem véték, sokkal inkább akaratának teljesítése, érdem és jutalom. Az emberi élet az áldás és nem az átok jegyében fogant és fogan: a Paradicsom ma is gyönyörű otthonunk.

Felnőtt korunkban Isten másodszor is megkeres minket a szerelemben, amelyben akarata szerint földi életünk megfogant. Most már nemcsak értünk, gyermekeinkért teszi ezt, ennek ellenére nem vagyunk most sem akaratának pusztá eszközei. Hogy a szerelem másodszor is tökéletesedésünket szolgálja abból állapíthatjuk meg, hogy a szerelem megújít, újjászül, új távlatokat ad életünknek: új egységet, szeretet-forrást és tökéletesedésre való indítást jelent számunkra. Magányosságunkat feloldja, önző életünk megkeseredett vizébe a másért való élés örömeinek mézét elegyíti. A szerelem Isten kettős, de egységet alkotó munkájának, a teremtésnek és a gondviselésnek földi viszonylata, emberi tükre, s nagyon szegény az, aki földi életében nem ismeri meg a szerelmet.

A szabadságban már egy magasabb fokon szembesülünk Istennel. A szabadság az erkölcsi lény tudatos kérdése, még akkor is, ha legtöbbször ösztönösen közelítjük meg. A szabadság lényege alapfokon a teremtett világ természetéből érthető meg. Isten úgy nyilvánul meg a világban, mint külső, azt meghatározó erő, akarat s mint belső, kiteljesedni törő immanencia.

A szabadság első kérdése ezért az, hogy hogyan függ a rész az egésztől, van-e a résznek hatalma önmaga fölött, vagy teljesen alá van rendelve az egész egyetemes törvényeinek?

Szabadságát csak a tudatos lény keresi s éppen ezért előbb vagy utóbb eljut Istenhez, „Istenbe ütközik“: az emberi élet Isten ellen való lázadás is. Ez a szabadság útján való járásnak az első és megkerülhetetlen szakasza. Isten a maga kizárólagos akaratából teremtett, minden részt alárendelt az egésznek, akarata törvény, az egész létet meghatározza. József Attila ezt írja a világról: „Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ, / szorítja, nyomja, összefogja / egyik dolog a másikat, / és így mindegyik determinált.“

Isten az emberrel sem tesz e tekintetben kivételt: megkérdése nélkül küldi az életbe, oda helyezi, ahová Ő akarja s törvényei szigorúak: az ember vagy figyelembe veszi őket, engedelmeskedik nekik, vagy elpusztul.

A szabadság kérdésére azonban egy ezzel ellentétes választ is adhatunk. Ha a teremtést célja felől közelítjük meg és Isten személyiségét a szeretetben fogjuk fel, látjuk, a szabadság tökéletes világa nyílik meg előttünk. Hagyományos unitárius megfogalmazásban: a teremtésben és gondviselésben Isten a maga szabadságából juttatott a világnak és az embernek. Végtelen lényként úgy tehette ezt, hogy a maga szabadsága nem szenvedett csorbát. Isten egységében a világ meghatározottsága és szabadsága kiegyenlítődik. A világban Isten egyetemes törvényei nem megszüntetik a szabadságot, hanem éppen biztosítják azt és ezzel lehetővé teszik annak fejlődését.

Az ember, mint Isten teremtménye szabadságra hivatott. A résznek kötelessége, de joga is, hogy az egészhez tartozzon, megtalálja benne a saját helyét és ezzel önmaga lehessen. Ha rendeltetésünket vállaljuk és hivatásként éljük meg, szabadokká válunk, a lét korlátlan lehetőségekkel nyílik meg előttünk.

Tudom, mindez a szavak játékának tűnik, de higgyétek el, nem az. Ha a gyermek megérti a szülői szót, felfogja, hogy az a szeretet jele, őt védi, hálás érte és boldogan tesz neki eleget: eszébe sem jut, hogy az parancs is. Istennel is így vagyunk: a szeretet parancsa szabadság és nem szolgaság.

A szabadságra való eljutás az ember tökéletesedésének talán a legfontosabb lépése, a legszebb találkozás Istennel. E találkozás élményét így fogalmazza meg Csanád Béla: „Mit adhatok? / Hisz minden a tiéd, / A múltam is, az ostorverte hátam, / a jövőm is csak áldásodra vár. / Öröktől fogva már / szívedben élek. / Csak egyet adhatok, / a szabadságom: / hogy ajándékaid elfogadom, / s mit akarsz / azt én is akarom.“

Végső soron egyebünk sincs az életben, amit magunktól adhatunk Istennek, csak az általunk vérrel és verejtékkel, sokszor gyötördéssel kiharcolt szabadságunk: akaratának elfogadása. Jézus ezt kötelességként fogalmazta meg: szeressük egész lényünkkel Istent! Ezért a szabadság elválaszthatatlan Isten megismerésétől: Isten igaz ismerete az evangélium szerint is szabadokká tesz minket. Isten önmagáról adott híradása, a kijelentés segítségnyújtás szabadságunk elnyerésére.

A szabadságot eddig a rész-egész viszonya felől megközelítve tárgyaltuk, elvi kérdésként, de nem feledkezhetünk meg róla, hogy van egy, a mindennapokhoz sokkal közelebb álló viszonylata is, mely a ré-

szek egymáshoz való kapcsolatára utal. A világ részekből áll, s a köztük fennálló rend, a kozmosz Isten akarata. Ezt a rendet felismerni, megőrizni és tovább építeni azonban az embernek, Isten munkatársának is kötelessége. A világnak azon a részén, amelyen élünk, a Föld bolygón ez a rend ránk is bízott. Igaz, a Biblia szerint Isten különös szóval tette ezt: kivételezettségünk hatalmában, felsőbbrendűségünk képességeiben bízva arra szólított fel, hogy uralkodjunk az élővilág többi részén. Isten parancsából eddig annyit hajtottunk végre, hogy sokasodtunk és betöltöttük a világot. Homályosan azt is sejtjük, hogy a hatalom összefügg a szabadsággal. Hol tévedtünk és tévedünk?

Ott, ahol elismerjük azt, hogy Isten maga a legfőbb hatalom, de elfeledkezünk róla, hogy Ő szeretet is. Óriási érdeme Jézusnak, hogy a szeretet vallása által a hatalom kérdését is teljesen új megvilágításba állította. A szeretet nélküli hatalom rabságba és szolgaságba taszítja a világot és az embert, a szeretet hatalma felszabadítja. A szeretet hatalmával való uralkodás Jézus szerint a szolgálat. Aki első akar lenni, szolgáló legyen, utolsóból legyen első!

A szabadság kérdésében előbbre lépni ezért vallás erkölcsi és gyakorlati életünknek egyaránt legfontosabb követelménye. Egyéni üdvösségünk mellett az emberiség jövőjéért való aggodalom azt követeli, hogy a nagy parancsolat második felét is meghalljuk: úgy szeressük felebarátainkat, mint magunkat! Eddigi történelmünk a Földön a hódításé, a fegyveré, az uralkodásé, és e században a második világháború végén nyilvánvalóvá lett, hogy egység, szeretet nélkül elpusztulunk. Nincs béke békesség nélkül, és nincs békesség szeretet, szabadság és szolgálat nélkül. Minden szabadságharcos békeharcos, mindannyiuk álma a békesség, a szebb és jobb, a tökéletesebb jövő volt! Harcolni a békéért ezért nem önellentmondás és anakronizmus. A szeretet Istene sohasem fogja engedni, hogy az legyen, még ha ezzel „szabadságunkban“ is korlátoz.

Unitárius voltunk e téren rója a legnagyobb kötelességeket ránk. Hagyományaink, a szabad vizsgálódás és a türelem dávidferenci öröksége, köteleznek. Az unitárius embernek kétszeres küldetése van a világban, ezért kétszeres helye is a Nap alatt. A humanizmus sohasem válhat hit- és életfelfogásunk megbélyegzőjévé, nem cáfolhatja az unitarizmus vallás voltát, sokkal inkább erősíti azt: aki az embert nem szereti, jobb, ha nem is keresi az Istennel való találkozást.

Sajnos, harmadik kérdésünk, a halál sürget: nem engedi, hogy hosszabban időzzünk el a szabadság kérdésénél. A befejezés, a „vég“ még e beszéd elmondásában is érezteti hatalmát: kérlelhetetlen, mint minden elmúlás. A halál mindent megkérdőjelez, a szárnyas idő tűnő szárnya magával ragad minden jelenést az ég alatt (Berzsenyi), s ha ezt nem tudjuk megérteni, elfogadni, önmagunk cáfolatai vagyunk. Talán az elmúlással szembeesülve van a legnagyobb szükségünk Istenre, unitárius hitünkre, ennek igazságaira. A koporsó mellett általában az is megtanulja kimondani Isten nevét, akit sem szerelmi hűségesküje, sem gyermekének ringó bölcsője vagy egyetlen fűszál csodája nem tanított meg rá. A kincsek számlálása, a tudás göggye, a fegyver hatalma: minden meghajol, abbamarad a halál előtt. Nem hiába mondják: a bölcsélet nem más, mint felkészülés a halálra, a bölcsesség meghalni-tudás, s ez nemcsak életünk végére áll, hanem minden pillanatunkra. Jézus szabadító

munkássága nem hiába foglalható így össze: tudatlanságunk eloszlátása, a büntől való szabadulás után a félelem nélküli meghalásra is megtanított minket.

Az emberi élet egy megfejthetetlen mese Isten nélkül — írta Sylvester György a múlt században egyik temetési beszédében —, halandósága tudatában ki mondhatna néki ellent? Hitünk szerint a halált Isten nélkül nem lehet megválaszolni. Hit nélkül a halál mindörökké zsarnok, kényszer lesz számunkra, végzet, mely minden pillanatot megmérgez, minden emberi törekvést hiábavalóvá tesz. Pedig: a halál édesíti meg a múlandóság perceit, s csak a halandó élet hősies.

A keresztény vallásban két felelet született eddig a halálra. Az első a görög filozófiában gyökerezik. Platon szerint a halál a lélek kiszabadulása a test börtönéből; a lélek, mint egyszerű valóság nem bomlik fel, ezért halhatatlan, a test halandó. A második feleletet a halál kérdésére a judaizusból vettük át. A szadduceusokkal szemben, akik nem hittek a halhatatlanságban, a farizeusok azt állították, hogy mind az ember lelke, mind pedig a teste halhatatlan. A kereszténység nagy többsége ma is vallja a testi feltámadást. A modern vallásos humanizmus mindkét felfogást tagadja, de nem is kifejezett célja, hogy e kérdésre válaszoljon. Pedig válaszolni kell, vagy legalábbis megpróbálni ezt. Varga Béla szerint vallás nem állhat fenn enélkül.

Hogyan igazíthat el Isten egységének és szeretet voltának válása, a jézusi tanítás a halál sötétségében? Isten egysége azzal gazdagítja a halálról való ismeretünket, hogy a világ is egyetlen és egységes: a lét megbonthatatlan, nincs evilág és túlvilág. A halál a lét része, Isten áll mögötte. A halál nem pusztá befejező mozzanata az életnek, vele egyidejű.

Isten tökéletessége arra indít, hogy a halált az Ő világfenntartó akarata bölcsen megválasztott eszközének tekintsük, igazságos és hasznos intézkedésének, mellyel a világ fennmaradását szolgálja. Az élet szemelláthatólag a halál méhéből születik. Végül Isten szeretete, atyasága nemcsak az élet, a halál hitével is megajándékoz. Isten bizalom-má, hitté és reménységgé változtatja át a szeretet által a halál félelmet és ismeretlenségét. A földi apa kézen fogja gyermekét, ha leszáll az alkony s a gyermek csak akkor sír, ha apja kezét elveszti a sötétben. Isten is kézen fogja gyermekét: egy régi azték vers ismétlődő refrénje ez a sor: „És Isten kézen fogja gyermekeit... És Isten kézen fogja gyermekeit...“. A lábát megvérző gyermeket ölébe emeli a szerető szülő, s ilyenkor csak egy pillanatra, de abbamarad a játék és a dal.

A halál az örökélet ígérését rejti magában vagy legalábbis feltételezi azt. Legnagyobb félelmünket, hogy személyiségünket elveszíthetjük, az enyhítheti, hogy ez nem velejárója a halálnak. Földi életünkben legalábbis nem az: számtalanszor meghaltunk már, amíg a szerelmet kerestük és szabadságunkért harcoltunk eddigi életünkben. Kicsérelődtek sejtjeink, átalakult öntudatunk, s mi mégis ugyanazok maradtunk. Néha meghaltunk a jó számára, és úgy születünk újjá, hogy a rossz számára haltunk meg. Öntudatunk pislákolat vagy kialudt: személyiségünk megmaradt, s pont e sötét állomásokon, előttünk is ismeretlenül, lépett előbbre. Mi mindig a személyiség elvesztésétől fé-

lünk, pedig annak éppen az a lényege, hogy kiteljesítse és megvalósítsa önmagát. Határai nem az önmagába zuhant szeretet kialakító fénykörében mutatkoznak meg, hanem a teljes önzetlenség, önatadás, önfeláldozás szeretetének végtelenségében. Személyiségünk egységre vágyik s örök titok, hogy miként éri ezt el, de hogy az egyetlen és szeretet-Isten áll e titok mögött is, abban szinte biztosak lehetünk. Egy dolog biztos: mikor földi életünk már nem szolgálja előrelépésünket, megsérül, beteg lesz lelkünk otthona, a test, Isten kiemeli e világból s ezt csak azért teheti, hogy új világot nyisson meg előttünk. Tolsztoj szerint ebbe az új világba magunkkal visszük életünk minősítését, mint valami bizonyítványt, de az, hogy új öntudattal lépünk abba, inkább Isten jóságának a jele, mint büntetésének. Aki valaha is újra akarta kezdeni elrontott életét, de nem tudott emlékeitől megszabadulni, az biztosan igazat ad Tolsztojnak.

A nagy parancsolattól indultam el és ide érkeztem vissza. A közbeső szeszélyes csapongás lehet, hogy semmi újat nem mondott számotokra. Nem is mondhattam újat. A szerelemről beszéltem, a szabadságról, a halálról, arról amit jobban ismertek, mint én: családról, a munka örömről, fáradságáról, értelméről. Az egyház annyiszor elmondta, közvetítette számunkra a nagy parancsolatot: templomban, esküvőn, keresztelőn, temetésen. Azzal, hogy meghallgattatok, én is nyertem: meg kellett fogalmaznom, mit jelent számomra unitárius kereszténynek lenni.

Adja a jó Isten, hogy mindnyájunk életének alapja legyen a nagy parancsolat, hogy életünkben és halálunkban, szerelmünkben és szabadságunkban mindig találkozzunk Istennel, és evangélium legyen életünk válasza Jézus parancsolatára. Halljátok és hallja még egyszer az ember: „Minden parancsolatok közt az első: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből... Szeresd felebarátodat, mint magadat.“ Ámen.

Prédikációvázlatok

KEDEI MÓZES

NE FÉLJ A CSENDTŐL

Mt 4,1

Minél magasabbra emelkedik valaki, annál magányosabb. Olyan érzéseket, gondolatokat, fájdalmakat hordoz magában, amelyeket nem osztthat meg senkivel. Nagy személyiségek nélkülözhetetlen életszükséglete

a magány. Nagy elhatározások, alkotások a csend ihlető óráiban születnek.

Jézus kiszakítja magát a közösségi életből, a hétköznapi gondokból, és a pusztába megy, hogy szembenézzon képességeivel, lehetőségeivel, küldetésével. Nagy munkára készül; régi formáknak új tartalmat adni, Isten örömezenetét hirdetni.

Negyven nap és negyven éjjel nagyon sok egyedül, de a rá váró munka nagysága megkövetelte Jézustól, hogy magában mindent tisztázzon. A kísértő az ember leggyengébb pontján akarja megfogni Jézust: felmutatja előtte a kenyeret, dicsőséget, hírnevet, vagyont. De ő az önzés hangját elhallgattatja, a harcot sikerrel vívja meg, s hitében megerősödve, küldetését tisztán látva indul vissza az emberek közé.

Jézus magánya nem menekülés Istenhez és az emberhez kötődő kapcsolatok szétszaggatása, hanem szolgáló áldozat az emberért, a közösségért.

Körösi Csoma Sándor is hosszú éveken keresztül élt buddhista kolostorokban a világtól elvonulva, egyedül. Fűtetlen cellákban koplalva, fázva éjjel-nappal dolgozik, hogy megalkossa a tibeti nyelv első nyelvtanát és szótárát. Életformája a magány volt, de ez nem volt menekülés a világból, az emberi közösségből, hanem áldozat, párját ritkító szolgálat az emberért, a tudományért.

A szegény szülők gyermeke kiemelkedett korából, mint a Himalája a hegyek közül. Ő nemcsak a miénk, hanem az egész emberiségé. Ha rá gondolkodok, elfog az alázat, s látom, hogy milyen messze vannak még a csúcok, de tudom, hogy merre kell menni. Ha rá gondolkodok, nem félek a bennem megcsendülő csendtől.

A magány ihlető óráiban fogan meg a dal a költőben, csendül fel a harmónia a zeneszerzőben, talál rá a helyes megoldásra a tudós.

Arany János „Epilógus“ című versében visszanez a megtett útra, megméri életét, alkotását. A címet, amit szerzett, a pénz, amit keresett nem sokra tartja; a csendből kellett volna több, de azt az élet megtagadta. „Egy kis független nyugalmat, / Melyben a dal megfoghat, / Kértem kérve: / S ő halasztá évről-évre.“

Belső csend nélkül önmagunkat nem ismerhetjük meg, s aki önmagát nem ismeri, az Istent és az embereket sem ismerheti meg.

Mózesnek a Sinai hegyen csendben szólt az Isten. Jézus mielőtt megkezdte volna nyilvános működését, a pusztába vonult, s azután is tanítványaitól többször félrevonult, hogy csendben legyen. Számára életszükséglet volt a csend.

Isten a csend óráiban van hozzánk a legközelebb, akkor érinti meg ihletés a lelkünket, akkor halljuk hangját a legtisztábban. Lelki életünk egészsége megköveteli a magányt, ekkor születnek elhatározásaink és rendezzük kapcsolatunkat az Istennel és felebarátainkkal.

Vállald a magányt, mely megtermékenyíti lelkedet, gazdagabbá teszi életedet. Használd fel arra, hogy legyőzd magadban az önzést. Találj rá önmagadra, embertársaidra és Istenre a csend óráiban. Ámen.

Talán semmivel sem éltek vissza annyiszor, mint a szavakkal, melyek sokszor ott hangzanak el és ott íródnak le, ahol semmi értékük nincs vagy éppen ellentétes fogalmakat jelölnek. Ilyen esetekben tanácstalanul állunk s azt kérdezzük: higgyünk-e még a szavaknak? A kérdés jogos, mert a szavak már nagyon sokszor becsaptak minket.

Hányszor hangzott már el ez a szó: szeretet, mely jóakaratot, szolidaritást, segítőkészséget, meleg emberi szívet jelöl. Hányszor mondták el olyanok, akiknek élete a szeretet cáfolata volt, s mellettük elidegenült az ember. Az igazság nevében hányszor elítélték az ártatlant és felmentették a bűnöst. Az ember örök álma a szabadság, hányszor hallotta már ezt a szót azoknak szájából, akik bilincset tettek a kezére, béklyóba verték életét.

Isten: az igazság, jóság, szépség, szabadság, világosság tökéletes foglalat. A legnagyobb szó, amit az ember évezredek tapasztalatai és csalódásai között kimondott. Hányszor hangzott el az ő neve, és mégis Husz Jánost, Szervéto Mihályt, Giordanno Brunót elégették, Dávid Ferencet holtig tartó börtönbüntetésre ítélték, Isten dicsőségére. Hiába keressük az Istent e szörnyűségek mögött, csak emberi önkényt, sötétséget, vallási fanatizmust találunk.

Kik rontották meg ennyire a szavak hitelét, kik rendítették meg hitünket azok megbízhatóságában? — azok, akik a szeretet ruhájába öltöztették a gyűlöletet, a szabadságéba a rabságot, az igazságéba a hazugságot. Azok, akik a szavakat az emberek becsapására, rászedésére használták fel, akiknél a szó oly messze esett a tettől, mint az esthajnalcsillag a földtől.

Jézus jól látta, hogy életünket azok rontják el, akik üres szavakkal szédítik meg az embertársaikat. Ezért mondja: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.“ Ő szavait életével hitelesíti, ezért bíztak benne és hittek neki. Annyian és annyiszor keresték a választ arra a kérdésre, hogy mi lehetett benne, ami megragadta az embereket, mi lehetett az a mágneses erő, amellyel magához vonzotta tanítványait, követőit. Mindannyian ugyanarra a válaszra jutottak: Jézus szavait életével pecsételte meg.

Az ókori világ egyik kiemelkedő személyisége Szokratész volt. Azzal vádolták, hogy az állam által elismert istenek helyett újak imádására tanítja az ifjúságot. Ezért J. e. 399-ben halálra ítélték. Tanítványai közül többen javasolták, hogy szökjön meg. Ő azonban nem élt a lehetőséggel, mert azt egyfelől törvénytelennek, másfelől az adott szó megszegésének tartotta. Halála tanításának hitelesítése volt. Ő azon kevesek közé tartozott, akik visszaadták hitelét a kimondott szónak.

Az igazi keresztény élet az, melyben a szavak hitelesítője a cselekedet. Az evangéliumokban több helyen mondja Jézus: „Jér és kövess engem“. Nem azt mondja, hogy beszélj rólam, dicsérjél, imádjál engem, hanem: „Jér és kövess engem“, de nem szóban, hanem cselekedetben. A

keresztény egyházak is olyan mértékben töltik be hivatásukat, amilyen mértékben Jézust követik.

Csak úgy elhatsz keresztényhez méltó életet, ha szavaidat éteteddel hitelesíted. Az Isten tőled nemcsak szavakat, hanem ennél többet vár: tetteket. Te is hozzájárulhatsz éteteddel, hogy újra higgyünk a szavak igazában. Ámen.

KICSODA A GYERMEK?

Zsolt 127, 3—4; Péld 17,6

Gyermekeink nevelésében nagyon sok függ attól, hogy minek tartjuk őket. A zsoltáríró ráérez a helyes válaszra, amikor azt mondja, hogy a gyermek Isten „ajándéka”. Sokféle ajándékot kapunk életünkben, de semminek sem tudunk úgy örülni, mint a gyermeknek. Öreg, gyermektelen szülők gyakran panaszkodnak, hogy Isten a legnagyobb ajándékot vonta meg tőlük: a gyermeket.

Virágos fák gyümölcs nélkül üres ígéretek csupán. Mint ahogy a virágos fák álma a gyümölcs, úgy az ember célja a gyermek. A gyermek jutalom, akit az Isten kezéből vesz át az ember.

A Példabeszédek írója az „öregék koronájának” nevezi a gyermeket. Ők a szülők ékszere. Az ékszerek azonban csak a testet díszítik. Lelkünk szépségéről, életünk milyenségéről gyermekeink beszélnek.

A gyermek reménység; nélküle virágtalan fa, kiszáradt folyómeder, kopár sivatag az életünk. Gyermekeinkbe ültetjük el álmainkat, titkos vágyainkat, általuk és bennük várjuk megvalósulásukat. Ők lesznek azok, akik megjelölik sírjainkat és tovább viszik hagyományainkat.

A gyermek nem „kicsi angyal”, hanem fejlődésben levő ember. Vannak szülők, akik úgy kezelik gyermeküket, mint felnőttet, s ehhez szabják elvárásaikat is.

Ha visszagondolunk gyermekkorunkra, ha visszaidézzük annak félelmeit, szorongásait, aprócska örömeit, akkor a gyermek számunkra segítségére szoruló kisemberke. Így ír kisfiáról Szabó Lőrinc is „Lóci óriás lesz” c. versében.

A gyermek az idők hordozója. Már másfél évtized sincs 2000-ig. Hogy milyen eredményeket fog elérni a tudomány a 3-ik évezredben, azt nem tudhatjuk, de azt bátran kijelenthetjük, hogy a világ s benne az ember élete olyan lesz, amilyennek gyermekeinket neveljük.

Hittel és reménységgel nézzük a gyermeket és ne olyannak, amilyen, hanem annak, amivé lehet. Mindent el kell követnünk, hogy gyermekeinkben a jó tulajdonságokat kibontakoztassuk, mert bőven van belőle. Rajtunk múlik, hogy ezek felszínre kerüljenek, kibontakozzanak.

Jézus, amikor azt mondta, hogy a gyermekeké az Istenországa, akkor felemelkedésük végtelen lehetőségére gondolt. „Istenországa tibenetek van” — hirdette. Gyermekeinkben van a lehetőség, hogy a jó he-

lyett jobb, az igaz helyett igazabb, a szép helyett szebb legyen ez a világ, amelyben élünk.

Te is hozzájárulhatsz gyermekeid helyes nevelésével ahhoz, hogy a mi világunk Istenországává nemesedjék. Neveld úgy, hogy naggyá, Isten munkatársává nőjjon gyermekedben az ember. Ámen.

KATONA DÉNES

A JÖVŐ A BÉKE EMBERÉÉ

Zsolt 37, 37/b

Az emberi értékek megvalósításának alapfeltétele a béke. Jövőt sóvárgó vágyunk középpontjában áll, és nem véletlenül. A nukleáris fegyverek elterjedése, különféle rakéták telepítése, a világűr felfegyverzésére irányuló kísérletek Damoklész kardját az emberiség feje fölé emelték. Ezt, a már türehetlenné fajult állapotot hivatott orvosolni az ENSZ által kezdeményezett Békeév, s cserébe felmutatni az emberiség igazi arcát, amelyről törhetetlen békevággy sugárzik.

Kétség nem férhet ahhoz, hogy a keresztény embernek a béke pártján van helye. A Biblia félreérthetetlen útmutatást ad az állásfoglalásra. Az Oszövetségben végig vonul egy szilárd állásfoglalás, a gyűlölet, a háború és az erőszak alkalmazása ellen. S vele párhuzamosan jelentkezik egy erős békevággy, mely szerint „a jövő a béke emberéé.”

Jézus Isten boldog fiainak nevezi azokat, akik békét teremtenek.

A béke ügyének felkarolása nem félelemből, hanem vallásunk lényegéből fakadó, természetes életelv. A béke az élet kiteljesítésének és megélésének legkedvezőbb állapota; a haladás, a tökéletesedés és a szeretet által boldogít. A béke legdrágább kincsünk; gyermekeinknek bölcső, nekünk mindennapi kenyér.

Az emberiség minden korban képesnek bizonyult problémái megoldására, legtöbbször nagy szenvedések és áldozatok árán. Most rajtunk a sor s én hiszem, hogy az isteni gondviselés és a „béke embereinek“ közös összefogása „visszaadják gyermekeinknek a tőlünk elrabolt jövendőt. S e sokat próbált öreg földrész, mely bennünket felnevelt, a mi gyermekeinké lesz. Mert lakóiban, érzem, lesz annyi józan bölcsesség, hogy megmentse a gyermekek békéjét. Ezen a földrészen nincs talpalatnyi hely. Semmi tábornok rakétáinak. Mind kell a hely a gyermekeknek, — a rájuk váró óvodáknak, iskoláknak, játszótereknek.“ (Él-tető József: A béke tulajdonosai. Tett 1984/1 sz.) Mind kell a hely a kórházaknak, szanatóriumoknak, üdülőhelyeknek. Mind kell a hely a gyáraknak, üzemeknek s a körük épülő békés lakóházaknak. Mind kell a hely a réteknek, erdőknek, szántóföldeknek, hol a béke építi szépíti, gazdagítja és boldogan termi az Életet! Ámen.

Mi a hit? „A remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés.“ (Zsid 11,1). Hitünk szilárd talaját Istenben találjuk meg, aki örök és változatlan jó, akiben életünk minden körülményében bízhatunk, segítségére számíthatunk, sőt kérhetjük is azt. A vallásos hit egy tartós, feltétlen bizalom, amelyben Isten Atyánkká lesz és mi az Ő gyermekei. Az apostol is erre gondol, mikor az igaz élet forrását a hitben jelöli meg: „Az igaz ember pedig hitből él.“ Ebben a kijelentésben először az igaz emberre, másodszer a hitből való élésre kell figyelnünk.

Az első kifejezi azt, hogy hittel csak a szellemi tevékenységre képes ember rendelkezhet. Erről a hitről viszont még nem tudjuk, hogy életképes-e vagy sem? A választ az „ember“ szó előtt álló „igaz“ jelző adja meg, mely arra figyelmeztet, hogy hite mindenkinek van, de éltető hittel csak az igaz ember rendelkezik, az, akihez Jézus így tud szólani: „Eredj el, a te hited megtartott téged.“ (Mk 10,52).

Ahhoz, hogy a hit éltető ereje munkálni tudjon bennünk, egy elengedhetetlenül fontos feltételnek kell eleget tennünk; igaz emberekké kell válnunk, olyaná, amilyen Jézus volt. Róla mondotta a római katoná. „Bizony, Isten fia volt ez“ (Mt 27,54). Róla vallott bírása, Pilátus e szavakkal: „Én nem találok bünt őbenne“ (Jn 19,6b). Ilyen emberként éltetni s megtartani csak a vallásos hit képes minket. Jézus a pusztai megkísértése idején nyíltan állást foglalt e kérdésben: „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem az Istennek minden beszédével“ (Lk 4,4b).

Jézus élete a hit éltető erejének igazoló példája. Ő úgy élt, ahogyan a mező liliomairól és az ég madarairól tanította, s amelyekre Isten visel gondot. Ezért volt sok szenvedése ellenére is szép ez az élet, mint a mezei liliom, és sok kötöttsége ellenére is szabad, mint az égi madár. Kövessük az ő útját az igazságban, hitét a szabadságban, életét a tökéletesedésre emelt szépségben, hogy Isten általuk igaz gyermekeiként táplálni tudjon minket „emberhez méltó eledellel“. Ámen.

SZABÓ SÁNDOR

EMLÉKEZZÜNK BERDE MÓZSÁRA

A fehér asztal mellett, amikor az 1985. évi Főtanácsunkat követő ünnepi ebéd alkalmával egyházi és világi vezetők együtt lehetünk, nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy felelevenítsem a népi mélységből származott nagy jótevőnk, Berde Mózsnak emlékét, aki példamutatásával, takarékoságával, szilárd jellemével, egyházunk iránti szeretetével, ma is lelkesít a jóra, Isten- és emberszolgálatunk maradéktalan teljesítésére.

Teszem ezt azzal a tisztelettel, mely mindig áthat, valahányszor, mint a sepsiszentgyörgyi unitárius egyházkör felügyelőgondnokaként, az esperesi vizsgálószéki látogatás alkalmával Laborfalván, a Berde Mózsa szülőfalujában időzhetek, vagy amikor a kolozsvári köztemetőben levő monumentális síremléknél megállok. Ilyenkor lelki szemeim előtt mindig végigvonul az ő életpályája, és végigkísérem a kis egyszerű családi háztól, a szűkös anyagi körülmények között élő szülők által elindított életútján. A székelykeresztúri s a kolozsvári tanulmányai idején tanúsított szorgalmára és a kitűzött cél felé való törekvésére gondolok. A magát megagadó s csak a közösség javát munkáló és fáradságos munkájának gyümölcsét egyháza felsegítésére szentelő nemes alakja tűnik elém.

Nincs szándékomban felsorolni életének eseményeit, hiszen mindannyiunk előtt ismeretes ez a gazdag lelkeséget és csodálatos szellemet hordozó élet. A reá való emlékezés pillanatában idézem egyik mondatát végrendeletéből: „Egész életemen át, úgyszólván gyermekségem óta egy szent célért küzdöttem... meg akartam mutatni, hogy szegény legény is hasznára lehet a társadalomnak, az emberiségnek, nemzetének erős akarattal.“

Ismerve Berde Mózsa életét, igyekezetét, fáradozását, idézett szavai ma is csak elismerést és tiszteletet érdemelnek. A mai igényes ember számára is nagy tanulsággal szolgálhat az a szerény, takarékos életmód, ahogyan Berde Mózsa élte életét. Amikor 1893-ban 78 éves korában véget ért földi élete, nemcsak anyagiakban, de lelkiekben, erkölcsi téren is szép örökséget hagyott maga után, hogy példaadása lelkesítsen, nemzedékeket kitalásra, munkára, önzetlen szolgálatra buzdítson.

Közel egy évszázad telt el halála óta, de emléke fennmaradt, szelleme itt van közöttünk valahányszor reá gondolunk, s összetartásra, egymás iránti szeretetre, értékeink gyarapítására, megbecsülésére buzdít.

Egyházi életünk fenntartása és sikeres továbbvitele, valamint fejlesztése érdekében, jó, ha a múltból meritünk példát, a jelen küzdelmeihez erőt. Gondoljunk azoknak az élettörténetére, akik fénylő csillagként előttünk jártak s beírták nevüket a halhatatlanság könyvébe. Egyháztörténelmünk sok jeles emberrel dicsekedhet. Több mint négy évszázados történelmünk alatt sokan kitűntek, szellemiekben és lelkiekben, példát mutattak, de aligha találunk emberségben kiválóbbat Berde Mózsánál, ki a tettek embere volt. Ő nemcsak szóval, nemcsak írásaival, de tetteivel igazolta lelkének jóságát, szívének szeretetét népe és egyháza iránti hűségét és ragaszkodását.

Mi csak csodálni tudjuk akaraterejét, a kitűzött cél felé való, akadályt nem ismerő törekvését. Úgy érezzük, hogy szelleme ma is kenyér számunkra, mely táplál, miképpen gondoskodása folytán annyi éhes diákot táplált hajdan a Berde-cipó. Ennek a lelki kenyérnek éltető ereje áthat valahányszor az ő szellemében együtt vagyunk, együtt munkálkodunk, anyaszentegyházunk kérdéseivel foglalkozunk.

Ilyen gondolatokkal és érzésekkel emelem az emlékezés drága serlegét, a Berde Mózsa hagyatékát, szellemi örökségét ma is hiven őrző lelki közösségre, Egyházunk vezetőire, híveire és a jelenlevők egészségére. Kérem a jó Istent, hogy adjon nekünk hitet, szeretetet és békét egyházi életünkben, hazánk drága földjén és szerte a nagyvilágban mindenütt!

Egyházi Képviselő Tanács

Október 3-án tartotta III. évnegyedi rendes ülését, melynek tárgysorozatán a Misszió, Lelkészképesítő, Enekvezérenképesítő Bizottság, a Nyugdíj- és Segélypénztár Vezető Tanácsának jegyzőkönyvei szerepeltek. Ezek mellett jelentés hangzott el a június 20 — október 2. között elnökileg elintéztett ügyekről, a július 22 — augusztus 2. között tartott lelkésztovábbképző tanfolyamról, a Protestáns Teológiai Intézet 1984—1985. tanulmányi évéről, valamint az unitárius teológiai hallgatók lelki neveléséről az 1984—1985. tanulmányi évben és az 1985—1986. tanév első félévi ösztöndíjának megállapításáról.

November 21-én volt az Egyházi Képviselő Tanács IV. évnegyedi rendes ülése. Az elnökileg elintéztett ügyekről szóló jelentés után bemutatásra került a Miszsió, Pénzügyi, Protestáns Teológiai Intézet tanácsa jegyzőkönyve. Ezután E. K. Tanács tárgyalta az 1984. évre vonatkozó esperesi vizsgálószéki és az egyházkörök 1985. évi közgyűléseinek jegyzőkönyvét. Végül a november 30 — december 1. napjain tartandó Főtanács előkészítésével foglalkozott.

Egyházi Főtanács

November 30 — december 1. napjain tartotta évi rendes gyűlését dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok elnöklése alatt.

Dr. Barabássy László elnöklő főgondnok megnyitó beszédében többek között ezeket mondta:

„Ma itt számbavesszük azt, amit utolsó Főtanácsunk után tettünk. A számbavétel, meggyőződéssel vallom, azt az érzést kelti bennem, hogy (kisebb kivételtől eltérően) eleget tettünk feladatainknak. Állítasomat igazolandó, hangzanak el a különböző jelentések, melyek szolgálatainkról, a feladatokhoz illő hozzáállásról beszélnek.

Egyházközségeinkben az elmúlt évhez viszonyítva további előrelépés mutatkozott, úgy a valláserkölcsi állapotot tekintve, mint az anyagi gazdálkodást mérve fel. Nem hallgathatom el azonban, hogy vannak esetek, amik aggodalomra adnak okot. Ezen változtatni kötelességünk. [...] Az egyházi vezetőségnek feladata, hogy kiértékelve az eddigi munkát, határozottsággal kötelezze a felelősöket feladatainknak pontos teljesítésére, mert minden elnézés, szánalom vagy a valóság elkendőzése csak további és esetleg megjavíthatatlan nehézséget szülhet.

Főtanács az alábbi üdvözlő táviratot küldte Nicolae Ceaușescu államelnöknek:

„Az Unitárius Egyház Főtanácsa 1985. november 30 — december 1-én Kolozsvár-Napocán tartott gyűléséből, a lelkészek és a hívek nevében kifejezésre juttatja mély elismerését és Önhöz való ragaszkodását azért a fáradhatatlan tevékenységért, melyet drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság felvirágoztatásáért, népünk jólétéért kifejt.

A lelkészi kar és a hívek teljes vallásszabadságot élveznek, és éppen ezért a jövőben is támogatni fognak minden olyan törekvést, mely országunk sokoldalú fejlődését, a békét, a békét, az együttműködést célozza.

Hálával és hazafias büszkeséggel csatlakozunk az Ön által kezdeményezett felhíváshoz, melyet a Nagy Nemzetgyűlés küldött az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, e szervezet fennállásának 40. évfordulója alkalmából.

Biztosítjuk Elnök úr, hogy a lelkészek és egyházunk hívei, mint hű állampolgárok mindent meg fognak tenni azoknak a nemes céloknak a megvalósításáért, melyeket Ön kezdeményez, és melyek a nukleáris katasztrófa elkerülésére és drága hazánk, Románia Szocialista Köztársaság további fejlődésére irányulnak.

A Főtanács tárgysorozatán szereplő püspöki, E. K. Tanács, valamint a Nyugdíj- és Segélypénztár jelentése felölelve az egyetemes egyház egész tevékenységét, arról tárgyilagos és a jövőre nézve reménykeltő képet nyújtott. A jelentések szé-

lelkőri megbeszélést váltottak ki, melynek során sok értékes észrevétel és javaslat hangzott el az egyházi élet elmélyítése érdekében.

Főtanács az időközben megüresedett egy főtanácsai tagságra Farkasné Nagy Edit afiát s az 1986—88. évek ciklusára a II. Fokú Közigazgatási Bizottságot választotta meg. Végül az egyházi központ 1986. évi költségvetését állapította meg.

A Főtanács keretében került sor a prédikáció, agenda- és imapályázat eredmények kihirdetésére.

A Főtanács ülését dr. Gyarmathy Árpád főgondnok zárta be.

A Főtanács istentiszteleten, szombat este Bíró Lajos medeséri lelkész 1Pt 2,5 és vasárnap Máthé Ödön nyomói lelkész Mt 11,3 alapján prédikált. Az énekvezérei teendőket Halmágyi Pál bethlenszentmiklósi lelkész végezte.

A Protestáns Teológiai Intézet konviktusában tartott közebéden a Berde-pohárköszöntőt Szabó Sándor, a sepsiszentgyörgyi egyházkör felügyelő gondnoka tartotta.

Lelkészi értekezletek

A IV. évnegyedi értekezletet november 5—14 napjaiban tartották a kolozsvár-napocai, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi és brassói egyházközségben. A lelkészi értekezlet közérdekű témája volt „Az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei”, az erről szóló előadást Mikó Lőrinc tanácsos készítette. Az értekezlet teológiai tárgyát képezte: dr. Erdő János „Az unitárius vallás tanítása az egyházról” és dr. Szabó Árpád: „Az unitárius egyház a vallás és ember szolgálatában” című előadása. Az előadásokat részletes megbeszélés követte.

A lelkészi értekezletek keretében tartott esti istentiszteleten a szószéki szolgálatot a következő lelkészek végezték: Székely Miklós Kolozsvár-Napocán, Benedek Jakab Marosvásárhelyen, Kozma Albert Székelyudvarhelyen és Török Áron Brassóban.

A lelkészi értekezleteken az egyházi központ részéről részt vettek dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád, András György és Mikó Lőrinc.

Lelkésznevelés

Szakvizsgát tett Kovács István IV. éves hallgató október 14—18 napjain általános jó (8,90) osztályzattal.

A Protestáns Teológiai Intézetben az 1985—1986 tanulmányi év I. félévi előadások december 20-án értek véget.

Legátusi szolgálatot végeztek karácsonykor teológiai hallgatóink az egyes egyházközségekben.

Személyi változások

Orbán Fitori Dezső segédlelkési kinevezést kapott október 1-től a székelymuzsnai egyházközségbe.

Székely Miklós egyhangú meghívás alapján rendes lelkészi kinevezést nyert Kövendre december 1-től kezdődőleg.

Rezi Elek bágyoni lelkész, hazatérve külföldi tanulmányútjáról, december 1-től megkezdte újból lelkészi szolgálatát.

Nagy Endréne Szecsődi Rozália énekvezérnek neveztetett ki december 1-től a sárosi egyházközségbe.

Felekezeti teológiai konferencia

A 46. konferenciát november 12—13-án tartották Kolozsvár-Napocán, a Protestáns Teológiai Intézet rendezésében. A konferencián a hazai ortodox és protestáns egyházak vezetői, a három teológiai intézet tanárai, az egyházi központok vezető tisztségviselői vettek részt.

A felekezeti teológiai konferencia fő témája „Az egyházak szerepe a világ egységének és épségének megőrzésében” volt, melyről a következő három előadás hangzott el:

1. A teremtett világ egysége és épsége, előadó Michael Gross tanársegéd, Szabó László. 2. A keresztény felelősség a földünk életét fenyegető új veszélyekkel szem-

ben, előadó dr. Emilian Cornițescu professzor, Bukarest. 3. Az egyházak szerepe az emberek és népek közötti bizalom, egyetértés és együttműködés megerősítésében, előadó dr. Sebastian Sebu professzor, Szeben.

Az előadások megbeszélése rendjén egyházunk részéről felszólaltak dr. Kovács Lajos püspök, dr. Szabó Árpád teológiai tanár és András György előadótanácsos

A konferencia megállapításait a rektorok bizottsága összegezte, melyből az alábbiakat emeljük ki:

A világ a maga egységében Isten teremtése, fejlődésre képes, mivel Isten nemcsak megteremtette, hanem létében fenntartja és együttműködik vele.

Az Isten képére teremtett ember a teremtés koronája és képviselője, közvetlenül felelős Isten előtt a viláért.

A nukleáris fegyverkezés veszélyezteti a világ népét és az élet fennmaradását a földön. Az egyháznak Isten által adott megbízatása, hogy támogasson minden olyan akciót, mely a béke és az élet megőrzésére irányul, együttműködve mindazokkal, akik a béke, az igazság és az emberhez méltó élet megvalósításáért fáradoznak.

A világ problémáinak megoldásáért és a teremtett világ megmentéséért egy nukleáris katalizmától, az egyháznak fokoznia kell hozzájárulását lényegéből és hivatásából folyó tevékenységen keresztül. Mindent meg kell tennie a lelkiismeret fogékonnyá tétele érdekében az élet megsemmisítése veszélyének elhárítására, szorgalmaznia kell az imádkozást, a bizalom és egyetértés erősítését az emberek és népek között, függetlenül filozófiai és vallási meggyőződéstől.

A konferencia második napján dr. Antonie Plămădeală, Erdély metropolitája tartott előadást „Az egyházak szerepe és tevékenysége a hívek részvételének fokozására országunk gazdasági-társadalmi programjának megvalósításában, az egész néppel együtt” címen. Az előadáshoz fűzött hozzászólásaikban az egyházak képviselői csatlakoztak a megfogalmazott feladatokhoz és vállalták, hogy mindent megtesznek hivatásuk síkján népünk és országunk haladásáért.

Egyházi beszéd, agenda- és imapályázat eredménye

Főtanács december 1-i ülésén került sor az egyházi beszéd agenda- és imapályázat eredményének kihirdetésére. A beküldött 11 pályamunka közül díjat nyertek a következők: 1. „Istennel győzelmet nyerünk” jellegű húsvéti beszéd, szerzője Török Aron sepsiszentgyörgyi lelkész; 2. „Kötések” jellegű beszéd, szerzője Székely László, nyugdíj- és segélypénztári könyvelő; 3. „Hátalt szívvel” jellegű négy ima, szerzője Székely László. A jutalomdíjakat dr. Kovács Lajos püspök osztotta ki.

Pályázathirdetés

Egyházi Képviselő Tanács pályázatot hirdet egyházi beszéd írására vasárnap és ünnepi istentiszteletre, úrvacsorai ágendára, valamint vasárnapi vagy ünnepi istentiszteletre legalább tíz ima írására. Minden esetben a textus szabadon választható. A jellegével ellátott pályamunkák október 30-ig küldendők be az Egyházi Képviselő Tanács címére.

■ A brassói egyházközség október 13-án ünnepelte meg fennállásának 100. évfordulóját. A hálaadó istentiszteleten imát mondott Gál Jenő esperes és egyházi beszédet dr. Kovács Lajos püspök tartott. Az istentisztelet keretében Szabó Sámuel „Történelmi visszaemlékezés” című emlékiratát az egyházközség megalapításáról dr. Fazakas Miklós olvasta fel.

Dr. Kovács Lajos püspök afiát köszöntötték az egyházközség képviselői, valamint a brassói testvérfelekezetek részéről Prodea Vasile ortodox esperes, Hajdu Gyula katolikus főesperes, Szabó Károly református esperes, Matthias Pelger német és Raduch Zsolt magyar evangélikus lelkész. Az ünnepély szeretetvendégséggel fejeződött be.

■ *Lelkészbeküldő ünnepély.* A kövendi egyházközség október 28-án rendezte meg Székely Miklós újonnan kinevezett lelkész beiktatását, melyen az egyházi központ részéről dr. Kovács Lajos püspök, Benedek Sándor esperes és dr. Szabó Árpád tanár vettek részt. Az istentisztelet keretében, a lelkészi kinevezést Szabó

Zoltán sínalvi lelkész olvasta fel. Ezután Székely Miklós tartotta meg beköszöntő prédikációját Mt 20,28 alapján. Az új lelkészt Benedek Sándor esperes iktatta be hivatalába. Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök mondott egyházi beszédet Lk 22,25—27 alapján.

Dr. Kovács Lajos püspököt köszöntötték: Benedek Sándor esperes az egyházkör, Simonfi Miklós gondnok és Pálffy Lőrinc keblitanácsos az egyházköztség részéről. Székely Miklós lelkészt az egyházköztség nevében Csépi Dezső gazdagdandnok, Egei Ferencné és Böllöni Éva üdvözölték. A kör lelkészek részéről Lőrinczi Károly marosvásárhelyi lelkész, míg a szülőfalu nevében Keresztes Sándor homoródszentmártoni lelkész fejezte ki jókívánságait. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Béke Nobel-díjjal kitüntetett szervezet.* Az 1985. évi Béke Nobel-díjat az International Physicians for the Prevention of Nuclear War (A világ orvosai a nukleáris háború megelőzéséért) elnevezésű szervezetnek ítelték oda. A Nobel-bizottság közelménye megalapítja, hogy a díjat azért adományozták ennek a szervezetnek, mert ez nagyon fontos tevékenységet fejtett ki számos adat nyilvánosságára hozatalával, s ez hozzájárul az emberek tudatosításához egy nukleáris világés veszélyével kapcsolatban.

■ *Az Európai Ökumenikus Ifjusági Tanács nagygyűlése.* Október 12—19 között gyűlésezett Sete-ben (a Földközi tenger francia partjának nyugati felén). Hogyan lehetünk szabadok az életre, felszabadultak a keresztény életre — erre próbál egy héten át választ keresni a 17 országból érkezett mintegy 80 résztvevő. Közös meggyőződés alakult ki abban, hogy a szabadság a jövő iránti bizakodást, nyitottságot jelenti. Keresztényekként pedig szem előtt kell tartanunk, hogy a szabadság az evangélium egyik kulcsszava; a szabadság azonban nem egyenlő a mások rovására történő önmegvalósítással.

■ *Gy. Szabó Béla* állami díjas érdemes művész november 30-án, 80 éves korában elhunyt. „A hazai és távoli tájakon tett barangolásairól készült grafikai, falmetszeti és pasztelljei három földrészi művészeti életében tették ismertté és megbecsültté nevét. A világ nagy köz- és műgyűjteményei, magánlakások ezrei őrzik szakadatlan, lázas munkában, teljes művészi odaadásban töltött élete legszebb alkotásait. A nyomor és az emberi szenvedés iránt rendkívül érzékeny lélekkel írt, illusztrált könyvei művészi stíluskészséggel tolmácsolják szülőföldje és messzi világrészek tájainak és embervilágának reá tett benyomásait.

A nagy művészt emberként a jóság és határtalan segítőkészség jellemezte.“

Halottaink

Kászoni Zsigmond november 23-án, életének 70. évében elhunyt. A kardosi temetőbe temették november 26-án. Az elhunytban Kászoni József homoródszentmártoni lelkész edesapját gyászolja.

Zsigmond István november 28-án, 64 éves korában meghalt. A kolozsvári Kismezői temetőbe helyezték örök pihenőre. Zsigmond Csaba Attila kobátfalvi lelkész edesapját gyászolja az elhunytban.

Özv. Szabó Rezsőné Fazakas Olga az egyházi központ volt tisztviselője, november 24-én életének 87. évében elhunyt. A Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugovóra.

Kozma Béla ny. lelkész december 31-én, 91 éves korában, Marosvásárhelyen meghalt. 1986. január 2-án temették el a városi új temetőbe.

Kozma Béla teológiai tanulmányait 1915—1918 években a kolozsvári Teológiai Akadémián végezte. 1919. szeptember 30—1949. november 1 között 30 éven át szolgálta egyházát a bőzödi, bethlenszentmiklósi, pipei és lupény-vulkáni egyházköztségben.

Emlékük legyen áldott!

Dávid Ferenc: *Rövid Utmutatás az Istennek igéjének igaz értelmére, mostani szent Háromságról támadott vetélkedésnek megfejtésére és ítéletére hasznos és szükséges*. Excusum Albae Juliae per Typographum Regium Raphaelem Hoffhalterum, Anno M.D.LXVII. Sajtó alá rendezte, utószóval és jegyzetekkel látta el Németh S. Katalin. Az Unitárius Egyház kiadása, Budapest, 1984. 86. 1.

Dávid Ferenc negyedik magyar nyelvű munkája, és az ugyancsak 1567-ben megjelent *Rövid Magyarazattal* szorosan összefüggő kiadványa. Az alig megkezdődött unitárius reformáció ezzel a könyvvel, éppenúgy, mint az 1567-ben kiadott *De falsa et vera unius Dei patris, filii et spiritus sancti* c. latin nyelvű nemzetközi antitrinitárius szövegválogatás gyűjteményes kiadásával, amelyben a tudós világ számára közölt hitelveket a papság és világi hívek részére tette hozzáférhetővé magyar nyelven. Mikola Ferencnek ajánlja, „Fehérvárott 1567. karácsony havának 28. napján“. Dávid Ferenc „a megfeszült Jézus Krisztusnak szolgája“ az ajánlásban elmondja, hogy azért írta e rövid írást, hogy „mindazok, kik szidalmazták tudományunkat, megismerhessék, hogy nem pozdorjából, sem szalmából építjük hitünknek vallását, hanem az egész derék Szentírásnak folyásából... Engedni az Isten beszédének a régi időkől bevött vélekedésektől elszakadni nem emberi erőből vagy, hanem Istennek kiváltképpen való cselekedeti, melyben az ő híveit bepecsételi, az ő lelkének általa hordozza és úgy, mint az ő juhait, az ő hallgatására szoktatja. Bizonytalán nehéz a testnek és ez világi bölcs emberek előtt szidalmazni annyi atyáknak magyarazatától, Conciliomoktól felépített sok esztendőttől fogva háromságos Istentől elállani, nehéz Atyánkfiainak szidalmát és csúfolásokat viselnünk, de mindezekben győzedelmes az hűt és szeretet, melyet az Krisztus az ő igéjében az híveknek az ő szívökben gerjeszt és támaszt... Ha az Krisztusnak jegyesi akarunk lenni, el kell feledkeznünk atyánkról, anyánkról, minden bevött emberi vélekedésekről, és az mi egyetlen egy mesterünknek, az Krisztusnak szavához kell ragaszkodnunk és azt hallgatnunk.“ Aztán a címzetthez fordul és ezt mondja: „Teneked kedig Krisztus Jézusban szerelmes uram, ajánlani akartam ez rövid írást két okért, első, hogy tennenmagadat vigasztalhasd az igazságnak eszméivel, mert az vetélkedésnek eleitől fogva gyűlölséges volt az te neved, és sok jámbor barátidnál és atyádfiainál, hogy tehetséged szerint oltalmaztad az Istennek igéjének igazságát és az Apostoli írásnak együgyű folyását, és hogy ezeket megolvassván és tanulván bátorságosb lehess ennek utána, és az vádolás és kárhözvétel ellen az Istennek igazsága felől vallást és bizonyosságot tehess. Másodsor, hogy az ellenkező félnek mit felelek, nyilván legyen előtted...“

Ezekből az idézetekből világosan kitűnik, hogy Dávid felvilágosítani akar és meggyőzni olyan embereket, akik az ő nézetei melé állnak és cáfolni ellenfelei állításait. A *Rövid Utmutatás*, amint a hasonló hangzású cím jelezni kívánja, mintegy folytatása a *Rövid Magyarazatnak* és amint az ajánlásból idézett szövegekből megállapítható, útmutatás arra, hogy a Szentírást hogyan kell tekintenie és értékelnie az unitárius tábornak. Ennek a kis műnek a fontosságára az unitárius történetírás Simén Domokos és Jakab Elek révén már régebben felfigyelt és az irodalomtörténetírás is érdeme szerint értékelte. Az 1979-ben a Siklós várában a Reneszansz Kutató Csoport nemzetközi szimpozionja óta, de azt megelőzően is a Pirnát Antal: *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren* c. könyve megjelenése (1961) óta fokozottan fordult az antitrinitarizmust kutató figyelmé Dávid Ferenc alakja és hagyatéka felé. Balázs Mihály szegedi kutató „Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén“ c. művében már részleteiben is foglalkozott ezzel a kis könyvvel, keresve és megállapítva a könyvecske forrásait. Kathona Géza pedig 1969-ben ugyancsak foglalkozott ezzel a két könyvvel.

A *Rövid Utmutatás* szerkezete áttekinthető, bár itt is vannak ismétlődések, visszautalások és fogalmazásbeli homályosságok. Az első részben a „kezdet“ kifejezés értelmezése a kiindulópont a Gen 1,1 és Jn evangéliuma kezdő verse alapján, folytatja a kettőségekkel (az ő és új világ teremtése, kétféle születés, két Ádám, két élet, két halál, két feltámadás, két körülmétkedés, a két Testamentum külön-

bözősége), miben áll a Szentírás teljes megértése, Gen. 1,26 értelmezése és az eredmények összegezése.

Dávid forrásait Németh S. Katalin, a könyv sajtó alá rendezője, Balázs Mihály kutatásai alapján állapítja meg. Lelio Sozzini (1525—1562) *Brevis explicatio in primum Johannis caput c.* krisztológiai fejtegetése az alap. E krisztológiának négy fázisa van: 1. a Máriától született test; 2. Isten szubsztanciális igéje, mely nem azonos Isten lelkével; 3. az öröktől fogva való ember, Jézus Krisztus ideája Isten gondolatában; és 4. a föltámadott és megdicsőült Jézus Krisztus teste. Ez az új krisztológia alapja. Dávid e könyvecske kibocsátásával akarta demonstrálni, hogy elérkezett az idő ezeknek az új tanoknak a hirdetésére.

A *Rövid Utmutatás*ban Dávid a Lelio Sozzini *Brevis explicatio*ja alapján a szövegegyezések segítségével tárgyalja, hogy a „kezdetben” kifejezés örökkévalóságot nem jelent, „oly magyarázatot teszen, mely az írásnak folyásában nem található”. Filológiai ez a Dávid-féle bizonyítás, írást írással értelmez, a bibliai helyeket sorolja fel egymás mellett és mindent, ami a Szentírásban nem található, elvet. A *Rövid Utmutatás* harmadik fejezete tíz pontban sorolja fel a Szentírás helyes értelmezésére vonatkozó szabályokat.

A könyv befejező része a Gen 1,26-tal foglalkozik.

Az új krisztológiai felfogás kapott itt utat az unitárius ideológiában, s ezzel új perspektívát nyitott az erdélyi reformáció történetében. Ebben áll a könyv korszakos jelentősége, ami azlán az elkövetkező közel egy évtizedes fejlődésnek az elindulását jelentette.

Az új kiadás és a sajtó útján ennek a könyvnek a kiadása szerencsés választás volt, és arra bátorít, hogy a további lépéseket is meg kell tennünk, hogy a XVI. századi unitárius eszmefejlődést és egyházzá kristályosodását és fejlődését nyomon követhessük.

Dr. LORINCZI MIHÁLY

ELŐFIZETOINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1985. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövvölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA” sectorul export-import presă P.O. Box 12—201 telex 10 376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA” sectorul export-import presă P.O. Box 12—201 telex 10 376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66. címre fizetendő.

Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3025/1986.
INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,

CUPRINSUL • CONTENTS

30 Decembrie • December 30	197
Dr. Lajos Kovács: Sub semnul slujirii • In the Spirit of Service	199

STUDII • STUDIES

Liturgia unitariană • The Order of the Divine Service	209
Dezső Szabó: Istoria edificării bisericii unitariene din Cluj-Napoca • History of the Building of Unitarian Church from Cluj-Napoca	226

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Lajos Biró: Pietre vii • The Living Stones	241
Ferenc Szász: Porunca cea mare (1—2) • The Great Commandment (1—2)	243
Mózes Kedel și Dénes Katona: Schițe de predici • Sermon Sketches	252
Sándor Szabó: Să ne amintim de Berde Mózsza • Let us Remember Berde Mózsza	257

VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS . . . . . 259**RECENZII • BOOK REVIEWS 263**

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunc), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrincz Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9, R. S. România. Tel. 15 251

